

2. číslo / ročník X. / květen 2021 / cena 30 Kč

HONZA MÁLEM KRÁLEM

Obsah

■ Úvodník

Honza málem králem (<i>Tomáš Fošum</i>)	3
---	---

■ Česko

Velký výbuch po česku (<i>Antonín Berdych</i>)	4
Česko umí utrácet evropské peníze, ale konstruktivním hráčem v EU není (<i>Karel Barták</i>)	6

■ Střední Evropa

Může Orbán prohrát příští volby? (<i>Jan Blažek</i>)	9
Německý boj o nástupnictví: klidného Lascheta vyzve energická hvězda Zelených (<i>Helena Truchlá</i>)	11
Matovičův nástupce nepochopil, že má být skutečným premiérem (<i>Marián Balázs</i>)	13
Rakouští Svobodní se chtějí vrátit na výsluní (<i>Miroslav Šepták</i>)	15
Rodinná hádka aneb O složitých vztazích v polské opozici (<i>Wojciech Hofmański</i>)	17

■ Rozhovor

Blížíme se k nárazu do zdi. Volby to mohou změnit (<i>Tomáš Fošum</i>)	19
--	----

■ TÉMA: Pohled východním směrem

Východní politika jako šance na zlepšení česko-polských vztahů (<i>Pavel Havlíček</i>)	22
Impérium a co bylo dál: polsko-ruské politické vztahy (<i>Adam Balcer</i>)	25
Jak válka změnila Ukrajinu (<i>Michal Lebeduška</i>)	27
Arménský stockholmský syndrom (<i>Tereza Soušková</i>)	29

■ Kultura

Šeptuchy z Podlesí. Výstava Kuby Kamińskiego v Praze (<i>Lucie Zakopalová</i>)	32
Sviňa pokulhává za realitou (<i>Jan Gregor</i>)	34

■ Historie

O nedobrovolném židovském odcházení. Antisemitismus polských komunistů (<i>Táňa Matelová</i>)	35
Podnikatel jako apoštol pokroku (<i>Jan Holovský</i>)	37

■ Zraněná města

Nowa Huta: z komunistické noclehárny oblíbenou adresou (<i>Martin Veselka</i>)	41
--	----

Vybrané články z tohoto čísla (Demokratický střed 2/2021) byly podpořeny z prostředků Česko-polského fóra Ministerstva zahraničních věcí ČR.

Ministerstvo zahraničních věcí
České republiky

AMO.CZ

Demokratický střed

2/2021, vydáno v květnu 2021, ročník X.

adresa: Demokratický střed, Jirečkova 1012/9, 170 00 Praha 7,

e-mail: redakce@demokratickystred.cz, web: www.demokratickystred.cz

šéfredaktor: Tomáš Fošum

zástupce šéfredaktora: Petr Zenkner

redakční rada: Tomáš Chlum, Marie Bydžovská, Marie Jüptner Medková, Jan Jüptner, Pavel Cechl,

Tomáš Orlík, Jan Holovský, Anna Plasová

grafická úprava: Jiří Kaufner, fotomontáž na úvodní straně: Demokratický střed, logo: LUSEL

vydavatel: Demokratický střed, z. s.

č. účtu: 2400332468/2010

registrační číslo MK ČR E 20906, ISSN 1805-6202, vychází 4 x ročně

Nic není pravda a všechno je možné. Tak nezní jen titul knihy britského novináře Petera Pomerantseva o Rusku. Tato slova též s jistou nadsázkou charakterizují stav, v němž se nachází česká politika v éře premiéra Andreje Babiše (ANO) a prezidenta Miloše Zemana. Typickým příkladem je Babišův spektakulární střet zájmů, který svým razítkem nedávno stvrdila Evropská komise, ale ministerský předseda jeho existenci odmítá být jen připustit. Nebo právo Miloše Zemana nejmenovat řádně navrženého kandidáta ministrem, přestože o takovéto prezidentově pravomoci ústava mlčí. Letos v dubnu se k těmto paranormálním jevům přidala nakonec zrušená cesta vicepremiéra Jana Hamáčka (ČSSD) do Moskvy. Její plánování prý totiž bylo jen zastíracím manévrem, který měl odvést pozornost od připravovaného rozbití ruských špiónážních sítí v Česku.

Asi není úplně spravedlivé, že se zrovna Jan Hamáček stal na jaře 2021 pro část české veřejnosti největším zlosynem tuzemské politiky. Okolnosti provázející jeho plánovou cestu do Ruska jsou však natolik skandální, že alespoň načas zastínily nejen vládní selhání při pandemické krizi, ale také různé negativní jevy spojené s Babišem a Zemanem. Do Moskvy se Hamáček evidentně chystal, přestože už v té době věděl o veřejnosti neznámé informaci, že za výbuchy muničních skladů ve Vrběticích byla ruská vojenská rozvědka GRU. Co chtěl s režimem Vladimíra Putina dojednat, nevíme, ale jeho verze má příliš mnoho trhlin. O cestě zjevně lže.

Jeho hrozící pád do politického nebytí však nepřišel jako blesk z čistého nebe. Zadělal si na něj už v únoru 2018. Právě tehdy byl Jan Hamáček zvolen předsedou ČSSD, která se vzpamatovávala z nedávného volebního debaklu. Po čtyřech letech v pozici hlavní vládní strany totiž spadla z dvaceti procent odevzdaných hlasů na procent sedm. Hamáček pak svou autoritou zaštilil velký obrat sociální demokracie, jež přehodnotila své odmítavé stanovisko ke společné vládě s Andrejem Babišem a jeho hnutím ANO. Hamáčkova partaj mimo jiné vytrhla trn z paty zbývajícím demokratickým stranám, které od říjnových voleb 2017 stály před obtížným rozhodnutím. Buď poruší svůj slib nevládnout s trestně stíhaným Babišem, nebo připustí jeho autoritářsko-extremistickou vládu ve složení ANO, KSČM a SPD.

Ačkoliv nezvládnuté soužití s Babišem ve vládě Bohuslava Sobotky (ČSSD) bylo jednou z hlavních příčin jejího

volebního neúspěchu, ČSSD vstoupila do stejné kalné řeky podruhé. Svůj menšinový kabinet s ANO podporovaný komunisty sociální demokraté na jaře 2018 zdůvodňovali tím, že by se v opozici vedle středopravicových subjektů ztratili. Takto prý alespoň budou moci s Babišem, jenž jim stejně přebírá voliče, prosazovat svůj program. Navíc si pro Jana Hamáčka vyžádali ministerstvo vnitra, čímž chtěli demonstrovat, že ochrání policii před případnými Babišovými choutkami řešit s ní své problémy se zákonem. Jím řízené ministerstvo zahraničí zase mělo garantovat prozápadní orientaci země, kterou by komunisté, SPD a Miloš Zeman rádi otočili opačným směrem.

Na prezidenta přitom vsadil Jan Hamáček úplně stejně

jako na Babiše. Nebyl rozhodně prvním předsedou ČSSD, který se pokusil s bývalým stranickým šéfem Zemanem dobře vycházet. A podobně jako jeho předchůdci byl za to po zásluze potrestán. Zeman za pasivní spolupráce premiéra Babiše Jana Hamáčka během posledních tří roků dvakrát veřejně ponižil, když odmítl jmenovat

hned dva kandidáty sociálních demokratů na ministry. Ve druhém případě, kdy se jednalo o post šéfa ministerstva kultury, trvalo trapné divadlo několik měsíců. Hamáček vyhrožoval odchodem z vlády. Kdyby nešlo o jen plané hrozby, mohl svou politickou kariéru zachránit.

Janu Hamáčkovi pak už nezbylo nic jiného než dál hrát složitou partii se dvěma politickými dravci, kteří jsou nad jeho síly. Vlastně jde během svého vládního angažmá od neúspěchu k neúspěchu. S výjimkou krátkého vzednutí, kdy si oblékl červený svetr a při zvládání loňské první vlny pandemie působil vedle chaotického Babiše docela přičetně a kompetentně. ČSSD se pak snažila symboliku červeného svetru využít v kampani před podzimními krajskými volbami, ale nakonec šlo o další hlasování v řadě, po němž vyklidila dřívější pozice. Není totiž jasné, koho chce svou politikou oslovit. Prozápádní levicové liberály odrazuje orientací na Babiše a Zemana, ostatní mají na výběr různější lídry než nečitelného Hamáčka. Ten se navíc po provalení vrbětické kauzy paradoxně postavil do čela vyhošťování ruských diplomatů z Prahy. Pokud se ho ČSSD do říjnových sněmovních voleb nezbaví, zareagují voliči na červený svetr nejspíše kartou stejné barvy. Ukázalo by se, že přece jen není pravda, že v české politice je možné všechno.

Tomáš Fošum

Demokratický střed
Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

Předplatte si Demokratický střed. Roční předplatné (4 čísla) činí i s poštovným 230 Kč.

Objednávejte na e-mailu: redakce@demokratickystred.cz.

Velký výbuch po česku

Do voleb do Poslanecké sněmovny zbývá něco přes čtyři měsíce a vládní strany krvácejí z mnoha politických ran. Průzkumy shodně ukazují, že demokratická opozice má výrazné šance uspět a získat většinu. Navíc s ohledem na chystané červnové hlasování o důvěře vládě je možné, že kabinet Andreje Babiše skončí v demisi. Proč vlastně vládní tým tolik ztrácí a má vůbec naději tento trend zvrátit? A který subjekt protrhne pomyslnou cílovou pásku jako první?

Od března 2020 až donedávna byla dominantním tématem domácí debaty pandemie nemoci covid-19. Fakt, že se naše země stala v celosvětovém srovnání její nejhorší obětí, je sám o sobě neuvěřitelný. Jak v relativním počtu nakažených, tak i v počtu zemřelých zaujímá Česká republika v době uzávěrky tohoto článku smutnou první příčku. Kupodivu to ale není hlavní faktor, kvůli kterému vláda ztrácí popularitu. Její neschopnost systémově, předvídatelně a věrohodně řešit problémy spjaté s pandemií se více projevovala v každodenních situacích, ve všeobecném chaosu různých zákazů a jejich rozvolňování. Stručně řečeno, více než počet mrtvých voliče dráždil amatérismus, který jim zasahoval do každodenních starostí. Lze proto říci, že právě přístup k boji s koronavirem v plné nahotě demaskoval rozklad veřejné správy a malou kompetenci jejího vedení.

První událostí, která dokázala pandemii odstranit z prvního místa televizního zpravodajství, byly nové informace o výbuchu muničního skladu ve Vrběticích, k němuž došlo v roce 2014. Premiér Andrej Babiš (ANO) a vicepremiér Jan Hamáček (ČSSD) v dubnu tohoto roku oznámili, že příčinou byla činnost ruské vojenské rozvědky GRU. Šlo de facto o teroristický čin s miliardovými škodami a dvěma oběťmi na životech, jež má na svědomí Moskva.

Tak zásadní informace měla vedle zahraničněpolitických důsledků své dopady i na domácí scéně. Stranou lze ponechat vlašnou reakci prezidenta Miloše Zemana, který po dlouhém mlčení celou věc relativizoval. U politika, jenž stál mnoho let pevně za obhajobou vazeb na Ruskou federaci a který se nikdy nezatěžoval fakty a důkazy, nemůže být podobné jednání velkým překvapením. U prezidenta bylo podstatné to, že pravděpodobně aktivně nebránil vládě v jejích krocích vedoucích k podstatné redukci diplomatického personálu ruské ambasády v Praze. I kvůli tomu byly následné reakce Zemanových politických spojenců slabé a neúčinné.

Vítězové a poražení

V této souvislosti je potřebné vládu ocenit. Její rozhodnutí vyhostit osmnáct ruských diplomatů podezřelých ze zpravodajských aktivit bylo správné. Stejně tak bylo správné omezení kapacity ruského diplomatického personálu v Praze na čistou paritu, k čemuž došlo v dalších dnech. Důslední kritici vlády hledali chyby alespoň v následné

diplomatické aktivitě v rámci Evropské unie a NATO, ale objektivně vzato je třeba říci, že tuto výzvu premiér i nový ministr zahraničí Jakub Kulhánec (ČSSD) zvládli dobře.

Kromě podivné reakce prezidenta Zemana a jeho věrných podpořily relativizaci ruského zapojení do vrbětické kauzy jen KSČM a SPD. U komunistů je tento krok vzhledem k orientaci na Moskvu logický a také reakce SPD je v souladu s její dlouhodobou strategií. Hnutí vedené Tomiem Okamurou totiž zvládá sbírat hlasy všech okrajových proudů, od odpíračů restrikcí spjatých s pandemií přes aktivní odpůrce EU až po příznivce konspirací všeho druhu. Proto je zřejmé, že i kauza Vrbětice může SPD pomoci. Ve spojení se zisky protestních hlasů nasbíraných během pandemie to naznačuje, že volební výsledek Tomia Okamury bude až příliš vysoký.

Hlavní obětí Vrbětic se stali vládní sociální demokraté. Ihned po jejich sjezdu v dubnu 2021 odvolal vítězný staronový předseda Hamáček svého protikandidáta, ministra zahraničí Tomáše Petříčka z vlády. Podle následných průzkumů s tím nesouhlasila více než polovina aktuálních voličů strany. Při jejím balancování na pětiprocentní hranici, jejíž dosažení je nutné pro vstup do sněmovny, to tedy byla zásadní chyba. Nový ministr Jakub Kulhánec si ce zvládl diplomatickou krizi dobře, nestačí se ovšem do voleb vyprofilovat a ztracené hlasy získá zpět jen těžko.

Na začátku května ale vypukl další skandál. Jan Hamáček byl novináři serveru *Seznam Zprávy* obviněn z toho, že chtěl s Rusy jejich zapojení do výbuchů ve Vrběticích zobchodovat za dodávky vakcíny Sputnik V a za možnost uspořádat summit prezidentů Joea Bidena a Vladimira Putina v Praze. Přímé důkazy o úmyslu „ututlat“ Vrbětice chybějí. Zároveň se ale prokázalo, že Hamáček do Moskvy letět chtěl, o vakcíny usiloval a uspořádání summitu USA–Rusko sondoval. Za co to měl v úmyslu zobchodovat, zjistit nelze. Ale sám fakt, že se do Ruska chystal a přitom už v té chvíli několik dní jako jeden z mála věděl, co se ve Vrběticích stalo, je skandální. Jeho následné zapírání, mlžení a tvrzení, že šlo o zastírací manévr a do Moskvy ve skutečnosti jet neměl, mu na pozitivním obraze nepřidalo.

Výsledek zmíněných nedávných kroků vedení ČSSD se dá poměrně snadno odhadnout. Voliče, kteří stojí na „zemanovské“ straně, odradili sociální demokraté rázným postojem vůči Rusku. A prozápadně orientované příznivce pak zase odpuzují jak odvoláním Petříčka, tak manévry okolo plánované moskevské cesty. Poslední průzkumy

Jan Hamáček (vlevo) a slovenský politik Andrej Danko se znají jako bývalí šéfové parlamentů svých zemí. Hamáček letos v dubnu přizval Danku na nakonec neuskutečněnou cestu do Moskvy. Foto: Wikimedia Commons/ EU2016 SK

odhadují výsledek sociální demokracie okolo čtyř procent, po Vrběticích to jistě nebude více. Opuštění sněmovny je tak pro Hamáčkovu stranu čím dál tím jasnější perspektivou.

Vrběticemi ale problém vlády zdaleka nekončí. Potíže s řešením pandemie covid-19 pokračují také v otázce očkování a rozvolňování přísných opatření. Česká republika totiž patří ve vakcinaci mezi nejhorší v EU. A reakce občanů na přetrvávající zákazy je očividná – lidé ztratili jakékoliv obavy a většinu zákazů prostě ignorují. Pro účely tohoto textu není podstatné, jestli to je dobře, či špatně. Důležité je, že vláda v této oblasti ztratila jakoukoliv autoritu a působí naprosto bezmocně. Ani to jí na důvěře a popularitě nepřidá.

Počátkem dubna 2021 odvolal premiér Babiš ministra zdravotnictví Jana Blatného (za ANO), zásadní důvody nevedl. Z následných průzkumů vyplynulo, že i když byl Blatný kontroverzní figurou, působil na významnou část veřejnosti kompetentně. Je tedy poměrně jisté, že ani tento krok Babišovu oblíbenost nezvýší – ačkoliv byl podniknut právě s tímto záměrem.

Novým ministrem zdravotnictví se stal za ANO nestraník Petr Arenberger. Jeho nástup se uskutečnil ve stínu vrbětické kauzy, média se mu ale přesto začala věnovat. A do několika týdnů se okolo něj objevily velmi zajímavé informace: nepravdivé údaje v majetkových přiznáních a inkasované miliony za klinické studie nových léků. Druhým úderem je pak zveřejněný rozsah jeho majetku. Podobné problémy stály křeslo ministry Jiřího Bessera (STAN) a Mar-

tina Kocourka (ODS) za vlády Petra Nečase (ODS), tlak na Arenbergerův odchod proto roste. Je neuvěřitelné, že od září 2020 jde o čtvrtého ministra zdravotnictví, pod kterým se kýve židle.

Boj o první místo

Trojkoalice Spolu (ODS, TOP 09 a KDU-ČSL) a koalice PirSTAN (Piráti a STAN) se chystají na blížící se volby a mezi oběma bloky přibývají spory. Je to logické, neboť vítězné uskupení si bude nárokovat funkci předsedy vlády. Podle dosavadních průzkumů mají PirSTAN viditelný náskok. I když vezmeme v úvahu tradiční nepřesnost průzkumů, žádný z nich nedává koalici Spolu na první místo. Podstatné je, že Babišovo hnutí ANO setrvale klesá, ČSSD i KSČM jsou na hraně volitelnosti a výsledná čísla dávají spojení obou opozičních koalic významnou naději na většinu.

Hlavní dosavadní pře mezi nimi se týkala důvěry ve vládu, která ztratila ve sněmovně většinu. Koalice Spolu slíbila, že po konci nouzového stavu vystaví kabinetu účet a navrhne hlasování o nedůvěře. V dubnu ovšem přišlo odhalení o akci ve Vrběticích následované roztržkou s Ruskem a objevila se námitka, zda má cenu vládu svrhnout a dát karty do rukou prezidenta Zemana.

Spolu tvrdila, že jde o otázku principu, a začala sbírat podpisy. Piráti a Starostové reagovali negativně a taktizovali – prý je nutné rozpustit Poslaneckou sněmovnu, nikoli shodit vládu. Jejich argumentem byla obava, že Miloš Zeman navzdory svým veřejným deklaracím neponechá dovládnout Andreje Babiše do voleb, ale zkusí jmenovat svůj úřednický kabinet. Ten by pak byl údajně ještě horší, než je vláda současná.

O několik týdnů později museli zástupci PirSTAN oznámit, že 120 hlasů na rozpuštění dolní komory nemají, což bylo zřejmé od samotného počátku. Zároveň se na kauze s plánovanou Hamáčkovou cestou do Moskvy ukázalo, že ani tato vláda není zárukou omezování Zemanova vlivu na exekutivu. Proto zástupcům dvojkoalice nezbylo nic jiného než se k návrhu trojkoalice přidat. Hlasování o důvěře proběhne začátkem června a dá se čekat, že ho Babišova vláda nepřezíje.

Jak již bylo řečeno, koalice PirSTAN si udržuje v preferencích solidní náskok. Ten je primárně způsoben jejím charakterem „nových“ a „netradičních“ stran, pomineme-li nelichotivé vzpomínky na vládní angažmá STAN v Nečasově vládě. Podle posledních průzkumů se ale ukazuje, že tvrdší postoj vůči Babišově kabinetu i v oblasti zahraničních a bezpečnostních otázek dodává Spolu určité body navíc.

Výsledek voleb je tedy stále ve hvězdách. Andrej Babiš navzdory své ekonomické, politické i mediální moci nevykazuje energii na zastavení trendu klesající podpory svého hnutí. Ale boj o první místo je pořád otevřený. Máme se proto nač těšit.

Antonín Berdych

Česko umí utrácet evropské peníze, ale konstruktivním hráčem v EU není

Mandát vlády Andreje Babiše se pomalu chýlí ke konci. Balance jejího výkonu v evropské politice příliš radosti nenabízí. Do toho se blíží české předsednictví v Evropské unii, které je pro vládu a státní správu každého členského státu zatěžkávací zkouškou. Současný český premiér se ale na něm rozhodl šetřit. O přístupu naší země k EU to mnohé vypovídá.

Po sedmnácti letech členství v Evropské unii by už Česká republika měla být zkušeným, spolehlivým a konstruktivním hráčem, který na EU nejen vydělává, ale také ji pomáhá utvářet a modelovat její další směřování. Že to tak není, způsobují jednoznačně čeští politikové, kteří se nedokážou zapojit do společného díla sedmadvaceti států a hrát podle společných pravidel. Autor těchto řádků si troufá tvrdit, že česká diplomacie i ta část státní správy, která se stará o naše členství v EU, se dobře orientuje v unijních pravidlech a dokáže připravit půdu pro to, aby Česko bylo standardním partnerem. Ale to, co v Evropě předvádějí prezident Miloš Zeman a také premiér Andrej Babiš, vyvolává u našich spojenců zásadní pochybnosti a poškozují českou pověst.

Vezměme si třeba aktuální česko-ruský spor ohledně úlohy ruské tajné služby GRU v explozích v muničních skladech ve Vrběticích v roce 2014. Ten se bohužel stal názornou ukázkou toho, jak Česká republika neumí využívat svých spojeneckých svazků a jak se v rámci Evropské unie sama diskredituje a znevěrohodňuje. Bylo přitom od počátku nabíledni, že na Rusko může zapůsobit jediné sešikovaná podpora Západu – v této kauze, stejně jako v jiných. Jestliže ovšem prezident říká něco jiného než vláda a tajné služby, nemůžeme čekat, že nám budou spojenci v EU (a v NATO) věřit, a tudíž že svou solidaritu vyjádří také konkrétními činy, například vyhoštěním ruských diplomatů. A pokud tomu pak nasadí korunu místopředseda vlády, který ani není schopen věrohodně vyvrátit obvinění médií, že chtěl s informacemi tajných služeb v Moskvě nějak obchodovat, pak je lépe se o nějakou solidaritu ani neucházet.

Tato „podivnost“ je nadále nejcharakterističtější rysem české pozice v rámci Evropské unie. Jsme vnímáni jako země, která nepředkládá návrhy, jak a kam by EU měla směřovat nebo co by měla lépe dělat v té které oblasti. Obvykle se vezeme s většinou a nevystřikujeme hlavu; přinejlepším ukážeme rohy. To se pak stavíme na zadní, když máme dojem, že bychom mohli dostat více, než se nám nabízí. Ale ani v těchto případech nedokážeme tento zájem konstruktivně vysvětlit a získat pro své stanovisko podporu dalších zemí. Tato neblahá charakteristika není nová, Babišova vláda však neudělala nic pro její vylepšení.

„Česká republika od samého počátku členství v EU nenaplní svůj potenciál ani očekávání, která před lety vy-

volávala,“ hodnotí dlouhodobý vývoj bývalý místopředseda Evropského parlamentu a někdejší eurokomisař Pavel Telička. „Evropská politika této vlády pak vedla k dalšímu zhoršení naší pozice či spíše k našemu posunu na okraj. A kdo je na okraji, nutně nepoutá tolik pozornost, ani se s ním příliš nepočítá,“ dodává. Toto nijaké postavení podle něj dále zhoršují kauzy, jako je střet zájmů premiéra Babiše, které on sám „nedokáže kompenzovat umem, nápady a iniciativami“.

Zatímco Polsko a zejména Maďarsko se staly v poslední době pro EU trvalým bolehlavem, Česká republika zůstává v jejich stínu, místo aby se jasně vymezila jako země, kde nedochází k hrubému porušování pravidel demokracie. Spojenectví v rámci visegrádské čtyřky nás spíše oslabuje, protože předvádíme zbytek EU jakousi formální jednotu, ovšem bez konstruktivního obsahu. Sami tak přispíváme k tomu, že nás západní země házejí do jednoho pytle, do kterého objektivně nepatříme. Ačkoli se Visegrádská skupina schází na nejvyšší úrovni před summitu a snaží se vytvářet obraz jednoty, při projednávání jednotlivých témat na poli EU tato souhra dost často chybí. Například při těžkém loňském jednání o fondu obnovy, dočasném rozpočtu pro obnovu ekonomik postižených pandemií, Česko a Slovensko nepodpořily Polsko a Maďarsko, které se stavěly na zadní kvůli snaze většiny podminit čerpání evropských peněz dodržováním pravidel právního státu. Maďarsko zase nepomohlo České republice v odvetě vůči Rusku v kauze Vrbětice. A třeba v genderových otázkách, postoji k LGBT menšinám je Praha na úplně opačném pólu než Budapešť či Varšava.

Premiérův střet zájmů

Auditoři Evropské komise (EK) nedávno konstatovali, že český premiér je ve střetu zájmů. Uzavřela se tak první kapitola několikaleté tahanice, ve které Andrej Babiš opakovaně tvrdil, že žádný jeho střet zájmů neexistuje. Odhlédneme-li od právnícké interpretace příslušných českých či evropských předpisů a případné soudní dohry, je jasné, že politicky tento případ napáchal na postavení a pověsti Česka více škody než cokoli jiného. Auditoři vlastně potvrdili loňskou zprávu Evropského parlamentu, který dospěl k témuž závěru; řešením může být jediné Babišův odchod z politiky nebo prodej Agrofertu. Třetí varianta, totiž že

Andrej Babiš a jeho evropská politika v praxi. Foto: Vlada.cz

Agrofert nebude čerpat evropské dotace, by pro premiérův konglomerát byla nepřijatelná, protože by vedla k jeho nekonkurenceschopnosti.

Tato kauza významně poškozuje pověst a postavení České republiky v rámci Unie. Je pozoruhodné, jak jeden člověk dokáže zavařit celé zemi, a ještě jejím jménem, je přece předseda vlády, nadávat unijním institucím do podjatých amatérů a dokonce mafii. Ostatní premiéři, členové Evropské rady, se k němu budou zajisté dál chovat slušně a relativně vstřícně, protože tak velí nepsaný zákon respektu vůči demokraticky zvoleným představitelům. Ale v praxi si budou udržovat odstup, jako už to léta dělají vůči prezidentu Zemanovi. U premiéra, avšak i v nižších patrech to znamená menší potenciál nacházet podporu a spojení pro prosazování českých zájmů, ale i omezené možnosti se zapojovat do užších skupin států táhnoucích za jeden provaz v té které oblasti. A přitom právě velká témata těchto a hlavně příštích let – zelená transformace a digitalizace – jsou pro Česko životně důležitá.

Evropská unie se pomalu vynořuje z více než roční koronavirové epizody, která trvala od března 2020 a byla nejhorší krizí v historii této organizace. Z českého hlediska můžeme být jenom rádi, že jsme se mohli spolehnout na evropské instituce a nemuseli jsme si sami shánět vakcíny pro veškeré obyvatelstvo. A také že jsme byli u toho, když se EU rozhodla vypůjčit si peníze na mezinárodním trhu a podpořit jimi postižené ekonomiky členských zemí.

V české kotlině působily tyto evropské kroky a postoje jako záruky jistoty a stability, zatímco vláda se od loňského podzimu topila v chybách a komunikačních přešlapech. A třebaže se premiér Babiš pokoušel svalit počáteční nedostatky na EU, lidé si postupně udělali jasno. Evropský průzkum veřejného mínění Eurobarometr totiž v dubnu ukázal, že v Česku důvěřuje vládě jen 19 procent obyvatelstva, nejméně z celé EU, zatímco unijním institucím věří celých 48 procent. Potvrdil se tak trend rostoucí podpory členství v Evropské unii, který se projevil už v roce 2019 vyšší účastí ve volbách do Evropského parlamentu; tehdy byl způsoben zejména brexitem.

Utrácet evropské peníze v Česku už dávno umíme, častokrát i nepřipustně „kreativně“. Cvičení, ke kterému nás vyzvala Evropská komise, totiž abychom si naplánovali, jak podle dohodnutých pravidel utratíme dodatečných 192 miliard korun, však českou státní správu zjevně zaskočilo. Národní plán obnovy se rodil těžce. Jeho první varianty připomínaly spíše lepení rozpočtových děr než promyšlenou, reformně orientovanou strategii. Investice do betonu jasně převládly nad podporou digitální ekonomiky, umělé inteligence, zelených energií, reforem vzdělávacích systémů a podobně. Evropská komise viděla, že české úřednické uvažování vězí nadále v parametrech 20. století, zatímco Evropa po nás chce, abychom si

Andrej Babiš (vlevo) se Sebastianem Kurzem na starším snímku.
Foto: Wikimedia Commons/Dragan Tatic.

naplánovali transformaci ekonomiky pro století jednadvacáté. V okamžiku, kdy vznikají tyto řádky (téměř polovina května), Česko stále ještě neodevzdalo do Bruselu svůj výplod, ačkoli termín byl určen na konec dubna.

Ale zpět ke koronaviru – zmínku si zaslouží ještě jedna epizoda z letošního března, kdy premiér Babiš jménem České republiky podpořil námitky rakouského kancléře Sebastiana Kurze, že Evropská komise nerozděluje spravedlivě centrálně smluvně zajištěné vakcíny. Ukázalo se totiž, že některé státy včetně Česka si neobjednaly všechny dávky, na které měly nárok. Rozdíl pak skoupily jiné země, jež tak mohly rychleji očkovat. Evropská komise v tom neviděla vlastní pochybení, nicméně domluvila s farmaceutickou firmou Pfizer dodávku dodatečných 10 milionů dávek Pfizer/BioNTech. Dodnes není jasné, proč Praha objednala méně vakcín, ani proč Babiš na rozdíl od ostatních, kteří původně Kurze podpořili, setrval na kverulantské pozici až do konce. Jisté je, že v tu chvíli přišla Česká republika nejméně o 70 tisíc dávek vakcíny, jež mohly urychlit rozjezd očkovací kampaně.

Česko sem tam uspělo

Kdo sleduje dění v Evropské unii soustavně a pravidelně, musí nutně vědět, že u rozhodujících iniciativ, kroků a idejí jsou obvykle země, které v EU byly před námi. Vedle zakládajících členů Německa, Francie, Itálie či Nizozemska bodují výrazně i severské, ale také některé jižní země jako Portugalsko nebo Řecko. Postkomunistické státy, jež vstoupily do Unie v roce 2004 a později, se vesměs projevují jen okrajově nebo negativně. Přitom středně velký stát uprostřed Evropy, s bohatou průmyslovou tradicí, soustavně stoupající životní úrovní a slušnou vzdělávací základnou by měl mít potenciál do dění v EU zasahovat a utvářet ho. Vzpomeňme proto, kdy se o Česku psalo v mezinárodních médiích typu *Politico* v jiných souvislostech než v těch výše popsanych.

Tak třeba když Andrej Babiš vedl frondu proti jmenování Nizozemce Franse Timmermanse předsedou Evropské komise. Nebo když se na loňském červencovém summitu postavil na zadní a odmítal podpořit sedmiletý rozpočet i fond obnovy, dokud Česko nedostane možnost volněji přelévát evropské dotace z jedné obálky do druhé. V prvním případě potěšil Jaroslava Kaczyňského a Viktora Orbána, kteří nemohli Timmermansovi přijít na jméno za to, že jim jménem Komise v předcházejícím období šlapal na paty kvůli jejich nedostatkům z hlediska demokracie. A zároveň pomohl připravit půdu pro jmenování Ursuly von der Leyenové – aniž by ovšem byl jakkoliv zapojen právě do výběru této německé političky.

Ve druhém případě ukázal, že mu nedělá potíže říct „ne“. A nastolit pošetilý požadavek, který mu nakonec projde, protože se tím odstraní zbytečná překážka konsenzu a jeho naplnění ty ostatní nic nebo skoro nic nestojí. Premiér pak má své vítězství, které může prezentovat, což také náležitě činí. Co na tom, že možnost ukrájet z peněz z Evropského sociálního fondu určených na sociální a vzdělávací účely ve prospěch třeba „betonových“ investic nemusí zrovna být v zájmu České republiky...

V jejím zájmu naopak je prosazovat takovou evropskou energetickou politiku, která by vzala na milost zejména jadernou energii jako neznečišťující element národního energetického mixu. Při těžkém jednání o takzvané taxonomii sehrál a sehrává Česko nejen konstruktivní, ale přímo koordinační úlohu, což mu v tomto velmi složitém kontextu slouží ke cti.

Pozitivní obraz Česka nepochybně posiluje i působení Věry Jourové v Evropské komisi. Zejména její výkon v rámci nevděčného portfolia místopředsedkyně EK, které zahrnuje kontrolu vlády práva v členských zemích a boj proti dezinformacím, nepřímo prospívá pověsti země, která ji do vysoké funkce vyslala. O účinnosti jejího působení svědčí ostatně i to, že ji Rusko zařadilo na seznam osob z EU, jimž zakázalo vstup na své území. Krok, který česká vláda nikdy formálně neodsoudila...

Česká republika se příští rok v červenci ujme předsednictví v EU. Přípravy jsou proto už dávno v plném proudu, ačkoli politicky se to nijak neventiluje. Žádný ze stávajících ministrů neví, zda bude po letošních říjnových volbách ještě ve funkci, či nikoli, za obzor voleb tedy nehledí. Jediné, co veřejně zaznělo, bylo Babišovo rozhodné odmítnutí vynaložit na tuto půlroční šichtu více než 50 milionů eur, tedy méně, než kterýkoli jiný stát včetně Malty. Když se premiérovo rozhodnutí pokoušel zvrátit velvyslanec při EU Jakub Dürr, dostal padáka. Minulé předsednictví v roce 2009 dopadlo pro Česko neslavně, zejména kvůli pádu vlády Mirka Topolánka v jeho průběhu. Rozpočet byl ovšem oproti tomu Babišovu dvojnásobný. Pokud se přístup vlády zásadně nezmění, vstoupíme do klíčového roku 2022 od počátku zatížení tímto handicapem.

Karel Barták

Může Orbán prohrát příští volby?

Opozičním subjektům v Maďarsku se po letech marných snah podařilo spojit proti vládní straně Fidesz. Volební průzkumy jim přisuzují dokonce mírné vedení. Do příštích parlamentních voleb zbývá bezmála rok a čas s preferencemi ještě může pořádně zamíchat. V tuto chvíli se ale zdá reálně možné něco, co bylo ještě donedávna nemyslitelné – premiér Viktor Orbán nemusí z volebního klání roku 2022 vyjít jako vítěz. Jak by na takový výsledek zareagovaly současné politické a hospodářské elity, které za svůj podíl na moci vděčí jeho straně? Je smírné a pokojné předání moci po dvanácti letech nerušené vlády Fideszu vůbec možné?

Viktor Orbán je neoddiskutovatelným hegemonem maďarské politické scény již od roku 2010, kdy vyhrál volby s bezprecedentní převahou, jež mu zaručila dvoutřetinovou ústavní většinu v parlamentu. Od té doby si jeho strana Fidesz udržuje stabilně podporu okolo padesáti procent voličů. Přesvědčivě vyhrál i dvoje následující volby, ústavní většinu pokaždé obhájil. Důvodů pro to byla celá řada. Hlavní Orbánův úspěch ale je, že opanoval politický střed a podařilo se mu rozdrobit opozici a vytěsnit ji do dvou nesmiřitelných extrémů napravo a nalevo od vlastní strany. Zároveň se mu povedlo změnit volební systém tak, aby v něm převládaly většinové prvky. V jedné volbě se tak volí dvojím způsobem. Více než polovina poslanců se vybírá jednokolovým většinovým systémem, zbývající zákonodárci pak poměrným systémem na základě stranických kandidátek.

Rozkol v opozici a v podstatě většinový systém je kombinace, která Fideszu výrazně nahrává. V jednom volebním okrsku totiž stačí zástupci vládní strany k zisku mandátu nejtěsnější vítězství nad nejúspěšnějším z opozičních kandidátů, kteří soupeří mezi sebou navzájem. Samozřejmě, že si maďarská opozice tento handicap vždycky uvědomovala. Úvahy o vzájemné podpoře kandidátů nalevo od Fideszu, tedy mezi liberály, socialisty a zelenými, jsou staré jako rozdrobená opozice sama. Doposud ale všechny pokusy o ni více či méně selhaly. Mimo jiné i proto, že ani takováto dílčí spolupráce nemohla vést k vítěznému konci. V dlouhodobě stabilní situaci, kdy přibližná polovina země volí Fidesz a druhá půlka opozici, bylo zřejmé, že se v zájmu porážky Fideszu musí na společně podporovaných kandidátech shodnout celá opozice včetně donedávna radikální strany Jobbik. A to se až do roku 2019 zdálo jako utopie.

Časy se ale mění, stejně jako se postupně začal proměňovat Jobbik. Čím dál populističtější a nacionalističtější rétorika Fideszu mu brala vítr z plachet tak výrazně, že musel otočit kormidlem. Jobbik ustoupil od nejradikálnějších názorů a opustily ho nejkontroverznější postavy. Například zakladatel Maďarských gard Csanád Szegedi, který objevil své židovské kořeny a obrátil se na judaistickou víru. Nebo Béla Kovács, někdejší europoslanec s kořeny pro změnu ruskými, obviněný ze špionáže pro cizí mocnost, jemuž dokonce i spolustraníci přezdívali

KGBéla. Rozhodným okamžikem pro sjednocení opozice byl ale až přelom let 2018 a 2019. Novela zákona o přesčasech tehdy přiměla k řetězovým protivládním demonstracím současně jak dělníky, kteří protestovali proti „vykořisťování od kapitalistů“, tak městské liberály, kteří Fideszu vyčítali neúctu k vládě práva a demokratickým principům. Zástupci všech opozičních stran a hnutí tak opatrně a nasměle vyšli do ulic bok po boku.

Zlomové primárky

Demonstrace byly poměrně početné a vytrvalé, vládu přesto nijak bezprostředně neohrozily. Dočasný pocit davové sounáležitosti se ovšem přetavil v sen o trvalé volební spolupráci. Hned podzim roku 2019 nabídl možnost vyzkoušet si ji v místních volbách, pozornost se upírala hlavně na post budapešťského primátora. Ten se volí přímo, různorodá opozice se tedy musela shodnout na společném kandidátovi. Z nouze se podařilo udělat ctnost a strany zorganizovaly několikakolové primárky. A to se ukázalo jako skvělý tah. Primárky připoutaly pozornost médií k opozičním politikům. A jednotný opoziční kandidát Gergely Karácsony díky nim vcházel do závěrečného klání, tedy skutečných voleb, rovnou ověnčen aureolou vítěze. Když se nakonec primátorem Budapešti stal, dosáhla skrze něj maďarská opozice na svoji nejvyšší politickou funkci od roku 2010.

Úspěšný scénář chce opozice na jaře 2022 zopakovat i v parlamentních volbách. Ty jsou enormně důležité, jde o jediný celostátní plebiscit. Maďarský parlament je totiž jen jednokomorový a prezident se nevolí napřímo, nýbrž právě parlamentem. Jedny volby tedy vždy narýsují politickou budoucnost země na minimálně čtyři roky dopředu. Jde o hodně, i proto se nakonec už loni v létě opozice na vzájemné podpoře kandidátů shodla.

Orbán a Fidesz zachovali poker face, ale tento vývoj je přece jen znepokojil. Minimálně natolik, aby se pokusili spolupráci opozice rozklížit úpravou volebního zákona. Stranám, které nepostaví vlastní kandidáty do většiny volebních okrsků, vládní novela zakazuje postavit vlastní kandidátku pro mandáty rozdělované poměrným systémem. Opoziční strany jsou tak v případě společného postupu ve většinově volených obvodech nuceny vzdát se

Viktor Orbán vládne nepřetržitě už jedenáct let.

Foto: Wikimedia Commons/ European People's Party

i posledních zbytků samostatné kandidatury. Vláda předpokládala, že to už bude pro osobní ambice opozičních lídrů příliš velké sousto a že raději upustí od veškeré spolupráce.

Opoziční vlak už byl ale natolik rozjetý, že ho tento pokus nedokázal zastavit, naopak mu dokonce přidal páru. Nový zákon donutil opozici postavit jednotnou kandidátku pro celé volby. Paradoxně tak kvůli vládnímu tlaku vznikl místo vlažné, pokusné spolupráce jednotný, přesvědčivý volební blok. Myslí to zkrátka vážně a veřejnost to vnímá. I proto dnes sjednocená opozice v průzkumech vládní stranu dohání, možná dokonce mírně předhání. V průběhu letošního roku proběhnou opoziční primárky na kandidáty v jednotlivých volebních okrscích, na podzim dvoukolové primárky na premiérského kandidáta. V polovině května oznámil svou kandidaturu budapeštský primátor Karácsony. Opozice by v něm nepochybně měla zkušeného, výřečného a vedle přece jen už okoukaného Orbána i docela fotogenického lídra.

Četná úskalí

Potud se zdá být vše pro opozici nadějně. Na nejisté cestě k vítězství nad Fideszem ji ale čeká řada překážek a nebezpečí. A ještě těžší úkoly by musela řešit tehdy, pokud by případné volební vítězství skutečně chtěla přetavit ve změnu mocenských poměrů v zemi.

První výzva pro opozici bude vnitřního rázu. Chce-li vyhrát, musí navzdory své různorodosti a názorové rozkročenosti zůstat jednotná. Lehké to mít nebude. Zejména rozdíly mezi Jobbikem a demokratickými stranami mohou ještě odhalit řadu třecích ploch, minulost pravicových radikálů nelze jen tak vymazat. Rozehrávat opoziční strany proti so-

bě se bude nepochybně snažit i maďarská vláda, a to s mocnou mediální říší v zádech. Analytici odhadují, že státní a jiné provládní tituly v Maďarsku koncentrují ve svých rukou asi osmdesát procent mediálního trhu.

Dále je třeba si uvědomit, že Viktor Orbán je mimořádně schopný a nadaný politik. Je lidový, populární, má cit pro „problémy obyčejných lidí“. A výborně umí pracovat s tématy, která mu umožňují mobilizovat davы, ať už jde o proticizinecké nálady, odpor k Bruselu či strach z uprchlíků. Je pravděpodobné, že se bude snažit do voleb ještě nějaké podobné téma identifikovat a osedlat, aby tak zvrátil přízeň veřejnosti zpět na svoji stranu. Mohla by jím být pandemie a úspěšné očkování proti covidu-19, když

maďarská společnost patří díky užití čínských a ruských vakcín mezi nejproočkovanejší v Evropě. To ale bude záležet na dalším vývoji, téma pandemie je v dnešním Maďarsku dvojsečné. Země navzdory pokročilé vakcinaci vykazuje jeden z nejvyšších počtů zemřelých na milion obyvatel na světě a účinnost čínských očkovacích látek začíná být celosvětově zpochybňována.

Třetí překážkou na cestě k opozičnímu úspěchu je demografie a způsob přepočtu hlasů na mandáty. Maďarská opozice totiž tradičně vítězí ve velkých městech, zatímco Orbánova voličská základna je na venkově. Když se opozici nepodaří oslovit voliče mimo velká města, potom jí v podmínkách stávajícího volebního systému nemusí k ovládnutí parlamentu stačit ani většina odevzdaných hlasů.

Výbušná směs

Dejme ale tomu, že sjednocená opozice všemi úskalími projde bez úhony a bude mít v roce 2022 více poslaneckých mandátů než dnešní vládní strana. Bude to automaticky znamenat předání moci? Ne tak docela. Uvědomme si, že Orbán svůj mocenský systém buduje bezmála dvánáct let, téměř po celou tu dobu se přitom mohl opírat o ústavní většinu v parlamentu. Dnešní ústava je v zásadě jeho dílo. Po dobu devíti let její platnosti ji už devětkrát nechal změnit, aby mu vyhovovala co nejlépe. Politický a mocenský systém postavil na několika institucionálních pilířích, do jejichž čela nominoval své vyvolené. A ti na svých místech budou i po volbách, ať už dopadnou jakkoliv. Kdyby sjednocená opozice chtěla tento systém zcela zvrátit, potřebovala by volby vyhrát podobně drtivě, jako se to podařilo Fideszu v roce 2010. Získat dvě třetiny všech poslanců čili ústavní většinu. Čistě matematicky sice nelze vyloučit, že se volební zákon z dílny Fideszu v podmínkách sjednocené opozice obrátí jako bumerang proti svým tvůrcům. Realisticky ale takto výrazný úspěch opozice neočekávají ani její nejhorlivější zastánci.

Ani v případě vítězství opozice tedy spíše nelze očekávat, že by měla skutečně vyhráno. Musela by čelit mocným zastáncům současného premiéra Orbána nominovaným do rozhodujících funkcí na šest či devět let. Ať už se jedná o předsedu nejvyššího soudu, šéfa mocné mediální rady, vrchního prokurátora, ředitele centrální banky či drtivou většinu ústavních soudců. Když by chtěla budoucí vláda bez účasti Fideszu sestavit státní rozpočet, musela by si ho nejprve nechat schválit tříčlennou rozpočtovou radou, složenou opět z lidí, které do jejich křesel posadil Fidesz. A tak dále, a tak podobně. Viktor Orbán a jeho strana za tři volební období nerušené vlády doslova zacementovali svou moc do té míry, že už se dá hovořit o vládním režimu. Jakákoliv budoucí vláda, která by se prosadila navzdory vůli Fideszu, prostě nemůže být bez zásadních ústavních změn funkcí.

A to ještě nepadlo ani slovo o současných hospodářských elitách země, jež většinou vděčí za svůj vzestup dobrým vztahům s vládou. Ty jistě také nebudou mít na změně vládní garnitury zájem. V Maďarsku už roky funguje mocenský systém, kdy blízkost k vládní straně dopomáhá podnikatelům ke štědrým státním zakázkám a oni se straně odměňují bezpodmínečnou loajalitou a finanční podporou. Tento systém je sám o sobě důvodem, proč Orbán volby prostě prohrát nemůže, respektive nemůže si to dovolit. Kdyby totiž v současnosti jen tu a tam nesměle naznačovaná podezření opozičních politiků a nezávislých investigativních novinářů na netransparentnost rozdělo-

vání státních zakázek měly začít zkoumat soudy, mohlo by to mít pro nejbližší okruh maďarského premiéra nepříjemné důsledky.

Co by tedy Maďarsko po volbách roku 2022 čekalo, kdyby sjednocená opozice dosáhla lepšího výsledku než vládní strana? Každopádně enormní tlak na křehkou a personálně i ideologicky neuvěřitelně různorodou koalici ze strany stávajících mocenských struktur. Ty samotné volby od moci neodstaví a budou mít k dispozici širokou škálu možností, jak případným vítězům v efektivní vládě a rozhodování zabránit. Čekat ale můžeme také vzednutí velkých nadějí a emocí na straně té poloviny maďarské společnosti, která na Orbánovu prohru čeká dlouhých dvanáct let a už ukázala, že umí vyjít do ulic. To celé dohromady je dost výbušná směs.

Dát jednoduchou odpověď na otázku v titulku tohoto článku nejde. Viktor Orbán se svojí stranou příští rok ve volbách opravdu může získat méně hlasů než opozice sjednocená proti němu. Po dvanácti letech jeho vlády jsou ale karty rozdány tak, že jemu a jeho stoupencům zůstane podstatný podíl na moci nezávisle na výsledku voleb. Orbánův mocenský blok by se v takové situaci začal drolit jen postupně a rozhodující střet o vládu by se odehrával mimo volební místnosti. Na ulici, v médiích a v soudních síních. Mohlo by jít o docela zdoluhavý a pro celou společnost bolestivý proces.

Jan Blažek

Německý boj o nástupnictví: klidného Lascheta vyzve energická hvězda Zelených

Nejen pro české pozorovatele německé politiky to byla scéna jako z jiného světa. „Chtěli jsme to oba, ale dělat to může jen jeden z nás,” prohlásil na dubnové stranické tiskové konferenci Robert Habeck, jeden ze dvou šéfů německých Zelených. Hned jak se jedenapadesátiletý politik dal řeči, bylo prakticky jasné, že je na pódiu v roli pouhého předřečníka. Oznámil totiž, že Zelené povede do podzimních parlamentních voleb jeho spolupředsedkyně, výrazně mladší politička Annalena Baerbock.

Habeckovo gesto ocenili němečtí komentátoři napříč názorovým spektrem. Zelení se totiž za celou poválečnou historii Německa dostali k moci na celostátní úrovni jen jednou. Nyní mají do vlády nakročeno podruhé, a to možná i z pozice volebního vítěze. Tím by se Annaleně Baerbock otevřela příležitost stát se po Angele Merkel druhou německou kancléřkou a také první zelenou političkou v nejvýznamnějším politickém úřadu nejen v zemi, ale nejspíš i v celé Evropě.

Německé parlamentní volby se konají na konci září, krátce před těmi českými. A podobně jako v Praze i v Berlíně mohou znamenat zásadní změny. A to navzdory tomu, že politika spolkové republiky je ve srovnání s turbu-

lencemi, k jakým v posledních měsících a letech docházelo třeba ve Velké Británii, Itálii, Francii, ale i v Česku, relativně nudnou záležitostí. Letos ale odchází po šestnácti letech do politického důchodu kancléřka Angela Merkel. Co se stane potom, nikdo úplně neví.

Za nejpravděpodobnější scénář označují komentátoři a politologové variantu, že kancléřčina konzervativní Křesťanskodemokratická unie (CDU) uzavře vládní koalici právě se Zelenými. Šéfem vlády by se pak stal premiér největší spolkové země Severní Porýní-Vestfálsko Armin Laschet. Toho si jako lídra odhlasovalo vedení CDU pouhý den po tiskové konferenci předsednického dua Zelených. Rozhodnutí padlo v závěru dlouhého, veřejně propíraného

Annalena Baerbock má energii na rozdávání.

Foto: Wikimedia Commons/Olaf Kosinsky

a pro tuto velkou partaj neobvyklého Laschetova soupeření s bavorským premiérem Markusem Söderem. Jeho vlastní strana, Křesťansko-sociální unie (CSU), se na celostátní úrovni účastní volebního klání vždy v tandemu s CDU se společným lídrem.

Němci neradi chaos

Bavor kancléřem ještě nikdy nebyl, a charismatický Söder učaroval i některým prominentním představitelům Laschetovy strany. Nakonec ale konzervativci upřednostnili člověka, který spíše než aby strhával pozornost především sám na sebe, respektuje zaběhnutá pravidla a kolektivní procesy v rámci partaje. „Typický Porýňan, přívětivý a vstřícný, pragmatik, svolný ke kompromisům,“ popisují ho kolegové. Volební program zatím strana nezveřejnila. Nabídku, s níž Laschet vstupuje do boje, je ale možné stručně shrnout s pomocí volebního sloganu „žádné experimenty“, který užíval první poválečný kancléř západního Německa Konrad Adenauer v roce 1957. Adenauerovi se kdysi takový slib osvědčil, kancléřka Merkel pak prostým konstatováním „mě znáte“ vyhrála v roce 2017 po čtvrté za sebou volby.

Události posledních týdnů ale napovídají, že boj o vítězství bude minimálně velmi vyrovnaný. Sporádaný způsob, jakým se Annalena Baerbock dostala do pozice volební lídryně, a naopak chaos předcházející Laschetově nominaci se totiž výrazně projeví na preferencích voličů. Už několik průzkumů připsalo Zeleným čtyři měsíce před volbami čelní pozici a analýza serveru *Politico*, která započítává všechny dostupné odhady i dlouhodobé trendy, jim nyní přisuzuje 26 procent. Konzervativci o dva procentní

body zaostávají. K oblíbenosti jim pocho-pitelně nepomohla série skandálů, během kterých bylo v souvislosti s nákupy ochranných zdravotnických pomůcek zatím pět poslanců obviněno z úplatkářství. Pro srovnání – poslední volby vyhrála koalice CDU/CSU s bezmála 33 procenty, zatímco Zelení byli poslední stranou, která se ještě dostala do spolkového parlamentu, a to ani ne s devíti procenty.

S postupně opadající intenzitou koronavirové pandemie a uvolňováním platných omezení bude v následujících měsících nejvíce záležet na tom, jak se Annalena Baerbock podaří vést politickou kampaň. Někteří komentátoři totiž její současnou pozici přirovnávají k prvotním úspěchům sociálnědemokratického politika Martina Schulze v roce 2017. Když si ho spolustraníci vybrali za volebního lídra – proti tehdy nebyl poprvé v historii jedi-

ný delegát stranického sjezdu – vyskočila popularita sociální demokracie (SPD) o deset procentních bodů. I tehdy se mluvilo o tom, že Schulz je na nejlepší cestě k tomu, aby ohrozil dlouholetou hegemonii konzervativců, tehdy ještě pod pevnou rukou Angely Merkel. Během kampaně se mu ale nepodařilo voliče přesvědčit, že má konkrétní představu o tom, jak Německo vést, a strana nakonec dosáhla nejhoršího výsledku od druhé světové války.

Laschetovi poradci jsou si této možné paralely nejspíš dobře vědomi, protože právě v souladu s ní začal konzervativní lídr svou sokyni kritizovat. „Zatímco ona mluví, já jednám,“ prohlásil v jednom z rozhovorů na konci dubna. Zelení podle něj nemají voličům co nabídnout. Sám se netají tím, že by v případě podzimního vítězství nejraději vládl s liberály ze strany FDP. Jako syn havíře sice uznává nezbytnost ochrany životního prostředí a boje s klimatickou krizí – což je téma, které stojí za vznikem a vzestupem Zelených – primárně se ale zasazuje o zájmy německého průmyslu. Hodlá v tom pokračovat i v čele vlády. Je to také jedno z témat, ve kterých má velmi blízko ke končící kancléřce.

Pojďme řešit Rusko a Čínu

Němečtí Zelení už však dávno nejsou ekologickou stranou levicových aktivistů jako před několika dekádami. Své voliče mají mezi bohatšími obyvateli velkých měst, ale i lidmi na venkově, kteří vidí dopady klimatických změn na svém životě. Politoložka Baerbock, jež vystudovala mezinárodní právo v Londýně, ztělesňuje představy mnoha Němců o tom, jaká by měla jejich země v budoucnu být: moderní, proevropská, ekologická. Naopak postoj Zelených v otázkách obrany (nedávali by na ni nutně více peněz, jak vyžadují závazky Severoatlantické aliance) nebo migrace (preferují otevřenější přístup), které museli konzervativci poslední roky u moci intenzivně řešit a které

jsou i nyní zásadní, se s přístupem většiny německé veřejnosti spíše rozcházejí.

Pro Lascheta mluví také jeho větší zkušenost s vrcholovou politikou. Poslední čtyři roky je premiérem Severního Porýní-Vestfálska. Předtím působil v tamní vládě jako ministr, byl rovněž členem německého parlamentu i europoslancem. A ačkoliv kvůli svému přístupu k zvládnutí pandemie čelil mohutné kritice, má za sebou už více než rok řešení jejích dopadů na životy bezmála osmnácti milionů Porýňanů. Taková praxe může jeho protikandidátce při nástupu úřadu v době, kdy celé Německo bude stále čelit obřím ekonomickým i jiným důsledkům koronavirové krize, zásadně chybět.

Samotná Annalena Baerbock to nepovažuje za problém. Má za sebou osm let v německém Bundestagu i několik roků působení v evropských stranických strukturách. Využití své „zkušenosti z mezinárodní politiky a evropské kořeny“ hodlá mimo jiné při přeformulování německého postoje k státům, jako jsou Čína a Rusko. Za přílišnou vstřícnost k těmto nedemokratickým mocnostem byli v minulosti kritizováni Angela Merkel i Armin Laschet. Oba podporují dostavbu plynovodu Nord Stream 2, jenž má do severního Německa přivádět plyn z Ruska. To se nelíbí Američanům, Polákům i některým dalším zemím, které varují před přílišným vlivem autoritářského státu na energetickou bezpečnost Evropy. Zelení chtějí projekt ukončit a slibují také mnohem tvrdší postoj vůči Peking, než jaký měla německá vláda dosud. Čína je největším obchodním partnerem spolkové republiky a jedním z klíčových odběratelů německého průmyslu.

Kromě ambicí na zahraničněpolitické změny má ale Annalena Baerbock především to, co Arminu Laschetovi tolik chybí, a sice charisma a sympatie lidí. Ukázalo se to mimo jiné v jeho konfrontaci s Bavorem Söderem. Když se tazatelé v průzkumech ptají přímo na preference ohledně osoby kancléřky nebo kancléře, dává spolupředsedkyni Zelených přednost 28 procent lidí, Laschetovi o sedm procentních bodů méně. Ten tak dosahuje stejné oblíbenosti, jaké se těší i třetí politik, který si na kancléřské křeslo dělá zásluh: šéf sociálních demokratů a současný ministr financí Olaf Scholz. O něm přitom jako o úplně reálné variantě neuvažují ani komentátoři. Nepřejí mu navíc volební průzkumy. V těch je SPD aktuálně třetí asi se 14 procenty.

Německý volební systém je poměrně komplikovaný, a jakýkoliv odhad výsledku počtu mandátů jen na základě aktuálních volebních modelů je proto nezbytné brát s velkou rezervou. Čistě matematicky přichází nyní v úvahu pět různých povolebních konstelací, z nichž dvě dávají největší smysl z ideového hlediska. Žádná se neobejde bez účasti Zelených. Kromě už zmíněné spolupráce s konzervativci existuje i možnost, že by se Annalena Baerbock spojila se sociálními demokraty a liberály a odsunula tím CDU/CSU po šestnácti letech do opozice. Ze hry pak nejspíš není ještě ani takzvaná červeno-červeno-zelená koalice, tedy sociální demokraté, Zelení a postkomunistická strana Levice. Podobné uskupení nyní vládne v Berlíně a také v přístavních Brémách. Moudřejší bude me 26. září, kdy se volby do spolkového sněmu konají.

Helena Truchlá

Matovičův nástupce nepochopil, že má být skutečným premiérem

Igor Matovič vydržel v premiérském křesle pouze rok, když po vnitrokoaliční roztržce ohledně dovozu neschválené ruské vakcíny proti koronaviru a následné vládní krizi musel rezignovat na svou funkci. Ve slovenské vládě však zůstal jako ministr financí, což ztěžuje život jeho nástupci v čele kabinetu Eduardu Hegerovi.

Eduard Heger přišel do politiky z prostředí takzvaných charismatických letničních hnutí, která kladou zvláštní důraz na přímou osobní zkušenost s Bohem prostřednictvím křtu Duchem Svatým. Pro širší veřejnost byl neznámý, nicméně velmi dobře zapadal do způsobu tvorby kandidátky politického uskupení Obyčejní lidé a nezávislé osobnosti (OĽANO), jemuž šéfuje Igor Matovič. V něm nerozhoduje odbornost, ale schopnost jednotlivců z různých zájmových prostředí navázat na sebe konkrétní skupinu voličů. Matovičovo OĽANO nemá žádné struktury a disponuje jen minimální členskou základnou, jejíž počet je nastaven tak, aby splnila zákonné podmínky. Opakova-

ně tudíž vzniká personálně i voličsky nesourodá kandidátka, na níž zvolení poslanci jsou slepě loajální a vděční za výhody a získaný společenský status.

Ačkoliv tedy lidé Eduarda Hegera neznali, existoval předpoklad, že na sebe naváže určitou skupinu křesťanských voličů. Heger rychle pochopil, že pro zviditelnění nepotřebuje odborné výstupy ani jasné téma, jemuž by se věnoval, ale stačí se chovat racionálně až pragmaticky. To tehdy znamenalo ukazovat se vedle Igora Matoviče po každé, kdy se dala očekávat mediální pozornost v kontextu boje proti Robertu Ficovi a jeho straně Směr-SD. A naopak neobjevovat se po šéfově boku ve chvíli, kdy podle

Eduard Heger (vlevo) a Igor Matovič. Foto: Facebook/premier.sr

útočil na potenciální spojence. Těmi před loňskými parlamentními volbami byli zejména Andrej Kiska se svou stranou Za ľudí a Alojz Hlina s Křesťanskodemokratickým hnutím (KDH). Tato strategie Eduardu Hegerovi celkem vycházela.

Po sestavení vlády Igora Matoviče se nový ministr financí Heger vyhýbal konfliktům a k premiérovým patologickým výpadům vůči všem okolo, od expertů až po novináře, se nepřidával. Na druhou stranu se Matoviče vždy zastával (ostatně je mu vděčný za pozici, o jaké se mu ani nesnilo). Nicméně jeho smířlivé vystupování a překvapivě zdatné vykonávání funkce ministra financí v kontrastu s Matovičovým jednáním postupně vytvářelo dojem, že takto by se měl chovat skutečný premiér. Jednalo se svým způsobem o odůvodněnou a racionální úvahu.

Dva premiéři

Když letos v březnu vypukla vládní krize poté, co Igor Matovič nechal potají dopravit na Slovensko v Evropské unii neregistrovanou vakcínu Sputnik V, bylo zřejmé, že jestliže má dojít ke změně v premiéřské funkci, jediným adeptem na ni je právě Heger. Ten pak po svém jmenování ministerským předsedou dostal jedinečnou příležitost zapsat se pozitivně do dějin slovenské politiky.

Stál před úkolem uklidnit situaci, napravit chaos a rozvrat vlády i státu, získat ztracenou důvěru občanů k exekutivě a řídit zemi tak, aby z pandemie vyšla co nejlépe. Měl k tomu všechny předpoklady: slušnější vystupování,

než jsme viděli u jeho nedávných předchůdců, důvěru koalicičních partnerů, ochotu vědců a odborníků pomoci svými poznatky a návrhy při řešení pandemie a v neposlední řadě dobré jméno, které si přinesl z postu ministra financí.

V naplnění této příležitosti mu brání jedna obrovská překážka, a sice Igor Matovič jako člen vlády. Expremiér si totiž pro pokračování koalice dal podmínku, že se místo Hegera stane ministrem financí. Zde se začal rýsovat problém. Bylo jen otázkou času, kdy přijde vhodný okamžik k tomu, aby se Heger od Matoviče emancipoval a vydobyl si autoritu. Jak se ovšem rychle ukázalo, tato výzva je zatím nad jeho síly. Kde se nachází jeho místo, mu dal jasně najevo sám Igor Matovič, když jako ministr financí pořádal tiskové konference na úřadu vlády. A novopečený premiér to nechal bez reakce. Podobně jako tiskovku hnutí OĽaNO tamtéž, kterou navíc provázely Matovičovy výpady proti koalicičním partnerům.

Pštrosí politika

Po dalších skandálních výstupech Igora Matoviče, zejména po jeho ataku na vědce a bezprecedentním slovním útoku na šéfkou Státního ústavu na kontrolu léčiv Zuzanu Baťovou kvůli vakcíně Sputnik V, bylo Hegerovou morální i politickou povinností se okamžitě za Matovičovo chování vědcům i veřejnosti omluvit a zároveň ministru financí pohrozit symbolickou žlutou kartou. Jenže Heger opět strčil hlavu do písku a tvářil se, jako by se ho to netýkalo. Skupina respektovaných odborníků sdružených v iniciativě Věda pomáhá ho vyzvala, aby se za jednání ministra financí omluvil a zajistil, že se to už nebude opakovat. Premiér Heger reagoval až po delším čase a navíc jen

alibisticky, když obecně vyjádřil vědcům podporu. Nijak se však od urážlivých vyjádření ministra Matoviče nedistancoval.

Premiér Heger měl příležitost stát se skutečným ministerským předsedou a získat si respekt a autoritu. Místo toho se potvrzuje, že je jen loutkovým premiérem, jenž Matovičovi dovolí pokračovat v destruktivních a rozvratných způsobech a v páchání politických i společenských škod. Že je pouze jakýmsi výkonným ředitelem druhé Matovičovy vlády. Bude to tak i nadále, pokud nenajde vnitřní sílu shodit šéfa OĽaNO ze svých zad. Zároveň je ovšem třeba korektně říct, že se za vystupování premiéra doma i v zahraničí už konečně nemusejí Slovinci stydět. Zní to dost minimalisticky, ale po zkušenostech s Ficem a Matovičem jde o úlevný pocit.

Jen na okraj připomeňme, že programové prohlášení Hegerovy vlády nijak nereflexuje rok pandemie ani aktuální výzvy pro školství, zdravotnictví či sociální oblast. Opakování předešlého programu, z něž byly vynechány jenom již splněné body, je Hegerovým selháním. Nikde v civilizovaném světě by se nemohlo stát, aby se program kopíroval z prohlášení předchozího kabinetu, navíc bez reflexe tak vážné situace, jako jsou pandemie a s ní spojené zkušenosti a výzvy.

Když to shrneme fotbalovým žargonem, Heger se ocitl v obrovské šanci. Stačí ji proměnit a může z něj být hrdina zápasu. Zatím má však za sebou pouze řadu spálených příležitostí, po nichž se snadno může stát hráčem zralým na vystřídání.

Marián Balázs

Rakouští Svobodní se chtějí vrátit na výsluní

Není to tak dávno, kdy rakouští Svobodní pluli na vlně úspěchů. Z pomyslného žraloka se poslední dobou stala neškodná ryba. Tento stav však nemusí trvat dlouho.

Žádný jiný politický subjekt nevyvolává v zemi pod Alpami tolik emocí. Svobodná strana Rakouska (FPÖ) představuje od roku 1955 nedílnou součást tamního politického ringu. Někteří politologové a komentátoři ji označují za krajně pravicovou, jiní za národně konzervativní. Kvůli její populistické a antiimigrační rétorice vyloučili možnou koalici s ní jak liberálové z NEOS, tak Zelení.

Přitom ne vždy šel ze strany, kterou charakterizuje modrá barva, strach. Teprve s nástupem charismatického Jörga Haidera do jejího čela v roce 1986 museli tehdejší hegemoni rakouské politiky – lidovci (ÖVP) a sociální demokraté (SPÖ) – zbystřit. Haiderovi se podařilo dovést Svobodné k nečekaným úspěchům. Pomohla mu kombinace kritiky přehmatů dlouholeté koaliční vlády lidovců a sociálních demokratů, důrazu na restriktivní migrační a azylovou politiku a v neposlední řadě vlastní mimořádné schopnosti vést kontaktní kampaň s voliči. Svobodní jako někdejší otloukánek rakouské politické scény získali v parlamentních volbách v roce 1999 celkem 26,9 procenta odevzdaných hlasů.

Následovala účast ve vládě s lidovci, jež zároveň znamenala začátek vleklé vnitřní krize. Názorové rozpory uvnitř FPÖ vyvrcholily v roce 2005 odchodem Jörga Haidera, jenž si založil vlastní politické hnutí Svaz pro budoucnost Rakouska, aby o tři roky později tragicky zahynul.

Jaký učitel, takový žák

FPÖ se po rozchodu s Haiderem ocitla na historickém minimu voličské přízně. Tehdejší průzkumy veřejného mínění jí dokonce prorokovaly boj o setrvání v parlamentu. Nový předseda Svobodných Heinz-Christian Strache, jenž

se z někdejšího Haiderova horlivého stoupence proměnil v jeho hlasitého kritika, vsadil vše na ostrou opoziční rétoriku vůči vládě lidovců a sociálních demokratů.

Když do toho v roce 2015 vypukla celosvětová migrační krize a desítky tisíc běženců chtěly do Rakouska, byl vídeňský rodák náhle na koni. Sen o vítězství ve volbách a funkci spolkového kancléře mu ovšem vzal novopečený šéf lidovců Sebastian Kurz. Přebíral Svobodným některá důležitá témata (migrace, vnitřní bezpečnost) a obalil je do přijatelnější formy. Navzdory tomu vytvořili právě Kurz a Strache po parlamentních volbách v roce 2017 vládní tandem. První housle hrála mladá lidovecká kometa, na Stracheho zbyla funkce vicekancléře. Vládnutí Svobodných ukončila v květnu 2019 aféra spojená se zveřejněním tajného videa pořízeného na ostrově Ibiza. Tam měl Strache slíbit údajné příbuzné ruského oligarchy přednostní přístup ke státním zakázkám výměnou za ilegální financování strany.

Aby kauz kolem rodáka z Vídně nebylo málo, objevily se těsně před podzimními parlamentními volbami informace ohledně jeho dlouholetého zneužívání veřejných financí pro soukromé účely. Strache si údajně měl za stranické peníze kupovat vše možné, od luxusního oblečení až po přípravky na podporu mužské potence. Pod tíhou narůstajících obvinění vyloučila FPÖ v prosinci 2019 někdejšího předsedu ze svých řad.

Hofer versus Kickl

Vzniklé personální vakuum způsobené Stracheho nuceným odchodem nedokázala strana dodnes úspěšně překlenout. Chvilí se zdálo, že nový předseda Norbert Hofer

bude správnou volbou. Někdejšímu prezidentskému kandidátovi Svobodných a jednomu z předsedů rakouského parlamentu sedí pozice ministra a vstřícné tváře FPÖ. Třebaže to současný kancléř Sebastian Kurz nepřizná, Hofer by pro něho představoval daleko přijatelnějšího vicekancléře, než je současný šéf Zelených Werner Kogler.

Opoziční role však Hoferovi nesvědčí; je příliš nevýrazný a konsenzuální. Jeho kritici chtějí do předsednického křesla dosadit bývalého ministra vnitra Herberta Kickla, jenž nejde pro ostré slovo daleko. Stejně jako kdysi Haider nebo Strache, kterým psal v minulosti projevy. Koneckonců výsledek vídeňských komunálních voleb z loňského podzimu znamená pro funkcionáře FPÖ varovné memento, jak hluboko až mohou padnout (Svobodní ztratili 23,7 procentního bodu ve srovnání s rokem 2015 a obdrželi pouhých 7,1 procenta hlasů).

Strana je v současné době rozpolcena na dvě názorová křídla. Spory mezi nimi pozvolna vycházejí na povrch. Projevuje se to například v otázce nošení roušek a očkování proti nemoci covid-19. Zatímco Hofer je pro, Kickl obojí vehementně odmítá.

Svobodným klidu nepřidává ani existence konkurenčního seskupení pod vedením Heinze-Christiana Stracheho. Jeho týmu HC Strache – Aliance pro Rakousko se zatím příliš nedaří, nicméně existence dvou stran s téměř identickým programem usilujících o stejné voliče situaci FPÖ

Kauza Ibiza se potáhne se Svobodnými ještě dlouho.

Foto: Miroslav Šepták

rozhodně nepomáhá. Pochopil to i Strache a nabídl Svobodným urovnání vzájemných sporů. FPÖ ale o svého někdejšího šéfa spojeného s mnoha skandály nestojí, neboť ho vnímají jako překážku na cestě ke svým ztraceným voličům.

Straně v minulosti vždy pomohla kombinace krize a dostatečně charismatického lídra. Negativní ekonomické a společenské důsledky pandemie koronaviru představují vodu na její mlýn. Chybí jen lídr s mediálními kvalitami a schopností vést kontaktní kampaň s voliči. Jak již bylo řečeno, Norbert Hofer se na opoziční roli nehodí. Herbert Kickl je zase pro nemalé množství potencionálních voličů příliš radikální a agresivní.

Nabízí se tak možnost sáhnout po někom třetím, kdo by spojoval obě názorová křídla. V budoucnu by to mohl být předseda hornorakouské zemské organizace Manfred Haimbuchner. Každopádně političtí soupeři by neměli FPÖ podcenit. Až strana překlene současné problémy, může na spolkové úrovni opět dosahovat výsledků kolem dvaceti procent. S takovou silou se vody rakouské politiky dají pořádně rozvířit.

Miroslav Šepták

Rodinná hádka aneb O složitých vztazích v polské opozici

Pandemie koronaviru připravila všem vládám bez výjimky těžkou zkoušku. Zároveň nabídla opozici neopakovatelnou příležitost ještě více vypíchnout každé klopýtnutí politických konkurentů. Tíží vládnutí v období bezprecedentní krize lídrům ze zemí Evropské unie v brzké době osladí Evropský fond obnovy. Pro polské opoziční strany, které již druhé volební období sní o tom, jak odstaví šéfa vládnoucí strany Právo a spravedlnost Jarosława Kaczyńskiego od moci, se parlamentní ratifikace tohoto fondu naopak stala nečekanou přítěží.

Navzdory tomu, že Právo a spravedlnost (PiS) dosud řídilo zemi během pandemické krize úděsným způsobem, opozice příliš nezískala. Vládnoucí populisté sice přišli přibližně o deset procentních bodů voličské podpory, udrželi si však ve všech průzkumech bezpečnou pozici lídra. Opozici nepomohlo ani to, že vláda doslova zakopávala o vlastní nohy. Nesčetné aféry, které by bez problémů přinesly pád většině evropských kabinetů, jsou pro elektorát Práva a spravedlnosti jen nepodstatné hříšky.

Ve skutečnosti to však byla závažná provinění. Ještě v dubnu 2020 zakoupilo ministerstvo zdravotnictví vedené tehdy Łukaszem Szumowským 1241 plicních ventilátorů za dvě stě milionů zlotých (asi 1,1 miliardy korun). Dodavateli byla uhrazena záloha ve výši 154 milionů zlotých, ale bývalý obchodník se zbraněmi nakonec po mnohaměsíčním zpoždění zajistil pouze dvě stě nekompletních ventilátorů bez záruky a náhradních dílů. Přístroje po-

chybné kvality tak místo do nemocnic, kde měly podle plánu zachraňovat životy obětem koronaviru, zamířily do skladů Agentury hmotných rezerv.

Nevydařil se ani vládní plán na nákup ochranných roušek. Ty měl zase dodat lyžařský instruktor, známý ministra Szumowského a jeho bratra. V tomto případě padlo několik milionů zlotých z veřejné poklady na nákup hygienických pomůcek, které nesplňovaly normy. Když věc na jaře 2020 vyšla najevo, ministerstvo neinformovalo orgány činné v trestním řízení a spokojilo se s příslibem, že dodavatel situaci napraví.

Očkovací apríl

Pošramocenou image vlády mohla letos vylepšit dobře zorganizovaná očkovací kampaň, kterou navíc ověřilo oblíbené přídatné jméno současné polské vlády „národní“. I tady se však vyskytly problémy. První etapa programu nedostála očekáváním a počáteční problémy s logistikou se vláda pokoušela maskovat poukazováním na zpoždění v dodávkách vakcín.

Největším vládním fiaskem však bylo chybné spuštění registrací pro lidi ve věku nad čtyřicet let, k němuž došlo

1. dubna 2021, tedy na apríl. Ačkoli vládní zmocněnec pro národní očkovací program Michał Dworczyk v rádiu *RMF* veřejnost nejprve ujišťoval, že přizvání čtyřicátníků je důsledkem zpomalení tempa registrace lidí starších šedesáti let, na tiskové konferenci o několik hodin později informoval, že se jedná o chybu. Jaký chaos to vyvolalo, asi není nutné vysvětlovat.

Takové chyby vládnoucích populistů by měly opozici vhánět vítr do plachet. Jejím maximem však byly pouze průzkumy, podle nichž měla ještě před několika týdny potenciální koalice opozičních stran nevelkou převahu na hranici statistické chyby. Zato eventuelní koalice Práva a spravedlnosti s krajně pravicovou Konfederací by mohla ambiciózní plány spojených sil

Politici PiS při 75. výročí začátku Varšavského povstání v roce 1919. Zcela vlevo stojí Łukasz Szumowski. Třetí zprava je předseda strany Jarosław Kaczyński.

Foto: Wikimedia Commons/Rafał Zambrzycki

pravého středu, levice a lidovců rychle shodit ze stolu. Tím spíše, že žádná ze stran parlamentní opozice dlouhodobě nedokáže efektivně a koherentně zpochybňovat důvěryhodnost vlády.

Středopravicová Občanská koalice složená z Občanské platformy, Moderní strany (Nowoczesna), Zelených a levicové Polské iniciativy se ztrácí ve vlastních naracích i sporech o vedení. Levice, která se do Sejmu na podzim 2019 vrátila po čtyřleté pauze, se stále snaží vzpamatovat z předchozích chyb a zbavit se nálepky partaje velkoměstských intelektuálů. Lidovci (PSL) jako vždy balancují na hraně vstupu do sněmovny a usilují o návrat venkovského elektorátu. A přestože o nutnosti spolupráce hovoří všichni, v praxi aby pohledal.

Rozkol v opozičních řadách

Evropský fond obnovy (EFO), na němž se státy EU dohodly v reakci na krizi způsobenou pandemií, problémy polské opozice nasvítí jako reflektor. Vzhledem k tomu, že jedna z menších vládních stran (Solidární Polsko vedené ministrem spravedlnosti Zbigniewem Ziobrem) odmítla pro unijní fond hlasovat, Právo a spravedlnost potřebovalo pro jeho ratifikaci v parlamentu podporu některé z opozičních stran. Vnitřně rozpolcená Občanská koalice se tradičně soustředila na nepřilíš konstruktivní kritiku vlády. Lidovci mediální bouři zaspali a jejich lídr Władysław Kosiniak-Kamysz – vzděláním lékař – opět nevyužil dobrou příležitost k věcné polemice o posledních krocích vlády. Koalice tří stran vystupující pod značkou Levice naopak překvapila iniciativou. Rozhodně však přitom nepostupovala v souladu se zbytkem opozice. Levice se nečekaně rozhodla zasáhnout do podoby vládního Stát-

Ve skutečnosti šéf Občanské platformy Borys Budka příliš důvodů k úsměvu nemá. Jeho straně se nedaří.

Foto: Wikimedia Commons/ platformaobywatelskarp

ního plánu obnovy, který je nutnou podmínkou k získání gigantických prostředků ze zmíněného unijního fondu. V rámci oficiálních rozhovorů s premiérem Mateuszem Morawieckým vnesla do vládních ustanovení svoje požadavky: mnohamilionovou podporu pro okresní nemocnice, sedmdesát tisíc levných bytů pro mladé, minimálně třicet procent prostředků k dispozici místním samosprávám anebo účast zástupců vybraných institucí ve výboru monitorujícím nakládání s prostředky EFO.

Středopravicová uskupení zareagovala hystericky. Deklarativně proevropská Občanská platforma, někdejší vládnoucí strana konzervativních liberálů, která ztrácí podporu ve prospěch programově neukotveného hnutí bývalého prezidentského kandidáta Szymona Hołowni, obvinila Levici z ideologické zrady. Zcela přitom ignorovala fakt, že levicoví poslanci svým souhlasem se Státním plánem obnovy podpořili též prohloubení evropské integrace prostřednictvím společného zadlužení unijních států. Občanská koalice se až na výjimky hlasování zdržela, čímž definitivně prokázala, že není schopná zaujmout závazné stanovisko a projevovat se dlouhodobě koherentně. Lidovci nakonec hlasovali pro vznik fondu. Ačkoliv jeho ratifikaci nelze označit za úspěch Práva a spravedlnosti, které má samo problémy se svými menšími koaličními partnery, takovýto nedostatek shody v řadách opozice v klíčových otázkách mu hraje do karet.

Wojciech Hofmański

Z polštiny přeložila Anna Plasová.

Blížíme se k nárazu do zdi. Volby to mohou změnit

Označovat Piráty za neomarxisty je podle komentátora Davida Klimeše nesmyslná a škodlivá nálepka. „Navíc se tím zastírá důležitá otázka, jestli programová nabídka, kterou nám Piráti předkládají, vydrží první povolební internetové hlasování na jejich fóru,“ říká v rozhovoru.

■ **Ve své knize Česko versus budoucnost píšete, že od roku 2010 žijeme ve druhé polistopadové republice. Tu mimo jiné charakterizuje úpadek tradičních stran a prohlubující se nebezpečí korporativismu, kdy dochází k prorůstání politiky, byznysu a zájmových skupin. Hlavním symbolem tohoto jevu je Andrej Babiš, jehož vládnutí provází bezhodnotový pragmatismus. Vidíte s ohledem na blížící se volby naději na změnu?**

Jsem přesvědčen, že se v České republice už musíme konečně posunout dál. Soutěž o to, kdo předvede obecnější a populističtější program, skončila ve volbách 2017 drtivým neúspěchem skupiny, které nyní říkáme demokratická opozice. Snad je již všem jasné, že vedle oprávněné kritiky Andreje Babiše nebo Miloše Zemana a nezdravého korporativismu je třeba mít pozitivní program. Myslím si, že obě opoziční koalice pochopily, že pouhou negací nejsou schopny přitáhnout k volbám tolik voličů, kolik potřebují na poskládání alternativní vlády vůči stávajícím pořádkům. Jsem netrpělivý člověk, takže bych čekal, že pozitivní nabídka bude z jejich strany mnohem lepší. Nicméně třeba to bude na onu změnu po říjnových volbách stačit.

■ **Ve své knize kritizujete, že se české strany místo přípravy dobrého a propracovaného programu soustředí na vyprávění příběhů o souboji dobra se zlem. Myslíte si, že u dvou opozičních předvolebních koalic nastal v tomto smyslu posun k lepšímu?**

Myslím si, že ano. Už máme na stole volební program koalice Spolu. Podle mě je v mnohém nerealistický. Ale nepochybně je daleko propracovanější než to, co nabízely ty tři jednotliv-

Komentátor **David Klimeš** (*1982) vystudoval žurnalistiku a mediální studia na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze a historii na Filozofické fakultě tamtéž. Působil v deníku *E15*, *Hospodářských novinách* a týdeníku *Ekonom*. V současnosti publikuje komentáře na webu *Aktuálně.cz* a v *ČRo Plus*. Je autorem několika knih. Poslední z nich nese název *Česko versus budoucnost: Naše dnešní krize a jak z ní ven*.

vé strany před volbami v roce 2017. Za to jsem rád. Ve chvíli, kdy vedeme tento rozhovor, na oficiální program druhé koalice, Pirátů a Starostů, ještě čekáme. Každopádně na představené nabídce Spolu se nějaká pozitivní změna postavit dá. Teď je otázka, jakým způsobem budou v předvolební kampani koexistovat ony dvě opoziční

formace, které z podstaty věci jsou dost nesourodé, protože jsou spoje-nectvím pěti stran. Už nyní vidíme, že místo aby atakovaly vládu, hádají se mezi sebou, jak na vládu útočit. Nedokážu říct, jak na to bude reagovat volič. Určitě ho ale může napadnout: Aha, sice se spojili, ale budou schopni společně vládnout? Podobné myšlenky by jak koalice Spolu, tak spoje-nectví Pirátů a STAN v žádném případě neměly dopustit, pokud opravdu chtějí vytvořit reálnou alternativu ke stávajícímu establishmentu.

■ **Obě opoziční koalice se v poslední době dostaly do sporu, zda shodit Babišovu vládu poté, co jí komunisté vypověděli podporu. Nakonec se dohodly, že zkusí na začátku června kabinetu vyjádřit nedůvěru. Což by v době diplomatické roztržky s Ruskem kvůli vrbětické kauze pustilo do hry proruského prezidenta Miloše Zemana. Navíc se předčasné volby už vzhledem k blížícímu se termínu těchto řádných nejspíš nepovede vyvolat. Dvě opoziční koalice tak především soupeří o stejného voliče. Nepřijde vám, že někdy ale inteligenci svých voličů podceňují? Ti přece nejspíš vidí, že za dané situace jde především o politické divadlo, kde navíc převažují rizika nad možnými zisky.**

Odpověď na vaši otázku mohou dát jedině volby. Nicméně přesně o tomto jsem psal ve své knížce, kde jsem abstrahoval některé neúspěšné, byť stále ražené politické strategie, od nichž bychom se měli oprostit. Tou první je kulturní boj, který zosobňuje

třeba prezident Miloš Zeman nebo v ještě extrémnější verzi Tomio Okamura. Druhou nesprávnou strategií je bezhodnotový pragmatismus, který představuje premiér Babiš. Nyní v době pandemie velmi dobře vidíme, že v krizi je to mimořádně neúspěšná strategie. Nemůžeme si dovolit každý týden poměrně zásadně měnit sadu protipandemických opatření a cíle, jichž chceme dosáhnout. Ale pak je tu ještě třetí strategie hodnotového placení, kdy máme dobré zásady a úmysly, ale celkově je to nefunkční. A nabízí se otázka, jestli tuto třetí strategii stále nevidíme v opoziční nabídce. To znamená, že poměrně hodně lidí se dokáže ztotožnit se záměry a hodnotovým zaměřením jedné nebo i obou opozičních koalic, ale přijde jim to stále velmi bezzubé a neúčinné, případně nedůvěryhodné. Proto se v knize vracím až na konec 19. století, kdy Tomáš Garrigue Masaryk navrhuje idealistický realismus, jenž by spojil hodnoty s efektivním postupem v politice. Uvidíme, kterou z popsanych strategií jednotlivé strany v předvolební kampani zvolí. Ta je už nyní extrémní, navíc momentálně okořeněná debatou o případné vlastizradě vicepremiéra Jana Hamáčka ve vrbětické kauze. Uvidíme, jestli se emoce nějak zklidní a dojde na debatu o zajímavé programové nabídce. Aktuální dění tomu ale moc nenaspovídá.

■ **Zmínil jste Jana Hamáčka. Jím vedená ČSSD, pokud se tedy dostane do Poslanecké sněmovny, nakonec může být jazýčkem na vahách, zda bude vládnout současná demokratická opozice, nebo zda vládu poskládá zase Andrej Babiš a jeho hnutí ANO. Nespadla ale Hamáčková sociální demokracie definitivně do babišovsko-zemanovského táboru?**

Netuším. Začnu od toho nejméně pravděpodobného, ale ne vyloučeného scénáře, že se spolupráce ANO s ČSSD stane natolik úzkou, že půjde vlastně o neoficiální koalici, kterou vede Andrej Babiš. Koneckonců například v Senátu se ANO a ČSSD spojily do jednoho klubu. ČSSD sice chá-

pe, jak je angažována ve vládě pro ni vražedné, ale přesto v ní chce vydržet. Od Andreje Babiše se už nedokáže moc oddělit. Pokud preference sociálních demokratů spadnou někam pod pět procent, tak se pravděpodobnost, že ANO a ČSSD splynou v jednodlitou sílu, výrazně zvyšuje. Ale když se ČSSD dostane samostatně do sněmovny, velmi snadno se díky změně volebního zákona a implicitnímu posílení váhy menších stran opravdu může stát, že dvě opoziční koalice nebudou mít potřebných 101 hlasů. V té chvíli bude velmi zajímavé, jestli se pokusí získat třeba deset mandátů ČSSD a vytvoří „nebabišovskou“ vládu, anebo si řeknou, že je sociální demokracie tak strašně pošpiněná vládnutím s Andrejem Babišem, že raději zůstanou v opozici. Takové rozhodování bych lídrům Spolu, Pirátů a Starostů nezáviděl.

■ **Z těch dvou opozičních bloků si v preferencích momentálně vedou lépe Piráti s hnutím STAN, zatímco Spolu zaostává. Kde vidíte hlavní příčinu tohoto jevu?**

Jsmo pořád ještě několik měsíců před volbami. Já si třeba osobně myslím, že si Piráti se Starosty úplně neudrží punc něčeho nového a protestního a preference jim možná trochu klesnou. Naopak by koalice Spolu po těch vyostřených emotivních hádkách o politice vůči Rusku, což je hodně blízké agendě některých stran v jejím rámci, mohla jít trochu nahoru. Ale to nic nemění na tom, že Spolu nezvládá to, co se daří Pirátům se Starosty. To znamená nejen poskládat elektorát jednotlivých stran, ale ještě nabalovat další voliče. ODS loni na podzim oscilovala v průzkumech kolem 14 procent. Nyní, když se spojila s TOP 09 a KDU-ČSL, tak místo toho, aby koalice Spolu byla vysoko nad 20 procenty, dosahuje této hranice dosud jen výjimečně. To prostě není úspěch. Jedna z možných interpretací tohoto jevu může být to, že Piráti a Starostové jsou více sexy pro podobný elektorát, který se rozhoduje mezi těmito dvěma koalicemi. Druhá varianta je, že se zkrátka tři strany v rámci Spolu nedokázaly poskládat

tak, aby voliče lidovců neodrazovala TOP 09, voliče TOP 09 neodrazovala ODS a příznivce občanských demokratů neodrazovaly obě zbývající strany. Asi to bude mix obou dvou vysvětlení, ale koalice Spolu má skutečně ještě několik měsíců na to, aby to nějakým způsobem prolomila. Pokud se ve volbách dostane nad dvacet procent, nejspíš to nebude stačit na vítězství, ale asi to nebude neúspěch.

■ **Není jednou z příčin osobnost lídra? Šéf Pirátů Ivan Bartoš možná na voliče působí energičtěji a více přirozeně než předseda ODS Petr Fiala.**

Je asi nepochybné, že osobnost lídra hraje dnes klíčovou roli. V rozložené veřejné sféře, kde politické strany mají obrovské problémy spojit svůj elektorát, jsou obličej lídra a emoce, které si vybavíme například za dredy Ivana Bartoše nebo novými brýlemi Petra Fialy, čím dál tím důležitější. Z mého pohledu bohužel. Je určitě pravda, že Ivan Bartoš dokáže přesvědčit třeba i nevoliče Pirátů a Starostů, že je energický a odhodlaný se ujmout premiérského křesla. U pana profesora Fialy, který sází na jinou image, je to asi trochu problém. Je to velice zajímavé, protože známe minulost Ivana Bartoše, ze které zbyly ty dredy. Hlasoval proti vstupu do Evropské unie, netajil se svými velmi radikálními názory na mnohé věci. A přesto nyní působí jako konsensuální a vlastně celkem usedlý čekatel na premiérské křeslo. Zatímco Petr Fiala by svou uměřenou profesorskou rétorikou měl bez problémů vzbuzovat důvěru u velké části voličů, ale z nějakého důvodu se mu to zatím příliš nedaří. Uvidíme, co se stane v příštích měsících horké kampaně. Rozhodně si ale nemysleme, že ta image vychází pouze z daných osob. Jedná se o pečlivě promyšlenou PR strategii jednotlivých stran. Zdá se, že jedna z těch strategií je více úspěšná.

■ **Není problém koalice Spolu také v tom, že se strany, které se na ní podílejí, neshodnou v základních otázkách? Můžeme zmínit přijetí eura, klimatickou**

politiku nebo některé hodnotové záležitosti.

Určitě to problém je. Tady se výrazně projevuje fakt, že neskládáte dvě strany jako u Pirátů a Starostů, přičemž obě jsou hodnotově naprosto neukotvené, ale skládáte strany tři. Ty jsou buď tradiční, nebo se jako tradiční v případě TOP 09 už dlouho tváří, a mají více cizelovaný ideologický náhled na svět. Toto skloubit a najít společného jmenovatele je obtížné. Speciálně když nemůžete v programu z důvodů ideologických rozdílů říct, ani že jste pro euro, ani že jste proti němu. Ani že jste pro manželství stejnopohlavních párů, ani že ho odmítáte. A takto bychom mohli pokračovat poměrně dlouho, až bychom došli k tomu, že nejenže těch společných politik nezbývá moc, ale vlastně nezbývá ani moc sektorů, o kterých se trojice stran může bavit. Proto se možná program Spolu hodně zaměřuje na sociální oblast, školství nebo dopravu, kde ty tři partaje mohou najít nějaký kompromis. Z mého pohledu to není špatně. Naopak jsem za to rád. Což ale neznamená, že tradičního voliče ODS nepraští do očí, že tam chybí odmítnutí eura, a tradičního voliče TOP 09 zase nepraští do očí, že tam přijetí eura schází. Tradiční volič KDU-ČSL pak může postrádat politiku na rozvoj venkova. Znovu platí, že až volby ukáží, jak se trojkoalici podařilo své voliče přesvědčit, že udělat silný konzervativní blok za mnohé kompromisy stálo.

■ Někteří političtí konkurenti nebo komentátoři líčí Piráty jako neomarxisty či extrémní levičáky. Souhlasil byste s tím?

Považuji to za nesmysl. Termín neomarxismus se v akademické sféře používá pro další generace levicově nebo protestně smýšlejících sociálních kritiků, kteří navazují na některé myšlenky Karla Marxe a první fáze marxismu. V žádném případě jím není to, když někdo řekne, že chce například zvyšovat daň z nemovitostí nebo že požaduje legalizaci sňatků stejnopohlavních párů. Je to velmi ošklivá a zneužívaná nálepka, která zapleveluje debatu. Navíc se tím za-

stírá důležitá otázka, jestli programová nabídka, kterou nám Piráti předkládají, vydrží první povolební internetové hlasování na pirátském fóru. Tato netradiční strana odkazuje na digitální přímou vnitrostranickou demokracii, u níž netušíme, jakým způsobem se projeví po volbách. Ve straně, která bude třeba držet silové resorty, se náhle může rozjet vnitrostranická debata o tom, jestli máme být v NATO. A upřímně řečeno ani u Starostů není vnitrostranická posloupnost úplně klasická. Je to prostě skrumáž spousty úspěšných komunálních politiků a vlastně ani u nich nevíme, jaké mají ideové ukotvení. Toto podle mě máme řešit. Do jaké míry to, co nám nyní lidrovská koalice v průzkumech nabízí jako řešení problémů České republiky, bude pak případně skutečně prosazovat další čtyři roky ve vládě, anebo to umře při prvním stranickém internetovém hlasování. Na tuto otázku nedostávám žádnou uspokojivou odpověď. Myslím si, že ta vlastně ani nemůže existovat, protože jakmile by se řeklo, že předkládaný program je nezrušitelný, popřelo by to celou ideu permanentní vnitrostranické diskuse a kontroly.

■ Zmínil jste, že v kulturních válkách si libuje Tomio Okamura. Ten se zřejmě potřeť za sebou dostane se svým hnutím do sněmovny. V čem podle vás spočívá jeho kouzlo pro zhruba desetiinu voličů?

Tomio Okamura přesně ví, jak vypadá jeho cílová skupina, což se o mnohých politických lídrech říct nedá. Buď to opravdu nevědí, protože jsou dezorientovaní, příkladem může být ČSSD, anebo chtějí pochyťat poměrně hodně různého elektorátu. To se týká těch spojených koalic, kde se některé voličské skupiny špatně kloubí dohromady. Tomio Okamura cílí na rezervoár národovecky smýšlejících obyvatel. Dejme tomu, že jich je patnáct procent. A on je chce ulovit všechny. V žádném případě si nebude tento možný elektorát rozřezávat tím, že se pokusí tu o dvě procenta liberálů, tu o tři procenta ekologů. Prostě o svou voličskou skupinu pečuje,

a jakmile mu do ní někdo strká nos, tak se ho snaží přes něj praštit. Zkoušel to Václav Klaus mladší s Trikolórou a příliš se mu to nepovedlo. Zkoušel to částečně i Andrej Babiš, který se snažil rozkročovat až k voličům Okamurovy SPD. Možná se mu to částečně dařilo, ale zase ztrácel jiné voličské skupiny, takže toho pak nechal. Uvidíme, jak uspěje třeba hnutí Přísaha expolicisty Roberta Šlachty, ale myslím si, že skončí stejně.

■ A Andrej Babiš stále ví, na koho cílí?

Podle mě ano. Politologové ještě musejí napsat spoustu podrobných analýz, jakým způsobem dokázal Andrej Babiš přeformátovat své voličstvo od někdejších příznivců TOP 09, Věcí veřejných či ODS v bývalé voliče KSČM a ČSSD, případně v další protestně naladěné socialistické, ale zároveň národněkonzervativní voliče. Dnes ví přesně, koho oslovuje. Neustálé navyšování penzí a některých dávek tomu odpovídá. Velmi zajímavý přerod Andreje Babiše nastal také ve vztahu k Evropské unii. Pod vlivem Pavla Teličky začínal jako přesvědčený proevropský liberál. Určitě ho k tomu motivoval jeho byznys, který se z velké části nachází v Německu a některých jiných unijních zemích. Z jeho původní proevropské fasády ale nezbylo vůbec nic. Andrej Babiš se nyní v unijní politice nemůže rozhodnout, zda je mu bližší přístup maďarského premiéra Viktora Orbána, nebo polského premiéra Mateusza Morawieckého. Ani jeden z těchto přístupů ale nemá nic společného s proevropským liberálním postojem, který zastával ještě před několika lety. Pochoopil totiž, že po něm v Česku není příliš poptávka.

■ Jak moc otřásl jeho postavením nepřesvědčivý způsob, jakým řídil pandemickou krizi, v jejímž zvládnutí se Česko zařadilo mezi nejhorší státy v Evropě?

Pokud by nepřišel covid, tak by podle mě byl Andrej Babiš na celkem bezproblémové cestě k opětovnému vítězství. Nyní to vypadá, že prohraje a nebude mít spojence, aby vytvořil

většinu ve sněmovně. Ale volby budou nejspíš až v říjnu, kdy už budou kritické kohorty lidí naočkované a nepochybně se rozjede ekonomika díky odložené spotřebě. V té chvíli bude záležet, jak volič bude přemýšlet. Zda si řekne, že všichni v Evropě nějakým způsobem chybovali, ale teď to vypadá dobře, je třeba za to ocenit Andreje Babiše a dát mu další šanci. Anebo si řekne, že těch chyb byla taková spousta a některá rozhodnutí byla takovým paskvilem, že již není možné takto dál pokračovat. A dá šanci některé ze dvou opozičních koalicí. Ta první varianta, že Andrej Babiš přesvědčí ještě poměrně dost voličů, že i když udělal mnohé chyby, tak celkově to nezvládl hůře než jinde v Evropě, není vyloučená. Samozřejmě lze lehce dokázat, že to není pravda, ale ta při sčítání volebních zisků často nerozhoduje.

■ **Když se vrátím k naději na změnu po volbách, proti ní mluví to, o čem píšete ve své knize. A sice, že žijeme v zaseknutém státě, který stagnuje a v řadě věcí špatně funguje, což ukázala pandemická krize v plné nahotě. Odborníci mají plány na změny připraveny, ale žádoucí reformy v podstatě nelze provést, neboť by za to vládnoucí politické strany velmi pravděpodobně zaplatily při dalších volbách.**

Myslím si, že čas na reformy nepochybně přijde. Nejpozději v roce 2030, kdy stárnutí obyvatelstva učiní daňový i sociální systém neudržitelný a kousek před nárazem do zdi se bude muset něco stát, abychom přežili. Samozřejmě ale doufám, že to bude dříve. Dokonce si myslím, že pozitivní reformní program může být v letošních volbách účinnou alternativou vůči tomu, co nabízí Andrej Babiš. Na druhou stranu přiznávám, že mě řada věcí znepokojuje. Například nedávné zrušení superhrubé mzdy a snížení daní na takovou úroveň, kterou si stát v recesi nemůže dovolit, příliš nenačňuje, že bychom se bavili o nějakém smysluplném daňovém mixu. Výrazné navyšování penzí seniorům, což je jediná skupina obyvatel, které

se v covidové krizi nesnížily příjmy, také není smysluplnou a udržitelnou politikou. Byť samozřejmě důchodcům přilepšení přeji. Nebo si vezměme kauzu Vrbětice, kde neměl být sebemenší problém vybudovat silnou koalici se spojenci a prosadit jednotný postup vůči Rusku. A přesto jsme toho nebyli schopni. Což jenom dosvědčuje, že jsme si dosud nenašli své výhodné a stálé místo v Evropské unii. Také mám strach, že nikdo příliš nechce demontovat bobtnající korporativismus, kde vlastně úplně nejde o to, kdo kdy dostal nějaký demokratický mandát ve volbách, ale o to, kdo má telefon na premiéra nebo kdo zastupuje silnou lobby. Ačkoliv už to více připomíná Národní frontu z osmdesátých let než demokratické Česko ve 21. století. A takto bych mohl pokračovat dál. Takže víru ve zlepšení mám. Ale když se mě zeptáte, jestli vidím příznaky reformního étosu, bohužel musím odpovědět, že zatím jsou buď velmi slabé, anebo je nevidím vůbec.

Tomáš Fošum

Východní politika jako šance na zlepšení česko-polských vztahů

Jak česká, tak polská východní politika se v uplynulém roce dostaly v souvislosti s napětím ve vztazích s Běloruskem a Ruskem do popředí veřejného zájmu. V obou případech přitom patřily Česko a Polsko k tahounům společného postupu Evropské unie, když se podílely na vyjednávání se zmíněnými autoritářskými státy. Ukázalo se, že pokud existuje politická vůle, obě středoevropské země si mohou v celé řadě věcí vzájemně pomoci a společně prosazovat mnohdy velmi podobné vyjednávací pozice.

Uplynulých dvanáct měsíců bylo v oblasti zahraniční politiky Evropské unie obzvláště náročných. Unijní sedmadvacítka se od léta zabývala celou řadou krizí spojených se zmanipulovanými prezidentskými volbami a následnými prodemokratickými protesty v Bělorusku, které trvají – byť v menším měřítku – prakticky doteď. Zároveň Evropu dlouhodobě pálí neurovaná a v poslední době ještě více vyhrocené vztahy s Ruskou federací. Když se k tomu v září minulého roku znovu rozhořel konflikt mezi Ázerbájdžánem a Arménií o Náhorní Karabach a navíc vypukly nepokoje v Kyrgyzstánu, vypadalo to, že se v EU neřeší nic jiného než východní Evropa a širší euroasijský region. Tato série událostí představovala velkou výzvu zejména pro

státy střední a východní Evropy, které se zeměmi takzvaného Východního partnerství a Ruskem přímo sousedí. Na stabilitě, bezpečnosti a prosperitě ve svém okolí tak mají životní zájem. V této souvislosti jsme také mohli zaznamenat výraznou diplomatickou aktivitu států Vísegrádské skupiny, dále pak Rumunska, Bulharska a dalších partnerských zemí z Pobaltí či Skandinávie.

Problémy na východě

Již v srpnu minulého roku v reakci na zmanipulované prezidentské volby v Bělorusku prosadil polský premiér Mateusz Morawiecki i s podporou svého českého protějšku

Alexej Navalnyj to v Rusku nemá už dlouhá léta lehké. Takto vypadal poté, co na něj v roce 2017 zaútočili prokremelští radikálové. Foto:Wikimedia Commons/ Evgeny Feldman

Andreje Babiše mimořádný summit evropských lídrů k situaci v této zemi. Na schůzce se mimo jiné rozhodlo o vyčlenění speciálních finančních prostředků na boj s pandemií v Bělorusku, ale také ve prospěch tamní občanské společnosti, nezávislých médií či na pomoc obětem politických represí.

Později Poláci v rámci visegrádské čtyřky a také na unijní úrovni prosadili takzvaný Marshallův plán pro Bělorusko. Ten měl být odstartován v okamžiku, kdy by se Bělorusové vydali cestou demokracie a ukončili autoritářskou vládu prezidenta Alexandra Lukašenka. Češi, Poláci, Litevci a další se též velmi aktivně zapojili do podpory stávkujících studentů či dalších občanů, kteří byli poškozeni během protestních akcí nebo následného věznění. Od počátku protestů se přitom za mřížemi ocitly desítky tisíc lidí. Česko, Polsko, Litva a mnohé jiné země se rovněž angažovaly při spuštění právní procedury umožňující stíhání zločinů představitelů běloruského režimu či pohnání jeho vedení k zodpovědnosti prostřednictvím takzvaného Moskevského mechanismu OBSE.

V oblasti politiky vůči Rusku jsme byli svědky podobných turbulencí. Jak Polsko, tak ČR reagovaly nejen na loňské rozsáhlé změny ruské ústavy, které umožnily Vladimíru Putinovi pokračovat v prezidentské funkci i po roce 2024, ale zejména na pokus o zavraždění opozičníka Alexeje Navalného. Po něm – a to i kvůli ruskému zapojení do událos-

tí v Bělorusku – Česko na začátku září dokonce pozastavilo své bilaterální konzultace s Moskvou. Polsko jednalo ještě ostřeji, když premiér Mateusz Morawiecki označil Rusko za nepřátelský režim. Obě středoevropské země pak podporily zavedení nových sankcí proti představitelům ruského režimu, které iniciovalo Německo, na jehož území se Alexej Navalnyj po otravě nervově paralytickou látkou ze skupiny novičoků a následné evakuaci z Ruska léčil.

Ještě rozhodnější byl přístup Polska a České republiky při zavádění nových sankcí proti představitelům Ruské federace v souvislosti s porušováním lidských práv a základních demokratických norem v této zemi. Jak ČR, tak Polsko podpořily a pomáhaly uvést do praxe nový unijní nástroj na ochranu lidských práv ve světě. Ten vůbec poprvé zacílil na zástupce ruského státu kvůli protiprávnímu uvěznění Alexeje Navalného po jeho návratu do vlasti. Ruská odvěta spočívala mimo jiné ve vyhoštění několika unijních diplomatů včetně jednoho Poláka. Stalo se tak na začátku února 2021 během návštěvy šéfa evropské diplomacie Josepa Borrellu v Moskvě.

Nejdramatičtější však byly letošní dubnové události související s eskalací ve vztazích mezi USA a Ruskem. Ke Spojeným státům se solidárně přidalo Polsko, které se vymezilo proti zásahům Moskvy do amerických prezidentských voleb vypovězením tří ruských diplomatů. Ještě v ten samý týden následovalo rázné prohlášení premiéra Andreje Babiše a prvního vicepremiéra Jana Hamáčka o zapojení ruské tajné služby GRU do výbuchu muničních skladů ve Vrběticích v roce 2014 a o vypovězení osmnácti ruských diplomatů/špiónů z českého území. Následovalo

další vzájemné vyhošťování, po němž se obsazení ambasad v Praze a Moskvě zafixovalo a značně zredukovalo. Varšava se za Česko postavila a ve spolupráci s dalšími visegrádskými partnery připravila deklaraci na jeho podporu. Byť ta byla – pravděpodobně kvůli maďarským výhradám – nakonec iniciována slovenskou diplomacií a její text se oproti původnímu znění zkrátil.

I v tomto případě nicméně stálo Polsko po boku Česka, ačkoliv kvůli vlastnímu dřívějšímu vyhošťování na rozdíl třeba od Slovenska nevypovědělo v solidárním gestu žádného ruského diplomata. Podporu od zahraničních partnerů v některých ohledech zkomplikovaly vnitřní nejednotnost a rozporuplné výklady některých českých ústavních činitelů v čele s prezidentem republiky Milošem Zemanem, který mluvil o více vyšetřovacích verzích vrbětických výbuchů, a rozměnil tak vládní přístup.

Reakce EU a Západu na krizi v Náhorním Karabachu a Střední Asii byly obecně slabší, ale i zde ukázal tehdejší český ministr zahraničních věcí Tomáš Petříček snahu o zprostředkování dialogu mezi oběma znepřátelenými stranami. Také Poláci opakovaně vyzývali k jednání a k ukončení bojů a násilí na civilistech. V případě Kyrgyzstánu byl nejzásadnější postoj Evropské unie a jejích institucí, do jehož formulace se jak polská, tak česká strana zapojily.

Uhelná aféra

Před českou i polskou diplomacií stojí v současné chvíli celá řada společných výzev, které je možné řešit za pomoci užší koordinace a vzájemné podpory, a to i na úrovni EU. Jak ukázala úzká spolupráce v oblasti evropského přístupu vůči Bělorusku či polská a visegrádská podpora Česka ve vrbětické kauze, pokud spolu Praha a Varšava úzce kooperují, výsledek se dostaví. Je k tomu však zapotřebí dostatečná politická vůle, diplomatická energie a také příznivá témata, jimž by se obě země ve svých strategických vztazích věnovaly.

Právě bilaterální relace jsou přitom v poslední době vyhrcoené jiným dílčím problémem, v němž se Polsko rozhodlo neustoupit a dovést ho až k soudu. Jedná se o uhelný důl Turów, kde se polská strana rozhodla rozšířit těžbu hnědého uhlí, čímž podle Česka nejen narušila vzájemné vztahy, ale také ohrozila zásoby pitné vody a kvalitu života na severu Čech. Tato eskalace přitom má potenciál vztahy do určité míry ochromit a odhalila nedostatek pozitivní agendy v česko-polských relacích.

V tomto kontextu může východní dimenze zahraniční politiky a spolupráce na evropské úrovni doplnit současnou paletu vzájemných témat a obohatit ji o oblast, kde se Česko s Polskem více setkávají. To je případ jak vztahů s Běloruskem, Ruskem či zeměmi Východního partnerství, tak i s tím spjatých otázek včetně historické paměti a vyřazování se s neurovnanými konflikty z minulosti. Již dříve česká a polská diplomacie diskutovaly o možnosti uspořádat společnou konferenci o historické paměti se zvláštním důrazem na vztahy s Ruskou federací. Ta se totiž v této ob-

lasti dlouhodobě chová revizionisticky. Opakované konflikty o dědictví druhé světové války či některé historické osobnosti minulého století přivedly jak Českou republiku, tak Polsko na hranu konfliktu s režimem ruského prezidenta Vladimira Putina. Ten tuto oblast dlouhodobě využívá k nátlaku na země střední a východní Evropy.

Česko a Polsko už ostatně v minulosti v oblasti východní politiky úspěšně spolupracovaly, a mají tak na co navazovat. Dařilo se jim nastolovat toto téma také v Bruselu. Právě přinášení regionálního know-how o východní Evropě a převádění iniciativ EU do konkrétních projektů by mohlo posílit. Jak se ukazuje ve visegrádských zemích i jinde, existuje k tomu poměrně silná vůle. Bylo to vidět při spolupráci s běloruskou občanskou společností a na pomoci represím čelícím běloruským studentům a akademikům. Pro ty česká a polská strana, ale i další země regionu zprostředkovaly pomoc s relokací, nalezením práce či poskytnutím zdravotní pomoci. S dalším utahováním šroubů v Bělorusku bude této podpory i pro další skupiny obyvatelstva zapotřebí ještě více. Zároveň bude nutné převést výsledky politického, diplomatického a právního tlaku na Lukašenkův režim do promyšlených iniciativ, v jejichž rámci může přístup podobně smýšlejících zemí našeho regionu přinést konkrétní výsledky.

V oblasti politiky vůči Moskvě se pro diplomacii obou států nabízí ještě lepší příležitost, když na konci května a později v červnu proběhne summit unijních lídrů, který by se mohl zabývat také současnými vztahy mezi EU a Ruskem. Obě země by zde společně s dalšími partnery měly usilovat o konsenzus v prosazení silného normativního přístupu vůči kremelskému vedení, ale také v otevírání se vůči ruské společnosti. Není tajemstvím, že mezi členskými státy stále panují značné rozdíly v pohledu na to, jak silně vůči Moskvě postupovat a jestli například pokračovat v zavádění dalších sankcí v reakci na zhoršující se domácí situaci v Rusku. Schůzky unijních zahraničních ministrů přitom prozatím žádné další konkrétní výsledky kromě rétorického odmítnutí chování Putinova režimu doma i v zahraničí nepřinesly. Přitom právě vrbětická aféra, ale také zapojení Ruska do série výbuchů v Bulharsku by tento nový konsenzus mohly pomoci budovat.

Určitou překážkou pro prosazení vůle Česka a Polska v Bruselu je samozřejmě pozice obou vlád, které z různých důvodů nemají dnes v EU nejlepší reputaci. Nicméně jen vytvářením nových koalic a budováním partnerství napříč Evropou na silném regionálním základě může být tento problém překonán. To platí pro vztahy jak s Ruskem, tak Běloruskem, Ukrajinou a dalšími zeměmi Východního partnerství. Jestli se to s ohledem na napjatou předvolební situaci v Česku a politickou nestabilitu v Polsku v této chvíli podaří, zůstává otázkou. Nicméně je jasné, že při formování východní politiky k sobě Česká republika a Polsko najdou cestu rozhodně snáze než při řešení vzájemných sporů o uhelný důl Turów.

Pavel Havlíček

Impérium a co bylo dál: polsko-ruské politické vztahy

Polsko-ruské politické, ekonomické a společenské vztahy jsou už několik let nejhorší od roku 1989. Klíčovou příčinou tohoto stavu je neoimperiální politika Moskvy ve východní Evropě, kterou Varšava vnímá jako největší riziko pro svou bezpečnost. Podstatnou výzvu pro trvalé zlepšení vztahů mezi Polskem a Ruskem však představuje také značná historická zátěž.

Současný katastrofální stav rusko-polských vztahů zásadně ovlivnila ruská agrese vůči Ukrajině v roce 2014 a dodnes pokračující plíživá válka mezi těmito státy. Anexe Krymu a okupace části Donbasu znamenaly definitivní konec úsilí Varšavy o budování normálních vztahů s Moskvou. Útok Ruska na Ukrajinu ukázal, že se režim Vladimira Putina nedokáže smířit se ztrátou statusu globální velmoci a upustit od neoimperiální politiky vůči zemím bývalého SSSR. Jejich případné opětovné podřízení Moskvě se ovšem v Polsku vnímá jako zásadní bezpečnostní riziko. Zároveň je polský strach z Ruska také hluboce zakořeněný v minulosti.

Břemeno dějin

V důsledku uzavření unie s Litvou v roce 1385 se Polsko postupně zapojilo do válek s Moskvou o dominanci ve východní Evropě, jež měly zároveň i náboženský podtext (katolicismus versus pravoslaví). Tato konfrontace definitivně skončila v 60. letech 17. století porážkou polsko-litevské federace. Vítězství Rusku vyneslo status impéria na několik dalších staletí. Polsko se naopak na přelomu 17. a 18. století změnilo v ruský protektorát, načež koncem 18. století ztratilo zbytky nezávislosti. Na dalších více než sto let se osmdesát procent jeho území ocitlo pod ruskou nadvládou. Poté Polsko nakrátko (1918–1939) získalo úplnou nezávislost, aby se v důsledku druhé světové války stalo opět ruským protektorátem. Suverenitu znovu nabylo teprve v roce 1993, kdy polské území opustil poslední ruský voják. Mezi začátkem 16. století a polovinou 20. století spolu Poláci a Rusové válčili v bezmála dvaceti různých konfliktech, které úhrnem trvaly asi sedmdesát let. Od poloviny 17. století Poláci téměř všechny prohráli. Tyto konflikty a s přestávkami téměř třístaletá ruská dominance zásadně ovlivnily vztah Poláků k Rusku. Můžeme mluvit o jejich ruském komplexu, který tvoří:

- strach z moci Ruska,
- resentment daný prohrou v soupeření o status moci,
- přesvědčení o vlastní civilizační nadřazenosti (vycházející z představy Polska coby předpolí svobodné Evropy/ Západu, které ji již po staletí brání před despoticou Asií/ Východem/Ruskem),
- pocit křivdy.

Právě pocit křivdy zásadně zesílil ve 20. století vzhledem ke genocidě, které se komunistické Rusko dopustilo na polské menšině v letech 1937–1938, masovým zločinům (například Katyň) a represím vůči Polákům během druhé světové války. Mnozí Poláci se proto nedokáží na Rusko dívat s chladnou hlavou. Nekonfrontační prvky polsko-ruských dějin, kupříkladu příspěvek Poláků k budování carského Ruska, mnohdy vůbec nevnímají. Nevšímají si ani historických období, kdy byli právě oni stranou, která útočila a dopouštěla se častěji zločinů (třeba polská okupace Moskvy v letech 1610–1612; 4. listopad, kdy bylo město osvobozeno, je od roku 2004 v Rusku slaven jako Den národní jednoty), a mylně se domnívají, že se Sovětský svaz k Polsku choval stejně zločinně jako třetí říše. Následkem toho dnes někteří příslušníci z řad vládnoucí elity vznášejí nepodložená obvinění, že prezident Lech Kaczyński v roce 2010 nezemřel při letecké katastrofě, ale při atentátu spáchaném Moskvou. Budování vyváženějšího vztahu Poláků k Rusku samozřejmě ztěžuje současná historická politika Moskvy, která glorifikuje imperialismus i masové vrahy (Lenin, Stalin). Ještě problematičtější je agresivní zahraniční politika Kremlu.

Integrace, nebo sféra vlivu?

Současné polsko-ruské vztahy z geopolitických a ideových příčin zřejmě nemohou nebýt konfliktní. Polsko vstoupilo do NATO a EU a začalo v souladu s modelem liberální demokracie založeném na vládě práva a tržním hospodářstvím podporovat myšlenku rozšíření těchto organizací do východní Evropy a na severní Kavkaz. Svoje členství v NATO a EU i eventuální euroatlantickou integraci východních sousedů vnímá Varšava jako nejlepší záruku vlastní modernizace, ale také jako pojistku před ruskými pokusy východní Evropu opět ovládnout. Rusko, které se po nástupu prezidenta Putina k moci v roce 1999 stalo mnohem silnější a asertivnější, však s tím, aby se země bývalého SSSR staly členy EU a NATO, rozhodně nesouhlasí a podporuje různé autokraty. Moskva totiž tyto země vnímá jako svou výhradní sféru vlivu (takzvané blízké zahraničí), aniž by brala ohled na postoje tamní veřejnosti. Kreml dokonce představil svůj integrační protínávrh: členství v Eurasijské ekonomické unii a Organizaci Smlouvy o kolektivní bezpečnosti.

Vladimir Putin v pravoslavném chrámu. Foto: Wikimedia Commons/Russian Presidential Press and Information Office

K závažnému nárůstu polsko-ruského napětí došlo v důsledku oranžové revoluce na Ukrajině (2004–2005), kdy Varšava podpořila prodemokratické demonstrace, a následně v roce 2008, kdy Rusko zaútočilo na Gruzii bojující se separatisty. Tehdejší prezident Polska Lech Kaczyński v gestu solidarity přiletěl do Tbilisi a před shromážděnými Gruzíny přednesl projev na podporu jejich boje s ruskou agresí. Již v roce 2009, kdy administrativa nového prezidenta USA Baracka Obamy představila politiku restartu vztahů s Ruskem, se ale vláda Donalda Tuska od prezidenta Kaczyńského distancovala a pokusila se vztahy s Moskvou zlepšit. Právě tehdy, v letech 2010–2011, došlo k poslední návštěvě polského prezidenta a premiéra v Rusku. Polský ministr zahraničních věcí navštívil Rusko naposledy v roce 2012. Polská politika restartu skončila fiaskem v roce 2013 spolu s revolucí důstojnosti na Ukrajině; Varšava opět podpořila demokratickou opozici, zatímco Rusko autoritářského prezidenta. Ruská propaganda s odvoláním na historii obvinila Polsko z velmocenské megalomanie a „tradiční“ snahy podřídit si Ukrajinu.

Po ruském útoku na Ukrajinu se zásadní neshody mezi Moskvou a Varšavou změnilly v propast. Polsko tehdy na mezinárodním poli podpořilo Kyjev, přičemž se v rámci NATO a EU stalo jedním z největších zastánců uvalení sankcí na Rusko a posílení vojenské spolupráce mezi Ukrajinou a Severoatlantickou aliancí. Rozšiřování ruského vojenského potenciálu, pravidelné užívání vojenské

síly, hrozba jejího užití vůči sousedním státům a provokování incidentů se zeměmi EU a NATO způsobily, že se Severoatlantická aliance v roce 2014 rozhodla rozmístit v Polsku a pobaltských zemích vojáky. Zatímco Polsko tyto aktivity chápe jako zásadní zlepšení své bezpečnosti, Rusko je vnímá jako nepřátelský akt. Podle kremelské propagandy Polsko přijetím amerického kontingentu na svém území jen potvrdilo svou roli „poskoka USA“. Tato formulace ukazuje, že Rusko nevnímá Polsko jako rovnoprávného partnera a jeho politika vůči Varšavě je do velké míry výslednicí vztahů Moskvy s Washingtonem.

Kromě Ukrajiny a Gruzie se Polsko nedávno ocitlo na kolizním kurzu s Ruskem také kvůli Bělorusku. V roce 2020 se stalo jedním z nejhrolivějších západních advokátů běloruské demokratické opozice protestující proti zfalšování voleb prezidentem Alexandrem Lukašenkem, zatímco Moskva autokrata jako obvykle podpořila. Otázka budoucnosti Běloruska má přitom zásadní geopolitický rozměr. Další integrace země – již dnes silně závislé na Moskvě – s Ruskem ve vojenské sféře znamená významné zhoršení polské bezpečnosti. Polsko-běloruská hranice na východě dlouhá skoro 420 kilometrů je totiž dvakrát delší než polsko-ruská hranice na severu, a tak se ve výsledku značná část země ocitá mezi kladivem a kovádkou.

Ekonomika a společnost

Výrazné zhoršení politických vztahů po roce 2013 se promítlo do bezprecedentního oslabení ekonomické spolupráce mezi Polskem a Ruskem a omezení mezilidských kontaktů. Na tyto dvě oblasti měla politika negativní vliv

vždy. Navzdory geografické blízkosti a značnému ekonomickému potenciálu je spolupráce mezi oběma státy po roce 1991 neuspokojivá. Zvláště chabé jsou investice. Do roku 2020 obě země vzájemně investovaly velmi skromný kapitál (něco málo přes miliardu dolarů bez investic ve třetích zemích). Pokud jde o obchodní bilanci, dlouho byla pro Polsko negativní. Protože dováží především plyn, ropu a uhlí, mělo s Ruskem největší deficit hned po Číně.

Import strategických energetických surovin z Ruska se po jeho agresí vůči Ukrajině problematizoval. Strukturální stagnace ruské ekonomiky, uvalené sankce, polská politika diverzifikace dodavatelů surovin a nakonec pandemie nemoci covid-19 vedly k radikálnímu snížení ruského podílu na polském obchodu. Bylo-li ještě v roce 2013 Rusko druhým největším obchodním partnerem Polska a jeho podíl na polském obchodu se blížil deseti procentům, dnes dosahuje něco přes 3,5 procenta a zastává mezi polskými obchodními partnery osmé místo. Stejná situace se týká kontaktů mezi oběma národy. V období restartu podpory Polsko s Ruskem smlouvu o malém pohraničním styku s Kaliningradským obvodem, která začala platit v roce 2012. Počet Rusů navštěvujících Polsko díky ní rychle stoupl. V roce 2016 však polská vláda s poukazem na bezpečnostní důvody platnost smlouvy pozastavila. Počet návštěv Rusů z Kaliningradu v roce 2019 klesl oproti roku 2014 o 40 procent.

V rámci Západu

Z perspektivy Varšavy je klíčovou otázkou ve vztazích s Ruskem cosi, oč se Polsko snaží už několik století: najít

na Západě podporu pro zásadovější politiku vůči Moskvě. Neoimperální politika Kremlu Polsku jeho snahy v posledních letech značně usnadnila, přestože některé významné země (například Francie) stále zkouší uplatňovat mírnější přístup. Polské vyhlídky jsou příznivé. Nová americká administrativa vnímá Rusko především jako vážné riziko. Německá politika vůči Rusku se může stát zásadovější vzhledem k pravděpodobné účasti Zelených ve vládě a možná i na postu spolkového kancléře. Česko se po odhalení podílu ruských speciálních složek na výbuchu muničního skladu ve Vrbětích stalo zemí, jež je na neoimperální politiku Ruska mimořádně citlivá. Z polského pohledu je Česko perspektivním partnerem také proto, že v jeho zahraniční politice hraje důležitou roli podpora demokratizace, jak se ukázalo například v souvislosti s Lukáškovým režimem nebo kauzou Alexeje Navalného.

Největší výzvu může pro Polsko za této situace paradoxně představovat ono samo, respektive jeho domácí politika. Vzhledem k mnoha problematickým oblastem (verdikty evropských soudů ohledně změn v polské justici, absence velvyslance USA ve Varšavě, americký prezident Joe Biden dosud nezatelefonoval svému protějšku Andrzejowi Dudovi a kritizuje polskou vládu, rezoluce Evropského parlamentu kritizující nacionalismus, porušování ženských práv a homofobii v zemi) se může role Polska coby propagátora euroatlantických hodnot ve východní Evropě a jeho schopnost vytvářet na Západě protiruské koalice významně zkomplikovat.

Adam Balcer

Z polštiny přeložila Anna Plasová.

Jak válka změnila Ukrajinu

Válka v Donbasu trvá už sedm let a spolu s nelegální ruskou anexí ukrajinského poloostrova Krym je klíčovým katalyzátorem změn na Ukrajině. Události roku 2014 totiž urychlily řadu procesů v tamní společnosti a jiné nastartovaly. Velmi důležitou roli v tom hraje skutečnost, že země přišla o jeden ze dvou pólů, mezi kterými se dlouhodobě pohybovala. Tento ztracený pól ji přitom do značné míry definoval.

Tím zcela zásadním, co Ukrajinu změnilo, je samozřejmě více než třináct tisíc obětí, které si válka na její straně vyžádala především mezi příslušníky ozbrojených složek. Dále kvůli ní téměř dva miliony lidí musely opustit své domovy a způsobila také obrovské materiální škody. Ačkoliv život na Ukrajině na povrchu běží dál jako před válkou, skrývají se pod ním obrovská traumata. Zcela si je člověk uvědomí až teprve na hřbitovech plných hrobů mladých vojáků, u mnoha pomníků, kterými je země posetá, či při prohlídce muzejních expozic věnovaných válce v Donbasu. Obzvláště tíživě působí taková místa, jako je stěna paměti u kláštera svatého Michala v centru Kyjeva. Pokrývají ji tisíce fotografií padlých. Kromě pietních akcí, jež se odehrá-

vají i u příležitosti státních návštěv, se tam pravidelně scházejí příbuzní obětí, kteří zeď paměti udržují.

Po ruské agresii z roku 2014 se pochopitelně musela okamžitě změnit politika státu. Ve své podstatě se v tomto směru jen urychlily procesy, které na Ukrajině probíhaly už od počátku 90. let minulého století, tedy pozvolné vzdalování se Moskvě. Na rozdíl od sousedního Běloruska se totiž Ukrajina nikdy neangažovala v postsovětských integračních procesech a snažila se udržovat si od Ruska jistý odstup. Ostatně každý prezident Ukrajiny bez výjimky od roku 1991 alespoň rétoricky podporoval evropskou integraci své země. I přesto ji ale s Ruskem logicky pojilo stále mnoho vazeb, které se začaly definitivně trhat až po

Volodymyr Zelenskyy (vlevo) a generální tajemník NATO Jens Stoltenberg. Foto: Wikimedia Commons/president.gov.ua

roce 2014. Vedle už předtím plánovaného podpisu Asociční dohody s Evropskou unií došlo mimo jiné k zásadní změně orientace zahraničního obchodu a zakotvení euroatlantického směřování Ukrajiny přímo do ústavy. Symbolicky je v této záležitosti důležitá i dekomunizace. Ta zemi zbavuje patologické minulosti a také ji vzdaluje od Ruska, ve kterém se nyní pěstuje kult Stalina a Velké vlastenecké války. Podobně hraje určitou roli i ztráta vlivu Ruské pravoslavné církve a vznik nové Pravoslavné církve Ukrajiny, k níž přešla část farností.

Mýtus o dvou zemích

K naprosto zásadním změnám ale došlo i na obecnější úrovni tamní společnosti. Pro jejich pochopení je nutné si uvědomit, jak stát do roku 2014 fungoval. V mnoha kruzích populární tvrzení o existenci dvou vzájemně neslučitelných Ukrajinách na východě a západě země, které spějí k nevyhnutelnému konfliktu a rozpadu, je klišé a mýtus. Přirozené rozdíly na Ukrajině sice samozřejmě existují, ale ve své extrémní podobě fungovaly jen na opačných pólech Ukrajiny v západoukrajinské Haliči a východoukrajinském Donbasu, přičemž směrem do středu se rozdíly stíraly. O tom, že jiné regiony jsou výrazně „umírněnější“, ostatně svědčí i situace z roku 2014. Pokud by platila teze o dvou jasně oddělených a vzájemně neslučitelných částech země, tak by Ukrajina nutně musela ztratit kontrolu nad mnohem větší částí území včetně takových ruskojazyčných metropolí, jako jsou Charkov nebo Oděsa. Ve skutečnosti se ale i v této podobě jedná spíše o ideologickou konstrukci než reálný obraz těchto regionů. Problém tedy

spočíval ani ne tak v opravdových rozdílech mezi jednotlivými částmi Ukrajiny, jako spíše v jejich zneužívání v politickém boji, což přirozeně vedlo k vyostřování odlišností a polarizaci společnosti.

Jeden z těchto „extrémních pólů“ ale v roce 2014 do značné míry zmizel, což vedlo k významným změnám na politické scéně. A také k tomu, že se Ukrajina konečně mohla nadechnout poté, co se zbavila „věčného ideologického souboje mezi východem a západem země“, a začít se zabývat jinými problémy. Část ideologicky „východoukrajinských“ politických sil pochopitelně rok 2014 přežila, ale kvůli ztrátě značné části svého elektorátu už dnes může jen snít o tom, že se dostane k moci. V poslední době tomu napomáhá i poměrně tvrdý kurz prezidenta Volodymyra Zelenského vůči proruským aktérům v zemi v čele s oligarchou Viktorem Medvedčukem, který je považován za pravou ruku Kremlu na Ukrajině.

Výrazné omezení těchto sil přineslo nedávné nucené zastavení vysílání jeho televizních kanálů, jež byly klíčové pro šíření ruských narativů v zemi. Se ztrátou Donbasu souvisí také jeden trochu paradoxní ekonomický efekt. Šlo totiž o průmyslovou základnu, která tvořila značnou část ukrajinského HDP. Jenže i přes populární mýtus o Donbasu, jenž živí celou Ukrajinu, se ve skutečnosti jednalo o zastaralý a neefektivní těžký průmysl a oblast byla dotována z centra. I v tomto smyslu tedy válka ukrajinské vládě tak trochu rozvázala ruce.

To ale zároveň neznamená, že by se země po vypuknutí válečného konfliktu hodnotově přeorientovala směrem k „západoukrajinskému pólu“, který – zjednodušeně řečeno – může reprezentovat Halič v čele se Lvovem. Ve skutečnosti se totiž ukrajinský mainstream vždy pohyboval někde mezi těmito dvěma „extrémy“, které ho sice pochopitelně ovlivňovaly (a které ovlivňovaly i sebe navzájem), ale zároveň mu nedokázaly zcela vnutit svou

hodnotovou orientaci. V případě západní Ukrajiny jde také o to, že ačkoliv je Lvov významným kulturním centrem, politicky byl tento region na rozdíl od Donbasu, ze kterého vzešel svržený prezident Viktor Janukovyč, vždy marginální a orientace na něj nepřináší výrazné úspěchy. O tom se přesvědčil i exprezident Petro Porošenko, jenž v roce 2019 na tuto kartu vsadil a spektakulárně prohrál s Volodymyrem Zelenským. Ostatně od vyhlášení nezávislosti definovala ukrajinskou politiku tři klíčová střediska, kterými byly kromě hlavního města Kyjeva ještě dvě milionové metropole východní Ukrajiny Dnipro a Doněck. Naopak vrcholných politiků s kořeny na západě státu se objevilo naprosté minimum.

Daleko od Moskvy

Rozdíly ve společnosti ve skutečnosti nejsou v mnoha věcech tak dramatické a do značné míry pro Ukrajince nehrají velkou roli. Z průzkumů veřejného mínění totiž pravidelně vychází, že napříč celou Ukrajinou jsou za klíčové problémy vedle ukončení války v Donbasu považovány takové věci, jako jsou nízká životní úroveň, nezaměstnanost, korupce, vysoké životní náklady a obecně ekonomicko-sociální problémy. Jiná témata spojená se světonázorovou či ideologickou orientací nebo jiným chápáním toho, co to znamená být Ukrajinec, zůstávají jednoznačně ve stínu těchto problémů. Zároveň ale v posledních sedmi letech došlo k výrazným posunům i ve zmíněných oblastech.

Typickým příkladem je otázka zahraničněpolitické orientace Ukrajiny. Po roce 2014 se výrazně zvýšila podpora integrace do euroatlantických struktur. Už dříve Ukrajinci vnímali EU vcelku pozitivně (zatímco NATO jednoznačně negativně). Jen spolu s tím zároveň mnohdy neviděli rozpor s udržováním úzkých vztahů s Ruskem a účastí v integračních procesech v oblasti bývalého Sovětského svazu (byť reálná politika země si držela od těchto aktivit Moskvy již tehdy odstup). Nově tak došlo na jedné straně k výraznému nárůstu podpory vstupu do EU a hlavně do NATO, ale především pak k drasti-

kému propadu příznivého vnímání Ruska a integrace v postsovětském prostoru, což je zdaleka nejvýraznější změnou ve veřejném mínění Ukrajinců.

Zatímco před válkou vnímalo podle průzkumů Kyjevského mezinárodního institutu sociologie Rusko pozitivně přes 80 procent Ukrajinců, tak po jejím začátku se jeho obliba propadla až na 30 procent. I přes občasný mírný nárůst sympatií k Rusku se dnes toto číslo pohybuje kolem 40 procent. Podpora vstupu do EU je přitom podle posledního průzkumu Centrum Razumkova z letošního března na úrovni téměř 60 procent. Podle jiného průzkumu prezentovaného v prosinci 2020 Fondem demokratické iniciativy zase 48 procent Ukrajinců podporovalo směřování do Evropské unie, zatímco integraci s Ruskem chtělo pouhých třináct procent. Dříve přitom bylo množství příznivců obou táborů zhruba podobné. Podpora NATO se zase zvýšila z třinácti procent v roce 2012 na více než 40 procent v dubnu 2021.

Vedle přímých ztrát, obětí na životech a obrovského množství uprchlíků lze říci, že ruská agrese a válka při vši své tragičnosti Ukrajině paradoxně tak trochu pomohla. Země se zbavila velké části patologických vazeb na Rusko, zahájila reformní proces, který se střídavými úspěchy probíhá dodnes, a od základu proměnila svou politickou scénu. Zbavila se rovněž břemene v podobě neefektivního donbaského průmyslu a politicky problematického regionu. Částečně se také odstříhla od škodlivého dědictví minulosti a zásadním způsobem se na velmi dlouhou dobu vzdálila Rusku. Svým způsobem se Ukrajina přiblížila Evropě a zamířila zcela jednoznačně zdravějším směrem, byť k evropským standardům má pochopitelně ještě hodně daleko. A to zdaleka nejen kvůli neuspokojivé úrovni demokracie či nepříliš dobré ekonomické situaci, ale také kvůli tomu, že tamní společnost zůstává hodnotově v mnoha ohledech vzdálená tomu, co je v zemích EU běžné. Platí to i pro proevropskou západní Ukrajinu, která je tradičně více venkovská a konzervativní než velká města dál na východ.

Michal Lebduška

Arménský stockholmský syndrom

Arménie loni prošla největším otřesem od rozpadu Sovětského svazu v roce 1991, kdy získala nezávislost. V důsledku několikátýdenní války o Náhorní Karabach se sousedním Ázerbájdžánem přišla o většinu územních pozic, které držela od roku 1994, tedy od konce předchozího válečného konfliktu mezi těmito státy. Odněs to premiér Nikol Pašinjan, zatímco v minulosti zkompromitovaní politici míří zpět k moci.

Domácí politická situace v Arménii již před loňskou válkou s Ázerbájdžánem balancovala nad propastí, nicméně teprve ztráta území, lidských životů a šok z prohry s největším nepřítelem zemi uvrhl do hluboké vnitropolitické krize. V Arménii přitom v roce 2018 zvítězila takzvaná sa-

metová revoluce nesená prodemokratickými silami pod vedením dlouholetého opozičníka Nikola Pašinjana. Politický směr, kterým se novopečený premiér tehdy vydal, zpočátku vzbuzoval naději, že i Kavkaz je možné zbavit autoritářů a demokratizovat jej. Radikální a mnohdy až

šokující odhalení korupce nejvyšších činitelů spjatých s bývalou vládnoucí republikánskou stranou plnily přední stránky novin a udržovaly obyvatelstvo v revolučních idealistických představách, že brzy bude líp.

Jenže již po několika měsících revoluční nadšení Arménů vyprchalo. Pomalé reformy a obtížná transformace celého státu byly doprovázeny přešlapy nové nezkušené vlády a revizionistickými pokusy starých vládnoucích elit, které jen nerady opouštěly svá výsadní postavení. Obyvatelstvo se zklamalo v naivní naději, že se hned po revoluci všechno zlepší, vše bude fungovat jako švýcarské hodinky a vzroste životní úroveň. Pašinjanova popularita začala klesat a jeho vládu zmítaly vnitřní rozpory. Navíc se zvýšil mezinárodní nátlak na Arménii především ze strany Ázerbájdžánu a Turecka ohledně oblasti Náhorního Karabachu.

Hlavního arménského spojence v regionu Rusko mocenská výměna v Jerevanu v roce 2018 nepotěšila, neboť Kreml měl velmi přátelské vztahy s předchozí politickou garniturou. Například bývalý arménský prezident Robert Kočarjan je blízkým přítelem Vladimira Putina. Takže vztahům Ruska s novým arménským vedením rozhodně neprospělo, když Kočarjan stanul před soudem kvůli pokusu o státní převrat a podílu na smrti deseti lidí při násilně rozehraných demonstracích z roku 2008.

Nikol Pašinjan a Vladimir Putin. Arménie jiného spojence než Rusko nemá.

Foto:Wikimedia Commons/kremlin.ru

Putin jako mediátor

Nikol Pašinjan ještě jako prostý opozičník zastával velmi silné protiruské pozice, avšak ve chvíli, kdy se dostal do čela vlády, zvolil v rusko-arménských vztazích jasně realistický kurz. Byl si totiž vědom toho, že Rusko je sice nespolehlivý partner, který hledí pouze na vlastní zájmy, nicméně jiného spojence Arménie prostě nemá. I přes Pašinjanovy snahy vyjít s Kremllem po dobrém se veřejně hovořilo o tom, že Vladimir Putin pocituje k arménskému premiérovi silné antipatie – stejně jako ke všem lídrům postsovětských států, kteří vzešli z revolucí. Spekulovalo se, že v případě krize Moskva Pašinjanovi pomocnou ruku jen tak nepodá, spíše by s chutí přihlížela jeho pádu. Stejně tak se proslychalo, že bývalý premiér Serž Sargsjan, jehož rezignace znamenala vítězství revoluce v Arménii v roce 2018, nalezl útočiště jak pro svůj majetek, tak pro rodinné příslušníky právě v Rusku.

Nástup koronavirové pandemie byl pro Arménii nacházející se v hluboké krizi dalším kamenem úrazu, přičemž loni na jaře nikdo nepředvídal, že ta největší rána v podobě války o Náhorní Karabach má teprve přijít. Tento region od začátku 90. let fungoval jako „nezávislý“, ale nikým neuznaný kvazistát ovládaný místními etnickými Armény. Ve sporu o Náhorní Karabach Rusko dlouhodobě vyvažovalo svůj vliv mezi Arménií a Ázerbájdžánem tak, aby ani jedna strana neměla navrch. V posledních letech ale o region jižního Kavkazu jeví stále větší zájem Turecko, na což Rusko hledí s nelibostí, jelikož tuto oblast považuje za svou sféru zájmů. Rok 2020 byl pestrý na události v postsovětském regionu, kterým Kreml musel věnovat pozornost: ropnou roztržku s Běloruskem, převrat v Kyrgyzstánu, problémy na Krymu, moldavské prezidentské volby, běloruské prezidentské volby a následné protesty. Čili podzimní boje o Náhorní Karabach, kde si Ázerbájdžán zajistil podporu právě Turecka, propukly z hlediska Moskvy v dost složité situaci.

Arménie měla s Ruskem pro případ války uzavřenou spojeneckou dohodu, nicméně podle znění této smlouvy se útok musel vztahovat pouze na arménské území, a ne na Náhorní Karabach nebo na Arménií obsazené regiony formálně stále náležející Ázerbájdžánu. Ázerbájdžánci si dávali velký

Klášter Chor Virap, v pozadí je pohoří Ararat.

Foto: Wikimedia Commons/Andrew Behesnlian

pozor, aby se vyhnuli útokům na teritorium samotné Arménie, a nevytvořili tak záminku pro přímé zapojení Ruska do bojů. Ani sám Kreml po vstupu do války netoužil. Záměrnou liknavostí a svoláváním schůzek s oběma znepřátelenými stranami v Moskvě se snažil získat čas k vymyšlení své vlastní strategie, jak ze situace co nejlépe a nejlevněji vybruslit.

Arméni chtěli získat podporu i jinde, především u západních zemí. Podpora v jejich chápání znamenala vyloučení Turecka z NATO, zavedení mezinárodních sankcí proti Ázerbájdžánu, dodávky zbraní a ideálně rovněž zapojení do války na straně Arménie. Tato naivní představa, která od začátku postrádala jakýkoliv reálný základ, se proměnila ve zklamání, neboť USA a EU pouze vyzývaly k zastavení bojů a nabízely zprostředkování rozhovorů. Arméni se cítili opuštěni západním světem, ve jménu kterého dělali v roce 2018 revoluci, což znamenalo další hřebík do rakve Pašinjanovy vlády. Tím posledním potom bylo narychlo uzavřené příměří v Moskvě za mediace ruského prezidenta Vladimira Putina.

Cesta zpátky

Dne 9. listopadu Ázerbájdžánci omylem sestřelili ruský vojenský vrtulník, který patřil k ruské základně ve městě Gjumri na severu Arménie. Vznikl tím pádný důvod pro to, aby se Rusko do konfliktu vojensky zapojilo. Nejenže došlo k napadení ruské armády na území Arménie, ale sestřelení vojenského vrtulníku nemůže stát, jenž si zakládá na svém velmocenském postavení, nechat bez odpovědi. Mohlo by to totiž vypadat jako známka slabosti. Avšak arménské naděje, že teď konečně Rusko do války vstoupí a pomůže jim získat jednu provždy Náhorní Karabach, se

ukázaly opět jako liché. Místo toho Nikol Pašinjan a ázerbájdžánský prezident Ilham Alijev o den později uzavřeli v Moskvě výše zmíněnou dohodu o příměří.

Ta sice de facto znamenala prohru Arménie, avšak s největší pravděpodobností ji zachránila od totální porážky. Podle znění dohody Arménii zůstala okleštěná část území Náhorního Karabachu s hlavním městem Stepanakertem a spojnice s Arménií, podél které jsou rozmístěny ruské jednotky. Toto vyústění způsobilo několik věcí: definitivní pád nejen Pašinjanovy vlády, ale především dalšího prodemokratického směřování ze-

mě. Revizionistické síly republikánské strany nabyly na síle a obyvatelstvo se rozdělilo na dva tábory. Jeden tvoří ti, kteří stojí za Pašinjanem a jeho vládou. Příznivci druhého tábora volají po návratu starých časů, kdy sice veřejná správa byla zkorumpovaná a nepotistická, ale zato byly pořádek a vyšší životní úroveň a Arménie měla Karabach. Nikol Pašinjan pod tlakem událostí a zvětšujícího se tábora jeho odpůrců vyhlásil předčasné parlamentní volby a rezignoval. Mezi jeho protikandidáty nechybí Robert Kočarjan, jenž byl mezitím zproštěn všech obvinění, či ex-premiér Serž Sargsjan, kterého před třemi lety smetla sametová revoluce.

Co se týká rusko-arménských vztahů, Rusko zcela očividně přispělo k pádu Nikola Pašinjana. Připustilo, aby Ázerbájdžán dobyl většinu Náhorního Karabachu, a svého spojence Arménii nechalo doslova krváčet (ve válce padlo několik tisíc arménských vojáků), v důsledku čehož se prohloubila vnitropolitická krize. Ať už si tyto skutečnosti většina Arménů uvědomuje, nebo ne, přesto dnes považují Rusko za jediného partnera, který jim zbyl a díky němuž si zachránili alespoň část Náhorního Karabachu. Nebýt Ruska Ázerbájdžán by ho podle nich pohltit celý. A dost možná by se nezastavil jen tam a pokusil by se dojít až do Jerevanu. Zato Západ je nechal na holičkách. Takže hlavním viníkem je podle lidového mínění vlastně Nikol Pašinjan a jeho demokratizační kurz, hlavním přítelem pak Rusko. A tím, že se to všechno tak semlelo, je vinen neblahý osud, který stíhá arménský národ po celou jeho historii.

Arménie tak sama sebe uvrhla do několikanásobného stockholmského syndromu. Rusko je oslavováno jako spojenec a demokratizační dobrodružství po necelých třech letech končí. V červnových volbách se s největší pravděpodobností vrátí staré autokratické elity a Arménie zabředne hlouběji do politického marasmu živého nacionalismem a národními mýty.

Tereza Soušková

Šeptuchy z Podlesí. Výstava Kuby Kamińskiego v Praze

Leica Gallery připravila jako svou první jarní výstavu po několikaměsíčním covidovém uzavření působivý černobílý projekt polského fotoreportéra Kuby Kamińskiego. Ten na polsko-běloruské hranici zaznamenal mizející svět lidových zařikávaček neboli šeptuch.

Jedna z mála pražských galerií zaměřených pouze na fotografii již před dvěma lety hostila retrospektivu Krzysztofa Millera, legendy mezi polskými fotoreportéry. Miller však v té době už bohužel nežil, a tak jako jeden z hostů přijel známý fotograf mladší generace Kuba Kamiński. Ten diskutoval v Knihovně Václava Havla spolu s Alžbětou Jungrovou o práci válečných fotoreportérů a právě v Leica Gallery měl autorský večer. Komentoval své snímky, především ty z občanské války v Libyi nebo z anexe Krymu. V závěru se ale dostal i ke svému cyklu *Šeptuchy*, jenž je pro něj velmi zásadní a osobní. Začal totiž vznikat právě v okamžiku, kdy Kamiński o povolání fotoreportéra zapochyboval. Nechtěl s mnoha dalšími nadále dokumentovat lidské neštěstí na různých koncích planety.

Tvrdí dokonce, že v současnosti, kdy je dobrá technika relativně snadno dostupná, by měli dostat přednost místní fotografové před „dobře živenými“ západními novináři. Když v roce 2020 vznikalo polské číslo časopisu *Host*, několik fotografií šeptuch se tam objevilo. A nakonec si našly cestu i zpátky do galerie, kde byly poprvé v Česku představeny. Kurátorkou letošní výstavy je básnířka ukrajinsko-polského původu Marie Iljašenko.

Foto: Kuba Kamiński

Kuba Kamiński se za šeptuchami vydal do regionu Podlesí (Podlasie). Poláci tuto oblast polsko-běloruského pohraničí často vnímají jako mírně zaostalou a bývá i terčem vtipů. Zároveň je ovšem kulturně bohatá a zajímavá. Po staletí zde totiž docházelo k prolínání římskokatolické, řeckokatolické a pravoslavné víry a vlivů slovanské, tatarské a židovské kultury. A ačkoliv dějiny, a to i nedávné, tu často zanechaly krvavé stopy, zůstala zde nedotčená příroda a také zbytky lidových zvyků a obyčejů, které jinde vymizely. Mezi ně patří také fenomén lidových léčitelů.

Víra uzdravuje

Většinou se jedná o ženy, jen výjimečně se mezi nimi objevují muži. Šeptuchy můžeme připodobnit k žítkovským bohyním. Léčí svými magickými postupy, směsí křesťanského a pohanského rituálu. Především však ty, jejichž nemoc nějak souvisí s duševními problémy. Klidně odmítnou pacienty přicházející třeba se zlomenou nohou nebo zánětem slepého střeva. Přijímají hlavně ty, kteří jinde pomoc nenašli, na jejichž neduhy je západní medicína krátká. Nemoci vymítají, a to často za pomoci ohně a zařikávání ve zvláštním dialektu – směsi polštiny, běloruštiny a staroslověnštiny. Základním předpokladem léčby je víra v jejich umění.

Mladý fotograf si nicméně musel také získat jejich důvěru. Kubu Kamińskiego nejdříve provázela jeho přítel antropolog, který z Podlesí pocházel. Postupně si sám vybudoval s některými šeptuchami bližší vztah a ony mu dovolily fotografovat i jejich léčebné postupy. V Leica Gallery najdeme třicet devět černobílých snímků. Ovšem navzdory tomu, že se Kamiński živil jako fotoreportér, charakter těchto děl není dokumentární. Pokouší se zachytit spíše atmosféru míst, kde šeptuchy žijí, zasadit je do typické krajiny. Řada z nich připomíná spíše symbolické obrazy, mezi nimiž potom fotografie rituálů – plamene, obřadů pod křížem nebo vymítání nemoci – působí obzvláště silně.

Foto: Kuba Kamiński

Strohý a přitom členitý prostor galerie je nechává vyniknout ve třech zvlášť komponovaných místnostech s působivými velkoformátovými dominantami.

Slovanské dědictví

Snímky nedoprovázejí žádné popisky, tvoří nadčasové vyprávění. Na jedné ze stěn najdeme ale báseň mladé autorky Katarzyny Szwedy *Divoký východ* ze sbírky *Bosorka*: „Staří lidé jako jablka na jabloni / čekají na vítr / mladé zakopávají pod stromem / tam je bude lízat země vyliže jim / rány po strništi / rány říkala mu matka říkala mu babka / nikdo nic neřekl / tamti odcházeli ještě pomaleji / jako by se báli že / jim něco vezmou / nezahrabou kde třeba / vyčkávali / lidé v lesích ještě dlouho vyli a přišla tma.“

Szweda má lemkovské kořeny, vyrostla ve vesnici Kotań na polsko-slovenské hranici. Tedy poměrně daleko od Podlesí, které leží na úplně opačném konci Polska, byť také na východě. Stejně jako Kamiński i ona se pokusila zachytit, uchránit od zapomnění mizející tradice. Oba přinášejí umělecké obrazy, které promlouvají dnešním jazykem, ale stávají se mostem mezi dávným a současným.

Zatímco slovanská jednota se v průběhu let diskreditovala a odhalila se vždy spíše jako nacionalismus jednoho silnějšího slovanského státu, právě dědictví lidové kultury a jeho duchovního rozměru je něco, s čím stále neumíme pracovat. Objevují se uctívači Svantovíta, ale zdá se, že podstata slovanského tajemna byla založená spíše na malých bůžcích, lokálních posvátných místech a třeba právě i ženách-léčitelkách. Kamiński i Szweda dávnou lidovou moudrost, symboliku a kulturu neromantizují, ale dávají jí možnost ukázat svou hloubku, sílu víry, která se nepodřídila žádnému z institucionálně ukotvených křesťan-

ských náboženství. Pozůstatků těchto starých tradic vyrůstajících z křížení různých kulturních vlivů se nachází v Polsku více – právě v dříve trochu opomíjeném východním pásu. A z českého pohledu to představuje jeden ze zajímavých fenoménů současného Polska, byť jeho multikulturní rozmanitost už je téměř minulostí a žije jen v malých ostrůvcích. O židovském dědictví se ví hodně, ale o staroslovanské tradice zatím takový zájem není. Proto je teď možná vhodný okamžik se do Podlesí vydat.

Ještě z jednoho důvodu není od věci výstavu Kuby Kamińského navštívit. Češi se mezi Slovany pokládají za nejzápadnější a je pravda, že dlouhé soužití s německou kulturou nás proměnilo. Slovanství pro nás byl spíše romantický pojem, zatímco pro Poláky především střet s ruskými výboji. A to i v dnešní době, kdy jejich sousedy jsou Ukrajina a Bělorusko. Anexe Krymu nebo boje v oblasti Donbasu se Poláků dotýkají citelněji. Zásadněji ale také vnímají otázku běloruské nezávislosti a demokratizace – nejenže tam žije početná polská menšina, nyní Lukašenkem pronásledovaná, ale s Běloruskem pojí Poláky kulturní dědictví. I šeptuchy jsou jeho součástí podobně jako třeba Adam Mickiewicz. Ten se narodil ve městě Zaosie, které dnes leží na běloruském území.

Lucie Zakopalová

Kuba Kamiński: Šeptuchy
Leica Gallery Prague, Školská 28, Praha 1
29. 4. – 13. 6. 2021

Sviňa pokulhává za realitou

Slovenský film Sviňa režisérského dua Mariana Čengel Solčanská a Rudolfa Biermann stihl před svou premiérou v loňském únoru dva důležité milníky. Příběh inspirovaný vraždou novináře Jána Kuciaka a jeho partnerky Martiny Kušnírové přišel do kin jen pár týdnů před slovenskými parlamentními volbami, jejichž kampaň se do velké míry vezla na étosu spravedlivého hněvu nad propojením mafie a politiky, které vyšetřování téhle úkladné popravu rozkrylo.

Navíc se snímek napsaný podle stejnojmenného bestselleru Arpáda Soltésze dostal do kina ještě před jarním lockdownem a před uzavřením kin se čtyřstetisícovou návštěvností málem pokořil půlmilionový rekord nejnavštěvovanějšího slovenského porevolučního filmu *Báthory*. Nicméně kdo film nestihl vidět na plátně, nemusí smutnit – aktuálně je totiž v nabídce Netflixu.

Nejdráždivější otázka u podobného druhu filmů vždy spočívá v tom, do jaké míry jde o fikci a do jaké míry se jejich děj shoduje s realitou. Autoři *Svině* si pomáhají pochopitelnou formulací, že všechno ve snímku je fiktivní. Autor knižní předlohy Soltész jen ironicky dodal, že kdo se ve filmu poznal, měl by se přihlásit orgánům činným v trestním řízení.

Navíc tvůrci castingem herců a občas i doslovnými citacemi z odposlechů nebo tiskových konferencí nenechávají nikoho na pochybách, kdo jsou reálné předobrazy filmových postav. Ambiciózní premiér Bobo (Marko Igonda) je Robert Fico, jeho vládní kolega Ňuňu (Dano Heriban), nejspíš a neustále zkoksovaný ministr vnitra, je Robert Kaliňák a celou politickou garnituru včetně nejvyšších církevních představitelů ovládá politický podnikatel Lolo Wagner, který v podání Jozefa Vajdy jako by z oka vypadl Marianu Kočnerovi.

Velikou autorskou licencí je propojení dvou nesouvisejících šokujících kauz do jednoho třaskavého příběhu. Dění kolem vyšetřování vraždy Jána Kuciaka je českému čtenáři dostatečně známé, o poznání méně se do tuzemského veřejného prostoru dostaly informace o případu sexuálního zneužívání chovaneček v resocializačním ústavu Čistý deň. Možná strávíte nějaký čas googlováním okolností této šílené kauzy, která je dokazatelně propojená s Kočnerem a nepřímou naznačuje dohazování svěřenkyň nápravného zařízení politikům k sexuálními hrátkám.

Jako film ovšem počín režisérského dua vyznívá trochu bezzubě. Postavy jsou vesměs napsány schematicky, lajna narysovaná tvůrci mezi dobrem a zlem nepřipouští jiný než černobílý výklad – buď jste zloduch, nebo hrdina. Děj se odehrává příliš překotně a divák tak má malou šanci proniknout do motivací aktérů.

Jedinou výjimkou je snad pojetí vztahu mezi mladým idealistickým novinářem Ondrou (Andrej Remeník) a jeho partnerkou. Snímek obsahuje několik scén, které je zachycují v přirozené interakci a polidšťují je nad rámec karikatur, jež je obklopují. Dialogy často obsahují vulgarismy, ale jsou živé a uvěřitelné a představují největší devízu dramaturgicky nekonzistentního scénáře.

Z něho totiž vůbec není jasné, v jakém žánru by chtěl být ukotven. Na komedii je v něm málo humoru, na politický thriller zase málo napětí. Klíčová scéna vraždy, která pobouřila Slovensko, je ale natočena vkusně, s pietou a s náznakem režisérské invence. Ta ve zbytku filmu ustupuje technicky solidní, ale z televizního průměru nevybočující práci. A zejména pasáže z ústavu, obsahující samoučelné scény na-

hoty, pak svou estetikou odkazují až někam do raných devadesátek k vlně porevolučních exploatačních filmů – v tomto případě konkrétně k snímku Filipa Renče *Requiem pro panenku*.

Sviňa je tedy ze všeho nejvíce taková našťavaná filmová publicistická glosa vezoucí se na vlně spravedlivého tektutého hněvu mas rozčilených na zkorumpované politiky. Často se u nás říká – a platí to i o Slovensku –, že se tu už skoro nedá dělat satira. Možná se to týká rovněž politického thrilleru. Realita je totiž tak divoká, že pokus o její víceméně věrné převedení na plátno působí vyumělkovaně, hystericky a z diváckého pohledu až béčkově.

Jan Gregor

O nedobrovolném židovském odcházení. Antisemitismus polských komunistů

Mikołaj Demko své politické ambice od začátku spojoval se Sovětským svazem. V roce 1937 vstoupil do komunistické strany a za války jako podplukovník Lidové armády velel také polským Židům. „Chrabrý, odvážný, střílí pevnou rukou,“ nešetřil chválou na adresu jednoho z nich. Tehdy ještě nikdo netušil, že se Mieczysław Moczar, jak si Demko nechal říkat, stane klíčovým představitelem polského antisemitismu druhé poloviny 20. století.

V roce 2018 polský premiér Mateusz Morawiecki u příležitosti 50. výročí březnových událostí roku 1968 připomněl i odvrácenou stranu této doby – perzekuce a pronásledování židovského obyvatelstva. Zároveň však zdůraznil, že za antisemitské čistky nejsou zodpovědní Poláci, ale tehdejší komunistická moc. Toto vyjádření pochopitelně vzbudilo poněkud rozpačité reakce veřejnosti. Sám premiér přitom ve svých vystoupeních týkajících se druhé světové války opakovaně nerozlišuje pojmy Němec a nacist, vehementně se brání jakémukoliv spojování Poláků s holokaustem a zdůrazňuje, že antipolonismus je stejně nebezpečný jako antisemitismus.

V projevu se dále ohradil proti názvu akce varšavského Muzea polských Židů *Doma cizincem* (*Obcy w domu*) s tím, že židovské etnikum se přece po boku Poláků v porozumění rozvíjelo osm staletí a bez polské pomoci „nebylo možné přežít druhou světovou válku“. Morawieckého slova o osmi stech letech bezproblémového rozvoje a soužití jsou značně zkreslující, ba přímo – vzhledem k dějinám obou etnik – lživá. Výrazné polské zásluhy o záchranu mnoha židovských životů během války zůstávají samozřejmě nepochybnitelným faktem. Koneckonců Poláci představují nejpočetnější skupinu Spravedlivých mezi národy (titul, jež Izrael uděluje lidem nežidovského původu, kteří za druhé světové války riskovali svůj život při záchraně Židů před holokaustem). Jde o bezmála sedm tisíc osob. Na druhou stranu je ale známa řada případů, kdy se Poláci během nacistické okupace podíleli na udávání a pronásledování svých židovských spoluobčanů.

Navíc na polské Židy, kteří přečkali martyrium holokaustu, jejich sousedé a především pak noví majitelé jejich domů často nečekali s otevřenou náručí. Ani povědomí o hrůzách války nezabránilo tomu, aby se v Polsku neudál největší poválečný protižidovský pogrom v Evropě. Výmysl osmiletého Henryka z obce Kielce, který v červenci roku 1946 přišel s historkou o svém únosu židovským mužem, jenž jej měl následně zavřít do sklepa, nepřímo způsobil zabití nejméně 42 osob. Pro zdecimované židovské obyvatelstvo (před válkou na území tehdejšího Polska žilo 3,5 milionu Židů, po roce 1945 jich v novém státě zbylo kolem 220 tisíc) se jednalo o varovný signál, že pádem Adolfa Hitlera nemusí vše zlé skončit. Přestože se v následujících letech situace poněkud stabilizovala, na-

stupující komunistický režim židovskou kulturu rozhodně neponechal bez dozoru a „sionistické tendence“ hodlal od začátku potlačovat.

Židé jako stalinisté?

Zatímco jedna část židovského obyvatelstva proti komunismu revoltovala, ta druhá, početně poměrně výrazná, obsadila vysoké funkce ve vládnoucí Polské sjednocené dělnické straně (PSDS) a v bezpečnostních složkách. Poté, co se Izrael odklonil od Moskvy na Západ, využil sovětský vůdce Josif Vissarionovič Stalin přítomnosti Židů ve vyšších stranických sférách k čistkám. Na jeho pokyn započala ve východním bloku vlna vykonstruovaných politických procesů s jasně antisemitským podtextem. Ke zostření situace došlo i v Polsku, byť na rozdíl od Maďarska (László Rajk) nebo Československa (Rudolf Slánský) tam žádný přední komunista popraven nebyl. Po Stalinově smrti v březnu 1953 se sice polská židovská kultura začala pozvolna navracet k životu (kromě divadel a mládežnických organizací v činnosti pokračovalo například proslulé nakladatelství Idisz Buch a do země začali přijíždět také Židé ze Sovětského svazu), avšak antisemitské tendence ve společnosti neutichaly. Ba co více, sílily rovněž v PSDS.

Po nástupu jejího nového tajemníka Władysława Gomułky k moci v říjnu 1956 se obměnila vládnoucí garnitura, která předtím zahrnovala i politiky se židovskými kořeny. Toto zbavení funkcí osob symbolizujících stalinismus bylo přirozené, avšak vzhledem k výraznější účasti lidí židovského původu ve straně došlo v očích společnosti k vytvoření falešného mýtu Žida-stalinisty. Následné represe se dotkly mnoha nevinných lidí, což vedlo k další emigraci židovského obyvatelstva. Napjatá situace sice přinutila ústřední výbor strany vydat v dubnu roku 1957 oběžník věnující se boji s antisemitismem, jeho efekt však neměl valného účinku. Křehký vztah mezi komunistickou vládou a Židy pak zcela narušil vznik skupiny takzvaných partyzánů, respektive *moczarovců*, tedy neoficiální vládní kliky pod vedením Mieczysława Moczara. Ta navazovala na antisemitské postoje konzervativní frakce PSDS, již se podle města Natolin, kde se scházela, přezdívalo *natoľńcycy* (*natoliňští*).

Moczar začal ve 30. letech spolupracovat se sovětskou rozvědkou. Za války v řadách odbojové Lidové gardy (z níž se později stala Lidová armáda) dosáhl pozice plukovníka, z čehož pak po roce 1945 značně těžil. Svou protinacistickou podzemní dráhu zmapoval v knize *Barwy walki* (*Barvy boje*), jež se dočkala filmového zpracování. Přístup některých polských odbojových jednotek k židovskému obyvatelstvu historici již delší dobu podrobují výrazné demytizaci. Konkrétně Lidová garda sice pomáhala materiálně židovským organizacím a v jejích řadách bojovali i příslušníci Mojžíšova vyznání či prostě jen jedinci se židovskými kořeny, na druhou stranu je zdokumentováno množství vražd a pogromů. Podobný rozpor byl pak po válce typický i pro Moczarovu stranickou frakci.

Mnozí historici uvádějí jako jeden z prvních zaznamenaných příkladů Moczarovy averze vůči Židům jeho spor z roku 1944 s Leonem Kasmanem, budoucím prvním šéfredaktorem hlásné trouby strany *Trybuny Ludu*. Kasman se odmítl podrobit Moczarovým rozkazům, což takřka vyústilo v ozbrojený střet jejich skupin, a Moczar byl následně převelen z lublinské do kielecké oblasti. Jeho negativní smýšlení o Židech mohl zapříčinit také konflikt se spolustraníkem židovského původu Romanem Zambrowským, který v 50. letech na rozkaz Moskvy Moczara politicky pokořil.

Na druhou stranu bychom v Moczarově partyzánském oddílu našli mnoho židovských spolubojovníků, jimž jako velitel prokazatelně důvěřoval. Existuje proto možnost, že jeho antipatie vycházely spíše z politického kalkulu. V každém případě získal Moczar podporu ambiciózních členů partaje, kteří by rádi zasedli na místa v PSDS uvolněná po židovských spolustranících. Do politického slovníku se tak v první polovině 60. let opět vrátil obraz Žida-stalinisty a pojem židokomuna.

Antisovětský Mickiewicz

Jedním z katalyzátorů pronásledování Židů v Polsku se stala arabsko-židovská šestidenní válka v červnu 1967. Polsko se po vzoru SSSR otevřeně postavilo na stranu arabských států, zatímco v řadách běžných Poláků se Izraeli dostávalo nemalé podpory. Pro Moczarovo křídlo válečný konflikt znamenal příležitost, jak antisionismus legitimizovat na státní úrovni. Ve skutečnosti se ale nerozlišovalo, zdali a jakým způsobem je perzekvovaná osoba nakloněná Izraeli. Útlak probíhal na bázi etnicity, tudíž se nikterak nelišil od běžného antisemitismu.

Nejvýraznější záminkou ke státnímu pronásledování Židů se ovšem staly v úvodu zmíněné události v březnu 1968. V listopadu předchozího roku se ve varšavském Národním divadle uskutečnila premiéra inscenace díla Adama Mickiewicze *Dziady* (česky *Tryzny*). Představení okamžitě vzbudilo negativní odezvu u politické garnitury, která hru vzniknuvší na základě knihy vydané za carského režimu v roce 1832 označila za „antiruskou, antisovětskou a bigotní“. Kritikou nešetřil ani Gomułka, jenž ji nazval „kudlou do zad polsko-sovětskému přátelství“. Co funk-

Władysław Gomułka (vlevo) s Leonidem Brežněvem.

Foto: Bundesarchiv.de/Ulrich Kohl

cionářům na díle starém bezmála půldruhého století tolik vadilo? Především dvojsmyslná interpretace některých pasáží z pera velikána polského romantismu, například: „Nediv se, že nás proklínají, / vždyť trvá to už věk, / co z Moskvy Polsku posílají / samých stvůr výškrabek“ (překlad Františka Halase).

Po omezení počtu odehraných představení došlo 30. ledna 1968 k úplnému zákazu hry, což zapříčinilo výbuch demonstrace namířené proti cenzuře. Jejím následkem bylo vyhození studentů historie Varšavské univerzity Adama Michnika a Henryka Szlajfera ze školy. Toto rozhodnutí si kladlo za cíl zastrašit ostatní demonstrující studenty. Mělo však opačný efekt, když se 8. března konal protest proti vylovení obou vysokoškoláků. Ten byl potlačen ozbrojenými složkami a následně se rozšířil do jiných měst. Hněv vlády se snesl zejména na skupinu takzvaných komandosů. Jednalo se o levicově orientované mládežnické sdružení, jež otevřeně požadovalo demokratizaci společnosti a zrušení cenzury. Michnik i Szlajfer skončili ve vězení a s nimi mnoho dalších.

Pro antisemity ve vedení státu nadešla pravá chvíle. Ve svém dvouhodinovém projevu z 19. března 1968 tak Gomułka vedle odsouzení *Dziadů* záhy dospěl k tématu sionismu. Židovské obyvatelstvo rozdělil do tří skupin, z nichž respektoval pouze tu zahrnující jedince, kteří si zvolili jedinou vlast – Polsko. Moczarowci pak cíleně využívali veškerá „pochybení“ židovských členů strany (například emigraci příbuzných do Izraele), aby dokázali, že důležité funkce jak ve vládě, tak ve společnosti jsou schopni zastávat jen etničtí Poláci.

Šikana se však nedotkla pouze stranických pozic (vyhozeno mělo být až osm tisíc členů). Byly rušeny židovské organizace. Propouštělo se z kulturních i technických odvětví, výpověď dostali také univerzitní profesori, lékaři či právníci. Novinářům a spisovatelům židovského původu bylo zakázáno tvořit. Vláda zjevně spoléhala na to, že upře-li Židům možnost seberealizace, rozhodnou se zemi sami opustit. Propracovaná lustrace obyvatel prováděná

tajnou policií spadající pod ministra vnitra Mocзара vyvinula velké úsilí, aby prověřila osoby s „podezřelým“ příjmením, jedince, kteří vedli korespondenci s někým z Izraele, nebo ty, kdo se sháněli po košer potravinách. Docházelo ke kolportáží letáků dokazujících semitský původ studentských vůdců březnových stávek a deník *Słowo Powszechne* publikoval seznam nepřátel Polska s důrazem na jejich židovství.

Tehdejší šikanu a ostrakizaci Židů dobře ilustruje příklad, který ve svém autobiografickém díle *Zaženem dějin klisny!* zmiňuje historik a někdejší disident Karol Modzelewski. Jistá novinářka chtěla udělat rozhovor s válečným hrdinou a pozdějším zakladatelem Výboru ochrany dělníků (KOR) Józefem Rybickým, jenž byl za války také členem Żegoty (Rada pro pomoc Židům). Jeho synovcem byl Zygmunt Rybicki, tehdejší nechvalně známý rektor Varšavské univerzity, jenž se od základu rozcházel s názory svého strýce. Józef se novinářky zeptal, zdali si je jistá, chce-li vést rozhovor právě s ním, když Rybicki je pouze okupační pseudonym a jeho pravé příjmení zní Fiszman. Zaskočená novinářka hovor okamžitě přerušila a šla oznámit své zjištění nadřízeným, aby se prověřilo, zdali původ rodiny váženého varšavského rektora není židovský. Rybicki se škádlením redaktorky trefil do černého a rektor svému strýci vzápětí volal, aby jej podobných kousků propříště ušetřil.

Sionismus jako záminka

Antisemitská kampaň Polsku na mezinárodní scéně značně uškodila – morálně i ekonomicky. Kritika se na Varšavu snesla rovněž z tehdy rozvolněného Československa, kde skupina předních českých spisovatelů napsala polské vládě otevřený dopis odsuzující její antisemitské tažení. Zdejší univerzity navíc nabídly angažmá či přinejmenším možnost přednášek propuštěným profesorům. Obraz Československa coby kolébky „sionistického buje-

ní“ Gomułka přesvědčil, že srpnová invaze vedoucí k nápravě zdejších uvolněných poměrů je více než vhodná...

Konec antisemitské kampaně začal v květnu 1968, kdy sám Gomułka vyhodnotil, že „jedna věc je práce a druhá hon na Židy“. Jeho kariéra pak již neměla dlouhého trvání a po krvavě potlačených dělnických protestech na baltském pobřeží v prosinci 1970 byl donucen k rezignaci. Moczar v politice působil sice nadále, avšak v červenci 1968 přišel o křeslo ministra vnitra a dění v Polsku již výrazněji neovlivnil.

Březnové události vedly k masivní emigraci Židů do zahraničí, tedy de facto k tomu, o co samotná vláda tak zaprputile usilovala. Odjíždějící museli nejen doložit židovský původ, ale zároveň se i zříci polského občanství. Podle historika Dariusze Stoly opustilo Polsko v letech 1968 až 1971 bezmála třináct tisíc osob. V zástupu emigrantů čnělo vysoké procento vysokoškolsky vzdělaných lidí a studentů. Vlivem antisemitského tažení z Polska emigrovali kupříkladu herečka Ida Kamińska, režisér a scénárista Aleksander Ford nebo vlivný filosof Leszek Kołakowski.

„Co jen budu dělat v Izraeli, když se cítím být polským básníkem, a Žida, na něž jsem zapomněl, ve mně objevili ti lotři?“ tázal se Arnold Słucki, když opouštěl svou vlast. Vystihl tím podstatu věci. Totiž že Izrael pro většinu emigrantů domov nepředstavoval, což také dokládá skutečnost, že reálně do země doputovalo pouhých tři a půl tisíce osob. Celý „sionistický problém“ tak nebyl ničím jiným než uměle vytvořenou vládní kampaní. Březnové události a následná emigrace přímo zasáhly jednotlivce i celé rodiny, ublížily však také Polsku, v jehož kulturním a hospodářském životě sehravali Židé odedávna významnou úlohu. Výše citovaná slova současného premiéra Morawieckého dokazují, že některé kapitoly z polsko-židovského soužití zůstávají otevřené a ne vždy se k nim v rámci politického boje přistupuje v souladu s historickou pravdou.

Táňa Matelová

Podnikatel jako apoštol pokroku

V posledních letech se u nás stále více debatuje o úloze podnikatelů, kapitalismu či tržního hospodářství. Řeší se obrovská moc globálních firem, ztráty, které soukromý sektor pocítil kvůli pandemii nemoci covid-19, dopad podnikání na životní prostředí a nedávno i smrt nejbohatšího Čecha Petra Kellnera. V první řadě je ale důležité pochopit, že zrod moderního podnikatele byl pro vývoj západní společnosti naprosto zásadní a ona pro něj zrovna tak. Svou roli v příběhu sehrála také střední Evropa.

Asi nejrozšířenější česká definice podnikatele nám říká, že se jedná o fyzickou nebo (v případě firmy) právnickou osobu, která se věnuje podnikání, tedy soustavně a samostatně činnosti prováděné za účelem zisku. Jenže podnikatel je něčím víc. Ať chceme, nebo ne, jde o hlavního hybatele hospodářského i společenského pokroku a jeho zrození a zformování do dnešní podoby rozhodně nebylo

jednoduché a automatické. Podnikatel v dnešním slova smyslu je prostě „dítětem“ Západu. Nemá smysl zastírat, že existují podnikavci, kteří žádnou změnu k lepšímu nepřinášejí, ba naopak. Tento text však pojednává o těch, kteří svou aktivitou posunuli společnost kupředu.

Snad každý, kdo se někdy alespoň krátce seznámil s dějinami Číny nebo muslimského světa, přemýšlel nad

Pomník Johanneše Gutenberga ve Frankfurtu nad Mohanem.
Foto: Pixabay/Katzenfee50

důvody, proč moderní civilizace nevznikla právě tam. Místo toho spatřila světlo světa v Evropě, jež byla v době vrcholu obou těchto kulturních celků chudým příbuzným. Seriózně se tím zabývalo mnoho odborníků včetně Středoevropanů – od průkopníků sociologie Maxe Webera a Émila Durkheima přes českého filosofa Emanuela Rádlu, maďarského historika Karla Polanyiho a francouzskou historickou školu Annales až po relativně nedávná díla anglofonních autorů Davida S. Landese, Thomase E. Woodse, Jareda Diamonda nebo Nialla Fergusona. Z českých autorů se tématem po roce 1989 zabývali například historik Dušan Třeštík a ekonom Jan Vlachý. A je smutné a nepochopitelné, že aktuální výsledky jejich bádání většinou v učebnicích nenajdeme.

Zásadní je pochopení rozdílu mezi inovačním podnikáním a podnikáním redistributivním (přerozdělovacím). Známe civilizace, po nichž zůstala řada zajímavých vynálezů, které však využil někdo jiný. Pro vývoj je tak důležitá především inovace, tedy v praxi uplatněný objev. A právě praktická aplikace nových užitečných řešení je silně ovlivňována sociokulturním prostředím a institucemi. Dnes se

v takzvané kulturní válce mezi progresivisty a konzervativci vedou spory o historickou vinu za kolonialismus, otrokářství, negativní stránky globalizace a nerovnoměrně rozdělené bohatství. Přitom jde o debatu z principu nesmyslnou, protože v různých obměnách se tyto jevy vyskytovaly napříč civilizacemi, světadíly a dějinami. Úspěch Západu nebyl dán tím, že by se choval bezohledněji než zbytek světa, ale spočíval v jeho kultuře a také trochu v geografii.

Kulturní faktory

Vraťme se k otázce, proč se kolébkou moderní společnosti nestala třeba Čína. Jednu z odpovědí nabízí ve své knize *Velká transformace* (1944) Karl Polanyi. To, že staré civilizace měly trhy, podle něj neznamena, že měly tržní hospodářství. Hospodářský systém Číny byl historicky vysoce centralizovaný a v souladu s místní kulturou představovala hlavní zásadu poslušnost vůči autoritě vynucovaná odměnami a tresty. Osobní iniciativa nebyla příliš vítána. Opak platil jen tehdy, když se zaměřovala na zdokonalení vládnoucího systému. Obchodníci byli tolerováni jako spojnice mezi výrobcem a spotřebitelem, ale měli sloužit především státu. Takže pokud došlo k inovaci, bylo to buď díky státní podpoře (například knihtisk), nebo navzdory pravidlům. A přestože dynastie Ming a Čching

během druhé poloviny minulého tisíciletí nechaly podnikání a vnitřnímu obchodu volnější ruku, paradoxně došlo k útlumu novinek ve výrobě. Ten byl posílen izolací Číny od obchodu mezinárodního, jenž vždy znamenal základem předpoklad skutečného pokroku. Pro Čínu je příznačné, že když tam od poslední čtvrtiny 19. století zakládali místní podnikatelé se západními zkušenostmi skutečné moderní firmy, byli postupně vytlačeni úředníky, kteří podniky propojili se státem a opět podvázali jejich činnost. Teprve částečné přijetí západního modelu podnikání a především napojení Číny na mezinárodní obchod od 70. let 20. století umožnilo její současný hospodářský úspěch.

Jiná byla situace v muslimském světě. Obchodník tu měl vždy silné a relativně nezávislé postavení, vždyť sám Mohamed byl původně kupec a islám se šířil nejen klasicky mečem, ale také obchodními stezkami. Tomu napomáhala i standardizace základních smluvních forem v rámci islámského práva šaría. Před tisíci lety, kdy byla Evropa po době stěhování národů, rozpadu Franské říše, invazí bezpočtu kočovníků a Vikingů a islámské expanzi relativně chudá a vyčerpaná, se muslimský svět ocitl na vrcholu. Inovační podnikání tu však stejně nevzniklo. Příčina této stagnace byla stejná jako důvod zrodu této obrovské civilizace – islám. Z charakteru jeho základních textů, které byly navždy dané a svaté, pramenil konzervativní přístup k novinkám.

Nesmírně důležitý byl také vztah k majetkovým právům. Odmítání úroku, rovnostářský dědický systém nebo islámské náboženské nadace vakf (waqf) ve výsledku znamenaly nemožnost dlouhodobější akumulace kapitálu. Třešničkou na dortu je pak všeobecný islámský fatalismus, který má negativní vliv na aktivní a kreativní chování jednotlivce. Mimochodem, knihtisk znali muslimové díky kontaktům s Čínou již od 8. století, ale i kvůli jeho neexistenci za života proroka Mohameda byl v Osmanské říši povolen až v polovině 18. století. Přitom v Evropě zažil po Gutenbergově vynálezu z půlky 15. století doslova raketový rozvoj.

Evropský mix

Proč se to povedlo právě na starém kontinentě? Odpověď se skrývá v západní křesťanské kultuře. Křesťanství obohatilo evropskou společnost o svobodnou vůli, motivaci k aktivitě, oddělení moci světské a duchovní, pojetí lidského života i stvořeného světa jako hodnot, pocit nadnárodní sounáležitosti a mnoho dalšího. Z antiky bylo do určité míry převzato kritické myšlení, dále mimo jiné latina jako univerzální jazyk nebo koncepce některých institucí a práva. Svou trošku do mlýna přinesla germánská a keltská svobodomyšlná tradice i geografie subkontinentu kombinující členité pobřeží vhodné pro obchod a dopravu s taktéž členitým vnitrozemím tvořícím přirozené hranice. Po dlouhém období krvavých zmatků ve 4. až 10. století, které vyvrcholilo rozpadem v jádru ještě pozdně antické Franské říše, se už vynořila zcela nová civi-

lizace. Jejím centrem se staly Francie a severní Itálie, odkud se šířila do zbytku křesťanské Evropy. Jednotný kulturní okruh od té doby tvořil bezpočet soupeřících států, státčků, měst, šlechtických rodů, institucí atd. Společnost se budovala odspodu. Důležitou roli hrálo svobodné sdružování a určování pravidel na křesťanských základech a zcela se změnil i vztah k majetku a podnikání.

Kritické myšlení a kreativní přístup k životu se projevily ve chvíli, kdy byl zpochybněn zákaz úroku, který měl svůj předobraz ve Starém i Novém zákoně. Křesťanští teologové připustili úroky z úvěrů, které nebyly určeny ke spotřebě, a vymysleli i koncept časové hodnoty peněz. Důležitý byl vznik směnky, vynalezené janovskými obchodníky, jejíž podoba se definitivně ustálila na konci 13. století. Umožňovala obejít zákazy úroků, snižovala riziko i náklady a byla jednoduše praktická. Ve stejnou dobu vzniklo v severní Itálii podvojně účetnictví, formovaly se první pojišťovny a rozvíjel se koncept právnické osoby. Etablovala se také potřebná infrastruktura. Díky ní se nový finanční systém šířil po Evropě a zprostředkoval větší a pružnější alokaci a akumulaci kapitálu. V místech setkávání obchodníků se pak objevily zárodky burzy.

Není tedy divu, že když do tohoto dynamického svobodomyšlného prostředí přišel z Mohuče finální vynález knihtisku, byla po něm velká poptávka. Stala se z něj zásadní inovace. Díky němu vznikly celoevropské informační sítě včetně společenství vzájemně komunikujících vzdělavců. Dalším vývojovým skokem bylo osamostatnění Nizozemí. V této svobodomyšlné kupecké republice se lidé zbavili nejen španělské nadvlády, ale také konzervativnějšího katolického pojetí společnosti, které nahradili dravou a individualistickou protestantskou etikou. Výsledkem byly inovace v oblasti burzovních technik (kupříkladu cenné papíry, první akciové společnosti), podnikatelsky příznivé prostředí nebo třeba vznik společnosti s ručením omezením, tolik potřebné v nejisté lodní dopravě. Přitom nizozemský bývalý vládce Španělsko, jež tolik zbohatlo při dobovačných taženích v Americe, spíše utužovalo přerozdělovací systém, vynakládalo velké prostředky na reprezentaci a pomalu zaostávalo.

Na přelomu 17. a 18. století se nizozemská kultura podnikání dostala zvolením Viléma III. Oranžského anglickým králem na Britské ostrovy. Británie, silně aktivní v mezinárodním obchodě, uznávala specifické hodnoty fair play a gentlemanství, které vytvořily trvale udržitelné prostředí pro nizozemské podnikatelské způsoby. Zrodila se tak sebevědomá a soudržná podnikatelská vrstva, pro niž bylo lepší riskovat neúspěch při podnikání než porušit nepsaná pravidla a ztratit reputaci. Jejich cíle bývaly dlouhodobé a s myšlenkou na veřejný prospěch. Zároveň tam kladně zafungovalo konzervativní a hierarchizované pojetí společnosti podobné katolickému prostředí, neboť její malá prostupnost způsobila, že šlechtici do podnikání příliš nemluví a věnovali se armádě, správě či politice. Podnikatelé zase nebyli v takovém pokušení dostat se mezi aristokracii a místo inovací se věnovali přerozdělování zdrojů. Právě v tomto prostředí se podařilo nejen vyna-

lézt praktický parní stroj, ale také ho efektivně využívat. Industrializace mohla začít.

Středoevropský vklad

Pokrok se nevyhnul ani střední Evropě. Růst zdrojů a možností si vynucoval změny ve společnosti a úspěch jedněch znamenal nutnost adaptace druhých. Nezbytné přípravné práce už provedly osvícenské reformy 18. století zpečetěné během válek s revoluční a napoleonskou Francií. Tradiční společnost s komplikovanou hierarchií a řadou hospodářských bariér postupně nahradila společnost vzdělaná, kde byl každý v první řadě rovnoprávným a disciplinovaným občanem státu. Do tohoto prostředí už mohlo přijít britské podnikatelské know-how, které bylo s různým zpožděním přijato a rozvíjeno v odlišných podmínkách. Kvůli osvícenským reformám mohl vzniknout i moderní národ, jenž nahradil dosavadní složitý systém tradičních identit (v nich už ale byla myšlenka národnosti přítomna).

V českých zemích se industrializace definitivně rozjela někdy v letech 1825 až 1830 a kolem poloviny 19. století se do ní plně zapojila i národnostně česká společnost. A začali přibývat i představitelé inovativního podnikání, zatímco úvěrování státu a pozemkové šlechty zvolna ustupovalo do pozadí. Ke slovu se postupem času dostávali nejvýznamnější tuzemští podnikatelé, jako byli Lan-nové, Ringhofferové, Emil Škoda, Čeněk Daněk, Emil Kolben, Václav Klement nebo Tomáš Baťa. Mezi roky 1948 a 1989 sice došlo k přerušení vývoje, ale kolaps systému centrálního plánování jenom potvrdil nezastupitelnou roli moderního inovačního podnikatele. A přes porodní bolesti se během polistopadového režimu vynořili další – například Pavel Baudiš a Eduard Kučera (Avast), Tomáš Hofer a Jan Gritzbach (AVG), Oliver Dlouhý (kiwi.com) a částečně i Petr Kellner.

V Německu, kde začal historický proces dříve, bylo takových (podle ekonoma Josefa Aloise Schumpetera) úspěšných tvůrčích duchů od počátku industrializace dost – namátkou Werner von Siemens, Gottlieb Daimler, Karl Benz, Karl Rapp (BMW), Hugo Boss, Carl Knorr, Rudolf a Adolf Dasslerovi (Puma, Adidas), Adam Opel nebo Karl Albrecht (Aldi Süd). A vzhledem ke vhodnému prostředí úspěšně formovali nejen německé, ale celosvětové hospodářství. Objevovali se i v Rakousku – kupříkladu část rodiny Rothschildů, Daniel Swarovski, Johann Puch, Ferdinand Porsche nebo Gaston Glock.

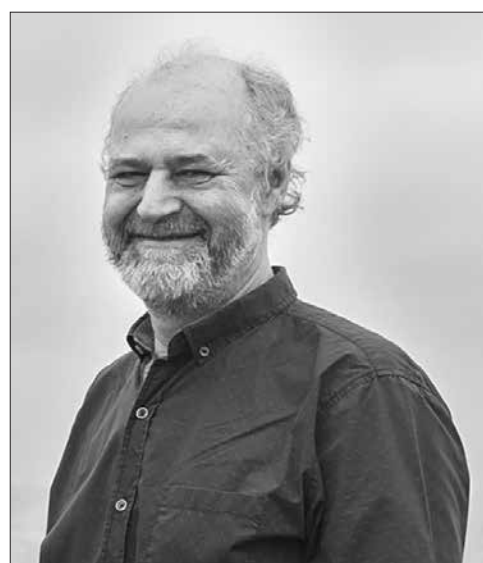
Zajímavá byla situace v Polsku, které se sice může pyšnit několika známějšími průkopníky podnikání polské národnosti (elektrotechnik Karol Pollak, strojař Hipolit Cegielski), ale světové proslulosti dosáhli hlavně polští Židé, a to až po emigraci ze země – ve filmu bratři Warnerové nebo Samuel Goldwyn a v kosmetice Max Factor a Helena Rubinsteinová. Podobně na tom bylo i Maďarsko, kde mají za židovské pionýry industrializace cukrovarníka Sándora Hatvany-Deutsche, vynálezce duplikátoru šablon Davida Gestetnera nebo zakladatele amerických Paramount Stu-

dios Adolpha Zukora. Na počátku minulého století emigrovala z chudého Slovenska rodina pozdějšího výrobce moderních kytar Jána Dopjery a do zahraničí odešli další slovenští vynálezci Aurel Stodola (parní a plynové turbíny) a katolický kněz Jozef Murgaš (bezdrátová komunikace).

V posledních desetiletích pak vedle celé řady úspěšných německých a rakouských podnikatelů, kteří mají na co navazovat (jmenujme alespoň německého šéfa Lidlu Dietera Schwarze a rakouského zakladatele Red Bullu Dietricha Mateschitze), můžeme po obdobích neustálého opožďování nalézt i zářné příklady z ostatních středoevropských zemí. Jsou to například zakladatelé slovenské antivirové firmy Eset (Miroslav Trnka, Peter Paško a Rudolf Hrubý) nebo trio s maďarskými kořeny Andrew Grove (CEO Intelu), Charles Simonyi (vývojář softwaru pro Microsoft) a proslulý finančník George Soros. V Polsku pak jde zmínit investora do nových technologií Sebastiana Kulczyka, nejbohatšího Poláka s širokým záběrem Michała Sołowowa či zakladatele proslulé herní firmy CD Projekt (stojí za herní sérií *Zaklínač* nebo za hrou *Cyberpunk 2077*) Marcina Iwińskiego a Michała Kicińskiego.

Složitě hospodářské dějiny samozřejmě nelze zcela zachytit na ploše časopiseckého článku, ale z výše uvedeného stručného přehledu se dá několik poznatků vypíchnout. V první řadě to, že podpora inovativního podnikání by neměla ustoupit podpoře byznysu zaměřeného na přerozdělování. Nezbytností je zapojení do mezinárodního obchodu nebo zajištění dostatečně svobodného i konkurenčního podnikatelského prostředí. A zároveň si musíme uvědomit, že úspěch inovačního podnikání je organicky propojen s kulturou, která ho zrodila a rozvíjela. Pokud tedy vymažeme to, co k obdivuhodnému hospodářskému pokroku vedlo, zaděláváme si na smutnou budoucnost.

Jan Holovský

Spoluzakladatel softwarové firmy Avast Pavel Baudiš.

Foto: Wikimedia Commons/Milan Bureš

Nowa Huta: z komunistické noclehárny oblíbenou adresou

Na úrodných polích východně od Krakova začala na přelomu 40. a 50. let minulého století vyrůstat Nová Huť (Nowa Huta), monumentální noclehárna pro dělníky paralelně vznikajícího hutního kombinátu, bizarní dítko ideologické zvůle a plánovaného hospodářství. Od samého počátku ji provázely různé problémy, kontroverze, ale i myty. Dnes však patří k nejzelenějším a nejžádanějším krakovským adresám a stala se i turistickým cílem.

Vezměme to ale popořádku. Archeologické výzkumy realizované v počáteční fázi budování Nové Hutě prokázaly, že území, na němž vznikla, bylo prakticky nepřetržitě osídleno už od neolitu. Našla se zde keltská osada, hrnčířské dílny z doby římské, ale i jedno z největších slovanských sídlišť v Polsku. Ostatně v těsném sousedství ve vsi s výmluvným názvem Mogiła se tyčí Kopiec Wandy – tedy čtrnáct metrů vysoká mohyla ze 6. až 7. století, která byla podle pověsti navržena nad hrobem dcery bájněho Kraka, zakladatele města Krakova. Stalo se tak údajně poté, co bylo její tělo nedaleko odsud vyloveno z Visly. Skokem do ní spáchala Wanda sebevraždu, aby neprovokovala další útoky vojsk německého prince, jehož ruku předtím odmítla.

V průběhu středověku vzniklo na území dnešní Nové Hutě několik osad a v již zmíněné Mogiře byl dokonce postaven gotický klášter, který se dochoval dodnes. V dobách dělení Polska (druhá polovina 18. století) se oblast ocitla na hranici rakouského mocnářství a ruské říše, což dodnes připomíná soustava pevností (fortů) a jedno z nejstarších evropských letišť v Czyżynách, kde v současnosti sídlí muzeum polské aviatiky.

Téměř poetická žírná krajina malopolského venkova, jakkoli notně zaostalého, se začala radikálně proměňovat po roce 1947, kdy se rozhodlo o výstavbě gigantického metalurgického kombinátu. Z několika vytipovaných lokalit bylo vybráno právě okolí památných vsí Mogiła a Krzesławice (proslulé pobytem asi nejznámějšího polského malíře Jana Matejky, který byl po otci českého původu). Lze jen těžko soudit, nakolik byla tato volba motivována ideologicky. Podle mnohých totiž proběhla plně v duchu realizace první šestiletky, která kladla důraz na masivní industrializaci Polska skrze strojírenství a těžký průmysl. Z ekonomického hlediska nedával výběr lokality zdánlivě příliš smysl, a to kvůli nedostatku surovin v okolí a záboru rozsáhlých ploch kvalitní orné půdy.

Vezmeme-li však v úvahu další okolnosti, nejví se toto rozhodnutí až tak absurdně. Důležitá byla například blízkost železnice, jež spojovala tuto oblast s hornoslezským černouhelným revírem i poněkud vzdáleným Krivým Rogem v SSSR, kde se těžila potřebná ruda. Výhodu představovala řeka Visla, která byla dostatečně vydatným zdrojem vody. Navíc se v těchto místech plánovala stavba (nikdy nedokončeného) velkého přístavu. Podstatnou roli

v posledku sehrálo zázemí v podobě lidnatého Krakova s rozvinutým školstvím, kulturou a službami.

Úloha Krakova ovšem byla dvojsečná. Obecně se má za to, že vzorné socialistické dělnické sídliště Nová Huť mělo být určitým symbolickým protipólem, ba přímo náhradou starobylého a měšťanského Krakova. Jako by vedle historického střediska feudalismu a buržoazie měla vyrůst nová bašta komunismu, k čemuž – záměrně či paradoxně – odkazovaly historizující prvky na neokázalejších socialistickorealistických stavbách Nové Hutě. A to včetně pseudorenesančních atik na administrativních objektech hutního komplexu, jimž se přezdívá Novohuťský Vatikán nebo Dóžecí palác.

Směsice vykořeněných lidí

Výstavba města samotného začala roku 1949. U hutního komplexu se spustila až o rok později a teprve v lednu 1951 se celé území administrativně připojilo ke Krakovu. K tomu bylo nutné vyvlastnit obrovské množství drobných políček, sadů a chalup, které se na místě nacházely. Rolníci se svých majetků nehodlali vzdát, nabízené finanční kompenzace navíc byly směšně nízké. Největší historické osady nezanikly, ale byly novým sídlištěm doslova obestavěny. Došlo tak k prazvláštním situacím, kdy se starý mogiľský hřbitov ocitl obklopen bytovkami, staroslavná Wandina mohyla dostala souseda v podobě seřaďovacího nádraží v hutích a venkovský zámček, v němž bydlel Jan Matejko, dělí od sídliště pouze říčka a rekreační nádrž.

Původní obyvatelstvo však po řadu let mladé úderníky z Nové Hutě v lepším případě ignorovalo a vedlo v podstatě paralelní život, jako by město vůbec neexistovalo. V horším případě docházelo ke konfliktům a rvačkám. Je nicméně nepochybné, že pro převážně nemajetné vrstvy z venkovských oblastí Malopolska a Podkarpatska, ale i jiných regionů bylo obří staveniště a následně (v roce 1954) zprovozněná Leninova huť lákadlem a nezřídka jedinou možností, jak vcelku snadno a rychle vyběhnout z bída. Krátce po zahájení výstavby se tedy na místo začaly sjíždět tisíce převážně mladých lidí.

Novinářka a spisovatelka Renata Radłowska sepsala na základě vzpomínek prvních budovatelů a obyvatel Nové Hutě úspěšnou reportážní knihu *Novohuťská telenovela*

Architektonicky pozoruhodný kostel Panny Marie Královny Polska, zvaný Archa Páně, vystavěný z iniciativy otce Józefa Goszulaného v letech 1967–1977 a vysvěcený pozdějším papežem Janem Pavlem II. Foto: Wikimedia Commons/Maire

(*Nowohucka telenowela*), z níž můžeme – často spíše mezi řádky – vyčíst mnohé o jejich motivaci a atmosféře počátků existence tohoto podivného města. Při četbě si uvědomujeme, že Nová Huť skýtala jedinečnou příležitost obzvlášť pro lidi, kteří byli z různých důvodů bez perspektiv nebo bez minulosti. Přijížděli sem mnohdy na obyčejných formanských vozech a nezřídka pocházeli z mnohovětných rodin z chudých vesniček. Řada z nich prý neměla ani dokončenou základní školu. Dívky utíkaly před ostrakizací plynoucí třeba z nemanželského dítěte, chlapci prchali před bezútešným údělem několikátého syna v pořadí, který nemá šanci cokoliv zdědit.

Objevovali se zde i lidé zatížení minulostí, ať už to byli bývalí členové nekomunistické partyzánské Zemské armády, varšavští povstalci či bojovníci ze západní fronty. Přicházeli sem dokonce rovněž ti, kdo krátce po válce působili v protikomunistickém odboji a nyní doufali, že se ve zdejším hemžení ztratí a začnou nový život. Všechny pak lákala nejen představa uplatnění při výstavbě města a následně v hutích, ale i možnost obdržet po čase vlastní byt ve zděné zástavbě s elektřinou a tekoucí vodou, což byla tehdy na polském venkově věc nevídaná. Do několika ulic byli nastěhováni i malopolští Romové, kteří prý z naprostého nezvyku na takové životní podmínky rozdělávali v nových bytech ohně.

Různorodá směsice vykořeněných lidí se při realizaci tohoto vzorového socialistického projektu brzy ukázala jako určité úskalí. Během výstavby totiž záhy vzrostly různé patologické jevy, kriminalita (krádeže, znásilňování) a mo-

rální úpadek (alkoholismus, sexuální nevázanost). Bezpochyby k tomu přispěly i spartánské podmínky nepohodlných a přeplněných dělnických ubikací, ale rovněž nedostatek smysluplných možností pro trávení volného času. Státní moc totiž novohuťské budovatele záměrně držela v určité izolaci od velkoměstského Krakova, mimo jiné prostřednictvím špatného dopravního spojení.

Radłowska popisuje, že existovali i tací, co v Krakově dlouhá desetiletí vůbec nebyli. Také ostatní tam zajížděli spíše zřídka na sváteční procházku po Wawelu nebo na nákup na trzích než pravidelně třeba za kulturou. Svou roli ve zmatení hodnot mezi novými obyvateli jistě sehrály i programové snahy ateizovat je a odříznout od tradičního náboženského podhoubí, z něhož vzešli. Tomu odpovídalo i dlouhá léta trvající blokování výstavby kostelů.

Prostředí nabízející nový začátek navíc pochopitelně přitahovalo i vysloveně kriminální živly, které údajně byly na stavební práce dokonce zčásti cíleně nasazeny.

Neplánovaný kostel

Podoba města samotného byla výsledkem součinnosti talentovaných architektů v čele s Tadeuszem Ptasińským a vysoce postavených politiků Polské sjednocené dělnické strany (PSDS). Práce na celkové urbanistické a architektonické koncepci se však protáhly až do roku 1952. Není tedy divu, že několik let výstavby bez plánu způsobily jisté komplikace a změny v podobě domů a využívaných stavebních technologií. Postupem času se kupříkladu přestaly uplatňovat šikmé střechy a poté, co byly z válkou zničené Vratislavi vyvezeny veškeré použitelné cihly, se už v Nové Huti stavělo hlavně z materiálu vyprodukovaného průmyslově na místě a později i z panelů. Obecně vzato však většina staveb nese rysy socialistického realismu, a jádro čtvrti tedy trochu připomíná ostravskou Porubu, Havířov nebo Ostrov nad Ohří. Urbanistické rozvržení pracovalo s konceptem několika os, které buď propojovaly významné body a stavby, nebo měly vytvářet určité tepny nového městského organismu a koncentrovat úřady, obchody, služby a poměrně nepočetné kulturní instituce.

Dnešní pozoruhodné chráněné území Novohuťské louky (Łąki Nowohuckie), navazující od jihu téměř bezprostředně na Centrální náměstí, se mělo proměnit v obří vodní nádrž a plnit úlohu rekreačního zázemí. Tato část plánů se však nikdy neuskutečnila, a ke sportu a odpočinku tudíž slouží jen několik parků, menší nádrž na severovýchodě a také vcelku hustá síť venkovních hřišť a sportovišť. Nová Huť ovšem jinak rostla tempem vskutku enormním. Během desíti let zde vzniklo na osmnáct tisíc bytů, devadesát kilometrů ulic, patnáct škol a velká

nemocnice s 840 lůžky. Po připojení ke Krakovu zde žilo přes dvacet procent jeho obyvatelstva.

Navzdory počátečním strastem a komplikacím se život v prvních desetiletích existence Nové Hutě odehrával, můžeme-li věřit pozdějším vzpomínkám „starousedlíků“, téměř idylicky. I přes řadu doprovodných patologických jevů byla jejich každodennost prostoupena především tvrdou prací („údernictvím“) a zbytek času vyplňovala péče o rodinu. Většina z osídlenců vzešla ze skromných a nepřilíš ctižádostivých poměrů, hlavním cílem pro ně bylo uspokojení základních hmotných nároků. Ideový, respektive ideologický aspekt celého projektu zpravidla přijímali souběžně, jen tak mimochodem. Mnohá svědectví ostatně zachycují jejich místy až úsměvnou naivitu.

V průběhu let s příchodem dalších generací a postupnou diverzifikací novohutské společnosti však začala i tímto zvláštním prostředím prorůstat politika, potažmo politický vzdor. Snad prvním projevem toho byly boje o vznik nového kostela, s nímž komunističtí plánovači původně vůbec nepočítali. Nakonec na nátlak místních svolili a na sídlišti poblíž divadla bylo vytyčeno místo, kde měl svatoštěnek vyrůst. V roce 1957 na něm byl vztyčen kříž, u něhož sloužil mše pod širým nebem také tehdejší krakovský biskup Karol Wojtyła, pozdější papež Jan Pavel II. Mezitím se však poměr státní moci ke katolické církvi v Polsku opět změnil k horšímu, a bylo tedy rozhodnuto, že místo kostela zde vznikne škola. V důsledku toho propukly na konci dubna 1960 rozsáhlé nepokoje, které musela násilně potlačit až komunistická policie.

Trvalo ještě několik let, než bylo přání občanů vyslyšeno. Roku 1967 začala výstavba prvního moderního a objemem alespoň trochu odpovídajícího kostela v Nové Huti – velkorysý a umělecky progresivní Archy Páně (Arka Pana). Jeho farnost byla ve své době největší a nejlidnatější v celém Polsku. Archa Páně je životním dílem architekta Wojciecha Pietrzyka a její stavba trvala deset let. Zaujme nejen svým vnějším tvarem připomínajícím Corbusierovu slavnou kapli Notre Dame du Haut, nýbrž i vnitřní výzdobou. Z ní vyniká mimo jiné velkolepá „kosmicky“ pojatá plastika Krista od Bronisława Chromého, upomínající trochu na díla Olbrama Zoubka. Za zmínku stojí též tabernákulum v podobě bronzové zeměkoule obkroužené kovovými prstenci a vyzdobené zářivým měsíčním kamenem, který dostal kardinál Wojtyła darem od papeže Pavla VI. a ten zase od posádky vesmírného letu Apollo 11.

Neoblíbený Lenin

Během výstavby kostela vyrostl v Nové Huti jistý jeho protipól – největší pomník V. I. Lenina v Polsku, vysoký šest a půl metru a vážící sedm tun. Měl upomínat na Leninův exilový pobyt v tehdy rakouském Krakově a na Podhalí v letech 1912 až 1914. Přestože v dobách lidového Polska připisovala komunistická propaganda uvedené životní etapě ruského revolucionáře zásadní význam, motivace výběru této destinace pro něj byla čistě praktická. Lákal jej nikoli Krakov samotný, nýbrž blízkost Rusku,

přímé železniční spojení s Petrohradem, silná ruská emigrantská komunita a relativní bezpečí, neboť rakouská policie neměla zájem zabývat se nepřítelem nepřátelské mocnosti. Součástí leninského kultu v Krakově a Malopolsku nicméně bylo nejen zřizování pamětních desek a muzeí, ale právě i odhalení jeho monumentálního kovového pomníku v „dělnickém městě“. Autorem plastiky byl režimní sochař a děkan sochařské fakulty krakovské výtvarné akademie Marian Konieczny (po roce 1989 vytvořil několik pomníků Jana Pavla II.), který si údajně ze studií v Leningradu přivezl kopii Leninovy posmrtné masky.

Jakkoliv se snažil sochu pojmut dynamicky (Lenin revolučně krácející), mezi mnohými místními se oblíbě netěšila. Už její odhalení v roce 1973 za přítomnosti velvyslance SSSR a padesátitisícového davu provázela bezpečnostní opatření. Postupem času ji neznámí pachatelé pravidelně polévali barvou nebo kozlíkovými kapkami, což k ní lákalo potulné kočky. Vyvrcholením byl pokus jistého občana vyhodit pomník do povětří. Za jedné dubnové noci položil pod něj dvě nálože, z nichž explodovala pouze jedna a utrhla Leninovi kus chodidla. Socha pak musela být nepřetržitě hlídána. Na svém místě vydržela všehovšudy pouhých šestnáct let. V prosinci 1989 byla potichu demontována a později ji za cenu kovového šrotu odkoupil jeden švédský milionář, který ji využil jako atrakci v zábavním parku.

Po roce 1989 došlo k poškození architektonických a urbanistických kvalit Nové Hutě a k částečné ztrátě jejího rázu, čemuž plně nezabránilo ani její zapsání do seznamu památek v roce 2004. Některé domy přišly o zdobné detaily, byly zateplený nebo natřeny nevhodnými barvami. Původní dlažba zmizela pod asfaltem a stylové dobové lampy byly nekonceptně nahrazeny moderními. Jeden z reprezentativních centrálních bulvárů – třída Růží (Aleja Róż) – se proměnil ve zmeť parkujících aut. Došlo také k výrazné obměně obyvatelstva, což čím dál tím méně početní starousedlíci nesli s hořkou rezignací, a čtvrť zasáhla gentrifikace. Noví přistěhovalci však rychle přijali Novou Huť za svou a pilně se angažují nejen ve snahách vrátit čtvrti původní krásu, ale i v celé řadě kulturních a společenských projektů zpestřujících zdejší život a veřejný prostor. Nová Huť se dokonce postupem času stala svébytnou turistickou atrakcí, kam krakovští průvodci vozí třeba i návštěvníky z Dálného východu.

Nové Huti se občas nepravdivě přičítá zvýšená kriminalita, což patrně souvisí se sociopatologickými problémy při její výstavbě, ale v současnosti nemají podobná tvrzení statistické opodstatnění. Mluví se též o znečištěném životním prostředí vlivem hutního kombinátu, což ale také neodpovídá realitě, protože hlavním zdrojem emisí jsou v Krakově lokální topeniště a automobilová doprava. Převládající západní větry navíc foukají spíše opačným směrem – od Krakova. Navzdory těmto přetrvávajícím mýtům se Nová Huť v posledních letech stala vyhledávanou lokalitou pro život a svůj potenciál rozvíjí i nadále.

Martin Veselka

Demokratický střed

Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

Vycházíme již od roku 2012

